

MEKAN TEORİLERİ
VE
KENT FORMUNU OLUŞTURAN FAKTÖRLER ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA

Şölen Demirseren
Mimar (İ.T.Ü.)

Tez Yöneticisi: Prof.K.Ahmet Arû

KENTSEL TASARIM
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İstanbul
M.S.Ü. Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Ocak, 1990

Ö N S Ö Z

1989-90 döneminde hazırladığım "Mekan Teorileri ve Kent Formunu Oluşturan Faktörler Üzerine Bir Araştırma" adlı yüksek lisans tezi çalışmamda;

Değerli hocam ve danışmanım Prof.K.AHMET ARÜ'ya, bölüm başkanımız Prof.Dr.MEHMET ÇUBUK'a, her konuda yardımını gördüğüm hocam Y.Doç. Dr.GÜZİN KONUK'a;

Araştırmam süresince desteğini esirgemeyen İSTANBUL SANTEK LTD. ŞTİ. ve DEĞERLİ ÇALIŞMA ARKADAŞLARIMA;

Tezimin tüm sorunlarını benimle birlikte paylaşan Sn.KADİR ÖZEL'e;

Çalışmamın son gününe kadar bana yardımcı olan İ.T.Ü. DÖNEM ARKADAŞLARIMA;

Ve yaklaşık 2 sene boyunca sevincimi, hüznümü ve heyecanımı benimle birlikte yaşayan DEĞERLİ AİLEME

Teşekkürü bir borç bilirim.

ŞÖLEN DEMİR SEREN

- İ Ç İ N D E K İ L E R -

ÖZET	viii
GİRİŞ	x
BÖLÜM	
1. MEKAN TEORİLERİ	1
1.1. MEKAN KAVRAMI VE MEKANIN TANIMI	1
1.2. MEKAN BİÇİMLERİ	4
1.2.1. İnsan-Amaç İlişkisine Bağlı Olarak Oluşan Fonksiyonel Mekan Biçimleri	5
1.2.1.1. Geçit Alanı Olarak Kullanılan Mekan Biçimleri	5
1.2.1.2. Rekreasyon Alanı Olarak Kullanılan Mekan Biçimleri	6
1.2.1.3. Konutların Ortak Mekanı Olarak Kulla- nılan Mekan Biçimleri	7
1.2.1.4. Alışveriş Alanı Olarak Kullanılan Mekan Biçimleri	8
1.2.1.5. Özel Amaçla Kullanılan Mekan Biçimleri	8
1.2.2. Tarihteki Çeşitli Etkilenişlerden Doğan Mekan Biçimleri	9
1.2.3. Belli Formlara Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Mekan Biçimleri	12
1.2.4. Mekanın Yolla Olan İlişkisine Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Mekan Biçimleri	19
1.3. MEKANI OLUŞTURAN ÖGELER	23
1.3.1. Esas Ögeler	23
1.3.1.1. İnsan Ölçeği	23
1.3.1.2. Boyutlar	24
1.3.1.3. Hacimler	27
1.3.1.4. Akslar (Yön)	28
1.3.1.5. Biçim	30
1.3.2. Tamamlayıcı Ögeler	31
1.3.2.1. Yeşil Doku	31
1.3.2.2. Sanat Ürünleri	33
1.3.2.3. Zemin Dokusu	35
1.3.2.4. Aydınlatma (Işıklandırma)	36
1.3.2.5. Ritm	37

1.4. ÇAĞLAR BOYU MEKAN TEORİLERİ	37
1.4.1. Mekanın Tarihsel Gelişimi	38
1.4.1.1. Tarih Öncesi Çağ	38
1.4.1.2. Eski Çağ (Antik Çağ)	40
1.4.1.3. Ortaçağ	46
1.4.1.4. Rönesans Dönemi	52
1.4.1.5. Modern Devir	56
1.4.1.5.1. Barok Dönemi	56
1.4.1.5.2. Modern Devir	60
1.4.1.6. Çağdaş Devir	63
1.4.2. Tarihsel Gelişimin Getirdiği Sonuçlar	67
2. KENT KAVRAMI VE KENT-KENTSEL FORM İLİŞKİLERİ	71
2.1. KENT KAVRAMI	71
2.1.1. Kentsel Strüktür	74
2.1.2. Kentsel Mekan	77
2.1.3. Kentsel Form	81
2.1.3.1. Kafes Kent Dokusu	83
2.1.3.2. Lineer Kent Dokusu	84
2.1.3.3. Organik Kent Dokusu	85
2.1.3.4. Radyal Kent Dokusu	86
2.1.3.5. Karmaşık Kent Dokusu	86
2.2. KENT-KENTSEL FORM İLİŞKİSİNE DAYALI BAZI DEĞERLER	88
2.2.1. Kent-Doga İlişkisi	88
2.2.2. Kent-Model (Düzen) İlişkisi	90
2.2.3. Kent-Planlama Teknikleri İlişkisi	92
3. KENTSEL FORMUN TARİHSEL GELİŞİMİ	94
3.1. TARİHSEL GELİŞİM ÜZERİNE GENEL BİLGİLER	94
3.2. ANTİK ÇAĞ KENT FORMLARI	95
3.2.1. Eski Mısır Bölgesi Kent Formları	95
3.2.1.1. İlkeler	95
3.2.1.2. Biçim	97
3.2.1.3. Örnekler	98
3.2.2. Mezopotamya Bölgesi Kent Formları	99
3.2.2.1. İlkeler	99
3.2.2.2. Biçim	100
3.2.2.3. Örnekler	102

3.2.3. Girit ve Yunanistan Bölgesi Kent Formları	103
3.2.3.1. İlkeler	103
3.2.3.2. Biçim	105
3.2.3.3. Örnekler	106
3.2.4. Hititler ve Etrüskler'de Kent Formları	107
3.2.4.1. İlkeler	107
3.2.4.2. Biçim	108
3.2.5. Romalılar'da Kent Formları	112
3.2.5.1. İlkeler	112
3.2.5.2. Biçim	114
3.2.5.3. Örnekler	115
3.3. ORTAÇAĞ KENT FORMLARI	117
3.3.1. İlkeler	117
3.3.2. Biçim	119
3.3.3. Örnekler	120
3.4. RÖNESANS DEVRİ KENT FORMLARI	122
3.4.1. İlkeler	123
3.4.2. Biçim	125
3.4.3. Örnekler	127
3.5. BAROK DÖNEM KENT FORMLARI	129
3.5.1. İlkeler	129
3.5.2. Biçim	130
3.5.3. Örnekler	131
3.6. MODERN DEVİR KENT FORMLARI	132
3.6.1. İlkeler	132
3.6.2. Biçim	133
3.6.3. Örnekler	135
3.7. 20.YY.KENT FORMLARI	137
3.7.1. İlkeler	137
3.7.2. Biçim	139
3.7.3. Örnekler	141
3.8. KENTSEL FORMUN TARİHSEL GELİŞİM SONUÇLARI	145
4. KENTSEL FORMUN BELİRLEYİCİLERİ (KENTSEL FORMUN OLUŞUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER)	148
4.1. DOĞAL YAPI	149
4.1.1. Topoğrafya	149

4.1.2. Oryantasyon (Güneşlenme)	151
4.1.3. Rüzgar	152
4.2. TOPLUMSAL YAPI	153
4.2.1. Sosyal Yapı	154
4.2.2. Yönetim Sistemleri	155
4.2.3. Nüfus Karakteristikleri	156
4.2.4. Gelenekler	158
4.2.5. Ekonomik Yapı (Faaliyet Türleri)	159
4.2.6. Dinî İnançlar	160
4.3. YÖNLENDİRİCİLER	161
4.3.1. Ekolojik Yapı	161
4.3.2. Yapılar ve Yapılanma	162
4.3.3. Boşluklar (Yoğunluk)	164
4.3.4. Organik ve Geometrik Biçimlenme	165
4.4. BİÇİMLENİŞLER	166
4.4.1. Sokak Dokusu Üzerine Biçimlenme	166
4.4.2. Tek Yapı Üzerine Biçimlenme	169
4.4.3. Mekansal Biçimlenişler	170
4.4.4. Kent Biçiminde Ön Kabuller	172
5. İNSAN-KENTSEL MEKAN İLİŞKİLERİNE BAĞLI OLARAK KENTSEL FORMUN BEŞERİ YÖNÜNÜN İRDELENMESİ	174
5.1. İNSAN-KENTSEL MEKAN BOYUTLARI	174
5.1.1. Semt Ölçeğinde	175
5.1.2. Meydan (Place) Ölçeğinde	176
5.1.3. Sokak Ölçeğinde	180
5.2. İNSAN-KENTSEL MEKAN İLİŞKİLERİ	183
5.3. KENTSEL FORMA ETKİSİ	185
6. MEKANSAL İLİŞKİLERİN VE KENTSEL FORM BELİRLEYİCİLERİNİN BURSA KENTİ ÜZERİNDE İRDELENMESİ	188
6.1. GİRİŞ	188
6.2. KENT HAKKINDA GENEL BİLGİLER	189
6.3. DOĞAL YAPI	192
6.3.1. Genel Konum	192
6.3.2. Topografya	193
6.3.3. Jeolojik Yapı	195
6.3.4. Rüzgar ve Oryantasyon	196
6.4. TARİHSEL GELİŞİM	198

6.4. TARİHSEL GELİŞİM	198
6.4.1. Bizans Öncesi Dönemi	198
6.4.2. Bizans Dönemi	200
6.4.3. Osmanlı Dönemi	202
6.4.4. 20.yy. Dönemi	206
6.5. TOPLUMSAL YAPI	206
6.5.1. Sosyal Yapı	206
6.5.2. Nüfus	209
6.5.2.1. Nüfusun Gelişimi	209
6.5.2.2. Cumhuriyet Dönemi Nüfus Gelişimi	210
6.5.2.3. Nüfusun Kırsal-Kent Bileşimi	210
6.5.3. Ekonomi	211
6.5.3.1. Tarım	212
6.5.3.2. Sanayi	214
6.5.3.3. Ticaret	215
6.5.3.4. Turizm	216
6.5.4. Kültürel Yapı	216
6.5.4.1. Yaşam Biçimi	217
6.5.4.2. Eğitim	217
6.5.4.3. Gelenekler	218
6.5.4.4. Dinî İnançlar	219
6.6. MEKANSAL YÖNLENDİRİCİLER	220
6.7. MEKANSAL BİÇİMLENİŞLER	222
6.8. İNSAN-KENTSEL MEKAN İLİŞKİLERİ	235
7. SONUÇ	237
EKLER	244
KAYNAKÇA	271

Ö Z E T

Kent formunun oluşumunu ve oluşumu etkileyen faktörleri inceleyeceğimiz bu araştırmada, birinci bölümde kentin oluşumuna yol gösterici olarak mekanı ele aldık. Mekanın kapsamını, oluşumunu, oluşturan öğeleri inceledikten sonra, mekanın tarihsel gelişimini araştırdık. Antikçağ, ortaçağ, modern çağ ve 20.yy. gibi dört ana bölüm halinde araştırdığımız mekanın tarihçesi sonucu, oluşum ve form üzerine çeşitli etkiler belirledik. Böylece bu bölümde, kentin şekirdeğini oluşturan ve kent tasarımıında en önemli rolü oynayan mekan ile mekanın formunu araştırarak, kent formuna zemin hazırladık.

İkinci bölümde kent-kentsel form ilişkilerine cevap arayabilmek için, öncelikle;

- . Kent
- . Kentsel strüktür
- . Kentsel mekan
- . Kentsel form

gibi kavramları açıklayarak; bu kavramlara dayalı doğa, düzen ve planlama tekniklerini ilişkilerini belirledik.

Kentle ilgili teorik bazı açıklamalardan sonra, kentin ve kent formunun tarihsel gelişimini inceledik. Mekanın ta-

rihçesini incelediğimiz belirlediğimiz dört ana dönemi daha da ayrıntılı devirlere ayırarak; tüm devirlerde kent formunu belirleyen ilkeleri, biçimleri ve her devire ait örnekleri araştırdık. Bu bölüm sonucunda, kent formunu belirleyen çeşitli faktörler ortaya koyduk.

Dördüncü bölümde çalışmanın asıl amacı olan kentsel form belirleyicilerini ortaya koyduk.

- . Doğal yapı
- . Toplumsal yapı
- . Yönlendiriciler
- . Biçimlenişler

olarak dört ana sınıfa ayırdığımız belirleyicilerin herbirini somut örneklerle (tarihten de örnekler vererek) açıkladık.

Kenti incelediğimiz, onun esas ögesi olan insanı ve insan faktörünü de beşinci bölümde ele aldık. İnsan-kentsel mekan ilişkileri ile gerek semt, gerek meydan, gerekse sokak ölçeğindeki insan boyutlarına göre kentsel formun beşeri yönünü ve bunun forma etkisini araştırdık.

Araştırmanın son bölümü ise bu faktörlerin ve ilişkilerinin örnek bir Anadolu kenti olarak seçtiğimiz Bursa üzerine de irdelendiği bölümdür. Tüm belirleyiciler, yönlendiriciler ve biçimlenişler kent üzerinde araştırılmış; kentin tarihi, sosyo-ekonomik ve doğal yapısı incelenerek kent formuna etkileri gözlenmiştir.

G İ R İ Ő

AMAÇ

Günümüzde gerek Őehirciler, gerek kent tasarımcıları, gerekse mimarlar açısından en önemli konu "Kent ve kent tasarımı"dır. Bu alanda ilgi çeken ve araştırılması gereken en önemli yön de "Kent'in oluşumu ve kent biçimi (formu)"dir. Çağlar boyu çeşitli şekillerde gelişimini sürdüren ve gün geçtikçe sayısı artan kentlerin; hangi faktörlere bağlı olarak, değişik dönemlerde, belirli karakterler taşıdığı, farklı formlar kazandığı günümüz tasarımcılarının daima ilgisini çekmeyi başarmıştır.

Araştırmanın amacı, yüzyıllardan beri çeşitli formlarda karşımıza çıkan kentlerin, en küçük detaylara bağlı olarak, hangi etkenlerle bu karakterleri kazandığının değişik verilere dayandırılarak belirtilmesidir. Bu amaçla, kent'in en küçük birimi olan mekan kavramı ve mekana bağlı teoriler ele alınacak; kent formu da bu ilişkilere göre değerlendirilecektir.

Daha özele inecek olursak;

- A. Antikçağ
- B. Ortaçağ
- C. Rönesans ve Barok devri

D. Modern çağ
E. 20.yy.

dönemlerine baktığımızda; kent oluşum ve formlarında farklılıklar ve farklılıkların yanısıra ortak noktaların bulunduğu nu görüyoruz. Araştırmanın diğer bir amacı da kentlerin en küçük birimi olan mekanda da görülen bu ortak noktaların ortaya çıkarılmasıdır. Bu noktalar belirlendiği takdirde, günümüzde, planlanacak ve tasarlanacak yeni kentler için belli somut değerler elde edilebilir. Böylece yanlış değerlendirmeler sonucu yaratılan, anlamsız ve gittikçe sayısı artan kentler; form açısından hiçbirşey vermeyen, gelişigüzel planlanmış yerleşimler ortadan kalkabilir.

YÖNTEM

Amacımızı gerçekleştirmek için öncelikle;

A. Mekanın gelişimini ve formunu

B. Kentsel formu ve gelişimini

birbirine bağımlı olarak inceleyeceğiz. Bu ilişkiyi araştırdıktan ve ortak noktaları belirledikten sonra esas amacımız olan "formu belirleyen faktörleri" ortaya koyacağız.

Ortaya koyduğumuz belirleyicileri gerçekliyelebilmek amacıyla, çeşitli formların içiçe bulunduğu Anadolu'dan bir örnek olarak Bursa kentini ele alacağız.

Tüm bu faktörleri teker teker kent üzerinde inceledikten; fotoğraflarla ve anketlerle de insan-mekan ve kent ilişkilerini belirledikten sonra ortaya çıkan sonucu tüm Anadolu kentleri için genelleyeceğiz.

Araştırmada tip kent olarak seçtiğim Bursa'nın tüm Anadolu kentleri içersinde gerek tarihsel gelişimi, gerekse

kültür birikimi ve teknolojik gelişim açısından iyi bir örnek olacağı inancımdayım. Amaca ulaşmada belirlediğimiz yöntem açısından Bursa, tüm kent dokularının odak noktasını oluşturacak bir kenttir.

İzlediğimiz bu yöntem sonucunda tüm Anadolu kent dokularını için ortak karakterler ve ortak noktalar oluşturup; en azından bundan sonra kent dokuları ve kent formları oluşturulmada belirli genellemeler bağlı kalınmasına çalışacağız.

BÖLÜM I

MEKAN TEORİLERİ

1.1.1. MEKAN KAVRAMI VE MEKANIN TANIMI

Kent ve kent formundaki ilişkiyi, karmaşayı çözebilmek için öncelikle kentin en küçük elemanı olan "mekan" dan; mekanı anlayabilmek için de, onun en önemli elemanı olan insandan hareket etmemiz gerekir.

Kent ve kentliler için yaşamın geçtiği en küçük ünite olarak değerlendirilirken; kentsel tasarımda mekan, çevrenin yaşanan, algılanan çok boyutlu bir görünümüdür¹. Kent ortamının veya kentsel dokunun mekanlardan oluştuğu bilinen bir gerçektir.

Genellikle mekan denince dört tarafı kapalı bir kutu şeklinde ortamlar düşünülür. Oysa kentsel tasarımda belirgin amaçlardan biri insanların yaşayabileceği, çalışabileceği mekânlar yaratmaktır. İnsanın hem bu mekânda amacını gerçekleştirmesini, hem de mekândan mutluluk duymasını sağlamak gerekir². Kısacası çoğunluğun düşündüğü gibi mekan kutu şeklinde

---

¹ G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkemiz İçin Geniş Kapsamlı bir Model Önerisi" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Doktora Tezi. İstanbul, 1979). s:46.

² K.A.Arú, "Kentsel Tasarım Analiz ve Örnekleri Ders Notları". (M.S.ü. Mimarlık Fak. Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Ders Notları. İstanbul, 1987).

ele alınmamalıdır. Mekan, kendisini saran hacimlerden daha fazla biçim ağırlıklı olup; bu kütlelerle bir bütün halinde ele alınmalıdır. Bu özelliğinden dolayı pozitif bir alan olarak değerlendirilmesi, kent biçiminin oluşumunda da etkisini göstermiştir³.

Mekanın, kent için önemini incelerken her iki kavramın ortak yönü olan insan ve toplum ilişkilerini unutmamak gerekir. Mekan ile insan arasında kesin olarak görülen bir etki-tepki olayı söz konusudur. Mekan, içindeki insanı nasıl etkiliyor, insan ve toplum ilişkileri de mekanın oluşumunu o derece de etkiler. İnsanın amaçları, istekleri akıcı bir biçimde o mekanla bütünleşiyor. İnsan-mekan ilişkilerini de ele aldığımızda "Kentsel mekan, yapıların oluşturduğu ve yapılarla bütünleşen, kentte yaşayanların değişik görüş açılarıyla algıladıkları ve tüm toplumsal olayların kentle birleştiği ortak bir alandır" çerçevesinde bir tanımlama yapabiliriz.

Mekan tanımlayabildiğimiz doğal özellikleri dışında, insan olgusunun kazandığı birtakım karakteristik özelliklere de sahiptir. Bu durumda insan-mekan ilişkilerinin yaratığı çeşitli boyutlardaki mekansal gereksinmeler, somut bir mekan kavramı ortaya çıkmaktadır. Beşeri toplulukların içinde oluşan mekanlar, kentsel-kırsal alanlar vb. alanlar bütününün belirginleştirdiği fiziki çerçevelerdir⁴.

Bu noktada mekanın daha geniş kapsamlı bir tanımını yapabilmek için bazı ilkeler belirlememiz gerekir;

- Mekan sınırlanmış biçimi ile algılanabilir,

³ A.Karaman, "Kentsel Tasarım Biçimlenme İlkeleri" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Kentsel Tasarım Kuram ve İlkeleri Ders Notları. İstanbul, 1985-87). s:1.

⁴ M.Çubuk, Beşeri Yerleşmelerde Mekan Organizasyonu ve Ülkesel Kalkınmayı Bir Mekan Organizasyonu İçinde Yaratmak (M.S.Ü. Yayını, No:74, Doçentlik Tezi. İstanbul, 1973), s.27.

- Mekan içindeki insanlarla ve mekanı sınırlayan elemanlar arasında ölçülebilen gerçek ilişkiler doğar,
- Mekan bir noktadan kavramamaz. Gerçek mekan algılanması ancak insanın mekan içinde dolaşımı sonucu ortaya çıkan parça parça (kısmî) mekan algılanmalarının toplamıdır⁵.

Bu temel ilkelerin yanında mekan yaratmanın da temel bazı ilkeleri olduğunu da unutmamak gerekir.

Gerçek bir mekan yaratmak için, gözlem yapan kişinin o mekanı kavrayabilmesi;

- Mekanın çevresine kadar olan mesafenin belli bir boyutu geçmemesi,
- Gözün en geniş anlamda mekanı kavraması,
- Mekanı oluşturan karşılıklı köşelerin veya kenarların beraber görünmesi gerekir⁶.

Fiziksel mekan saydam, üç boyutlu bir zarftır. Bu kavram ideolojiyi, yorumlamayı kabul etmez. Bu varsayımda mekan mutlaka biz özüdür. Ancak mekan yaşam dolayısıyla kullanıcı ile boyutlanınca toplumsal bir üründür ve tarihsel süreç içinde oluştuğu söylenebilir. Ya da insanın belli faaliyetleri (tarımsal, sanatsal, endüstriyel vb.) değişikliğe uğrar. Sonuçta mekan bir beşinci boyut "Belli bir süreç içerisinde işlevsel olma, üretilme ve tüketilme özelliği" kazanır. Bu, mekânın "Üçün boyutu"dur.

Mekan düzenlenmesini ve üretilmesini üstlenen ve onun çok yönlülüğü karşısında, coğrafî, tarihsel, demografik, toplumbilimsel, estetik vb. geleneksel bilgilere sığınan çevre savunucuları, daha önce kendi alanlarını, kentleri ve çevrenin oluşumunu tanımak zorundadırlar. Bu çerçevede içerisinde mekân;

---

⁵ K.A.Arú, "Kentsel Tasarım Ders Notları" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. İstanbul, 1984). Bölüm 2, s:2.

⁶ K.A.Arú, "Kentsel Tasarım Analiz ve Örnekleri Ders Notları" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Ders Notları. İstanbul, 1987). s:1.

- Yaşamın - üretim ilişkileri kökenine dayalı olarak şekillenen
- Tanımlamasında, anlatımında, algılamasında, üretilmesinde, tüketilmesinde kısaca yaşanılmasında bir anlam olan

ideolojik bir boyut kazanmaktadır⁷.

Tüm bu aşıkamaların ve ilkelere in ışığında kentsel mekandan açısından yeni bir tanımlama getirebiliriz;

Kentsel mekan, çevrenin bir parçası (Fiziksel ve sosyal çevre) ve yapıların oluşturduğu bir birim olarak, insanların yaşadığı ya da algıladığı tüm eylemlerin geçtiği; belli düzenleyici ilkelere sahip ve çeşitli fizikî elemanlarla sınırlanabilen çok boyutlu (üç boyut, zaman, ürün b., ideolojik boyut) birimdir".

1.2. MEKAN BİÇİMLERİ

Kent olgusunun en belirleyici elemanı olan mekan, çeşitli faktörlere bağlı olarak değişik biçimler kazanır. Bunun sonucunda insan tarafından algılanan çeşitli niteliklerde, çeşitli tiplerde mekan sistemleri ortaya çıkar. Değişik tiplerde algılanan mekan biçimlerini belli faktörlere bağlı olarak dört grupta tanımlayabiliriz;

- A) İnsan-amaç ilişkisine bağlı olan fonksiyonel mekan biçimleri,
- B) Tarihteki çeşitli etkilenişlerden doğan mekan biçimleri,
- C) Belli formlara bağlı olarak ortaya çıkan mekan biçimleri,
- D) Mekanı oluşturan yapıların konumuna bağlı olarak ortaya çıkan mekan biçimleri.

⁷ KARABEY, Haydar. Kent Olgusu (İstanbul, 1980). s:25-27.

1.2.1. İnsan-Amaç İlişkisine Bağlı Olarak Oluşan Fonksiyonel Mekan Biçimleri

Mekanın yaratılışında insan ilişkileri ile insanların gerçekleştirmek istedikleri amaçların önemi büyüktür. Kent-sel mekanlar kimi zaman bir geçiş alanı olarak, kimi zaman alışveriş alanı olarak, kimi zaman insanların oturup konuşabilecekleri bir dinlenme alanı olarak kullanılabilir. Bu amaçlara uygun olarak fonksiyonel mekan biçimleri şu gruplarda toplanabilir⁸;

1. Geçit alanı olarak kullanılan mekan biçimleri
2. Rekreasyon alanı olarak kullanılan mekan biçimleri
3. Konutların ortak mekanı olarak kullanılan mekan biçimleri
4. Alışveriş alanı olarak kullanılan mekan biçimleri
5. Özel amaçla kullanılan mekan biçimleri

1.2.1.1. Geçit Alanı Olarak Kullanılan Mekan Biçimleri

İnsanların bir yerden bir yere giderken geçiş alanı olarak kullandıkları alanlardır.

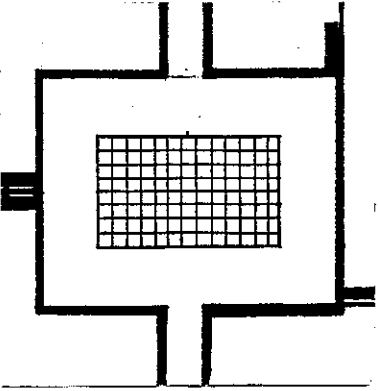
- Tek yönlü sokuk durumunda
- Dört yol ağzı şeklinde kavşak durumunda
- Haç şeklindeki geçişlerde⁹

bu tür mekanlar oluşabilir.

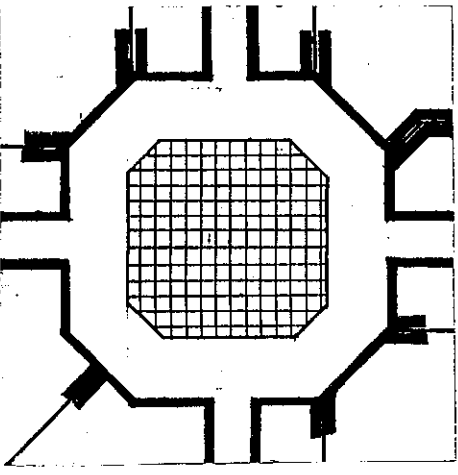
⁸ Arbeitsbericht 25, Grundlagen des Stadtgestalterischen Entwurfens (Stuttgart Üniversitesi, Kenttsel Yapı Enstitüsü Yayını. Stuttgart, 1977), s:27.

⁹ a.g.e., s:28.

(Şekil 1)

Tek yönlü mekan biçimi.

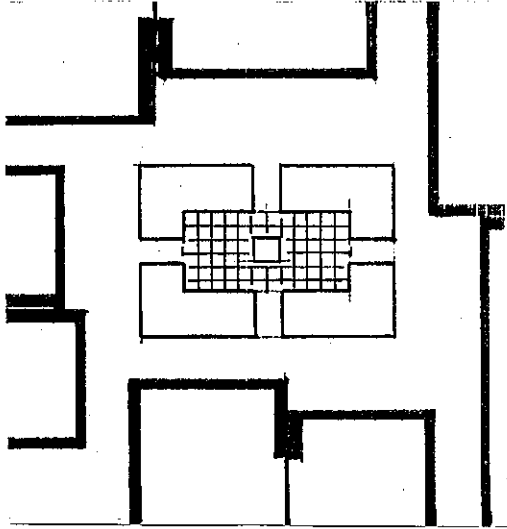

(Şekil 2)

Kavşak şeklinde mekan biçimi

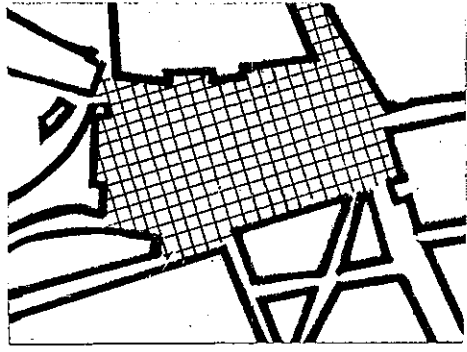
1.2.1.2. Rekreasyon Alanı Olarak Kullanılan Mekan Biçimleri

İnsanların ortaklaşa kullanabilecekleri, gerektiğinde dinlenebilecekleri, gerektiğinde eğlenip hoşça vakit geçirebilecekleri belli bir amaçla düzenlenmiş alanlardır. Geçit alanı olarak kullanılan mekanlar gibi mutlaka belli bir sokağa, caddeye, kavşağa bağlanmaları gerekmez. Çünkü özel olarak düzenlenir. Bu tip mekanlar, çeşitli sanat ürünleri (heykel, havuz çiçeklik vb.) ve değişik görünüşteki yapılarla özendirilebilir.

(Şekil 3)

Rekreasyon amaçlı mekan biçimi

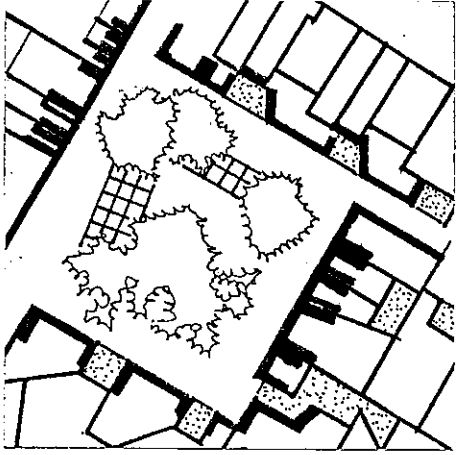

(Şekil 4)

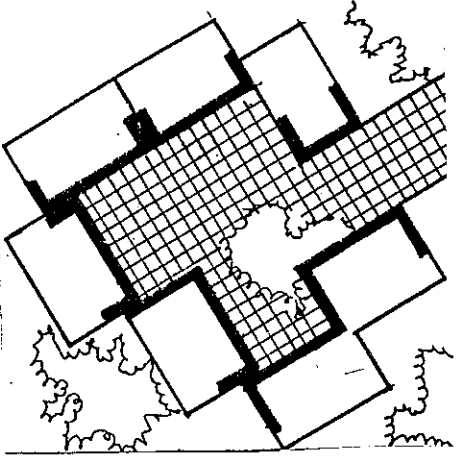
Strausburg'da rekreasyon amacıyla kullanılan Kleber Meydanı

1.2.1.3. Konutları Ortak Mekanı Olarak Kullanılan Mekan Biçimleri

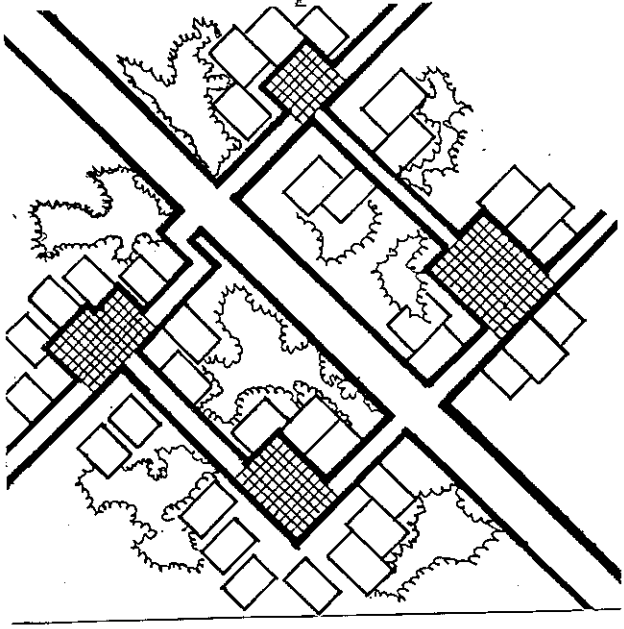
Kent içinde oran olarak en çok görülen mekan biçimle-
ridir. Yapının dışında kalan, ancak tüm yapıların ortak ola-
rak sahip oldukları alanlardır. Konut alanlarını paylaşan ki-
şiler bu mekanlarla bütünleşirler. Bahçe - yol - yapı - fonk-
siyonel alan ve insan ilişkileri bu mekanlarda sağlanır¹⁰.

(Şekil 5)

(Şekil 6)¹¹

(Şekil 7)¹²

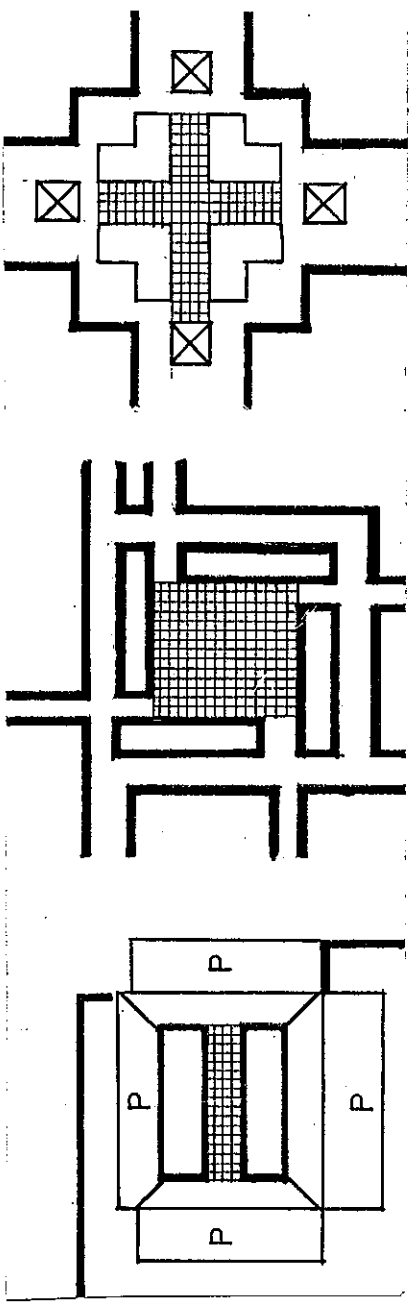
¹⁰ G.Konuk ve K.Bakan, Türkiye'de Kentsel Dış Mekanların Düzen-
lenmesi (TÜBİTAK Fotoğraf ve Klişe Laboratuvarı ve Ofset Tesisleri, Yayın
No Ü5. İstanbul, 1987). s:65-66.

¹¹ a.g.e., s:67.

¹² A.Karaman, "Toplu Konut Alanlarının Değerlendirilmesinde
Sosyo-Kültürel Veriler" (Trakya Üniversitesi Müh. Mimarlık Fak. Şehirci-
lik Ders Notları. Edirne, 1986).

1.2.1.4. Alışveriş Alanı Olarak Kullanılan Mekan Biçimleri

Bu mekanlar kentte yaşayanların alışveriş ihtiyacını karşılayabildiği alanlardır. Genellikle dükkanlar ve yüksek boyuttaki büyük mağazalarla çevrili alanlar olarak görülmektedir. Bu mekanlar taşıt ulaşımına kapandığı takdirde, insanların boş zamanlarını değerlendirdiği alanlar da olabilmektedir¹³. Ticaret merkezi olarak kullanılan mekanlar yakın zamana kadar genellikle kent dışında planlanmaktaydı. Günümüzde ise yaya taşıt ulaşımı ayrımı vb. birtakım etkenler düzenlenedikten sonra ticaret merkezleri, alışveriş fonksiyonuna ilave olarak eğlence, dinlenme alanı olarak da kullanılabilir duruma gelmiştir.

(Şekil 8)¹⁴

Alışveriş amaçlı mekan biçimleri

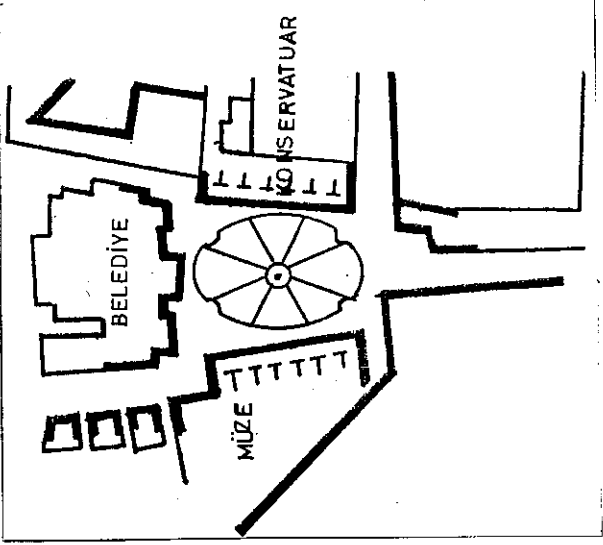
1.2.1.5. Özel Amaçla Kullanılan Mekan Biçimleri

Bu tip mekan biçimleri belli bir yapıya bağlı olarak ortaya çıkarlar. Kilise, saray, manastır vb. tarihi ve mimari

¹³ G.Konuk ve K.Bakan, Türkiye'de Kentel Dış Mekanların Düzenlenmesi (TÜBİTAK Fotoğraf ve Kılış Laboratuvarı ve Ofset Tesisleri, Yayın No U6.İstanbul, 198). Bölüm 1, s:21.

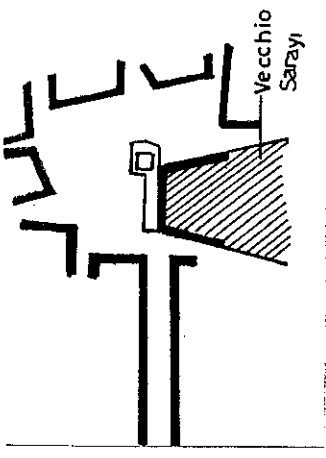
¹⁴ O.Göçer, Şehirlerde Ticaret Alanları (İ.T.Ü. mimarlık Fak. Yayını. İ.T.Ü. Kütüphanesi, Sayı:1286, İ.T.Ü. Matbaası. İstanbul, 1984). s:120-121.

önemi olan yapıların ön mekanı olarak algılanırlar. Genellikle kendi içinde oluşmuş, kapalı mekanlardır. Bu mekanlar belli bir yapıyla kişilik kazanırlar. Ayrıca kent bütününde de ağırlıklı olarak algılanırlar. Kentin her noktasına bir elemanla bağlanan mekanlardır.

(Şekil 9)15

Roma Capitol Meydanı

(Şekil 10)16

Signoria Meydanı

1.2.2. Tarihteki Çeşitli Etkilenişlerden Doğan Mekan Biçimleri

Mekan biçimleri, belirli dönemlerdeki mekan düzenleme şekillerine göre farklılık göstermiştir. Bu düzenler tarihin çeşitli dönemlerinde

- Metrik (Geometrik) Düzen
  - Ritmik (Organik) Düzen
- olarak görülmüştür.

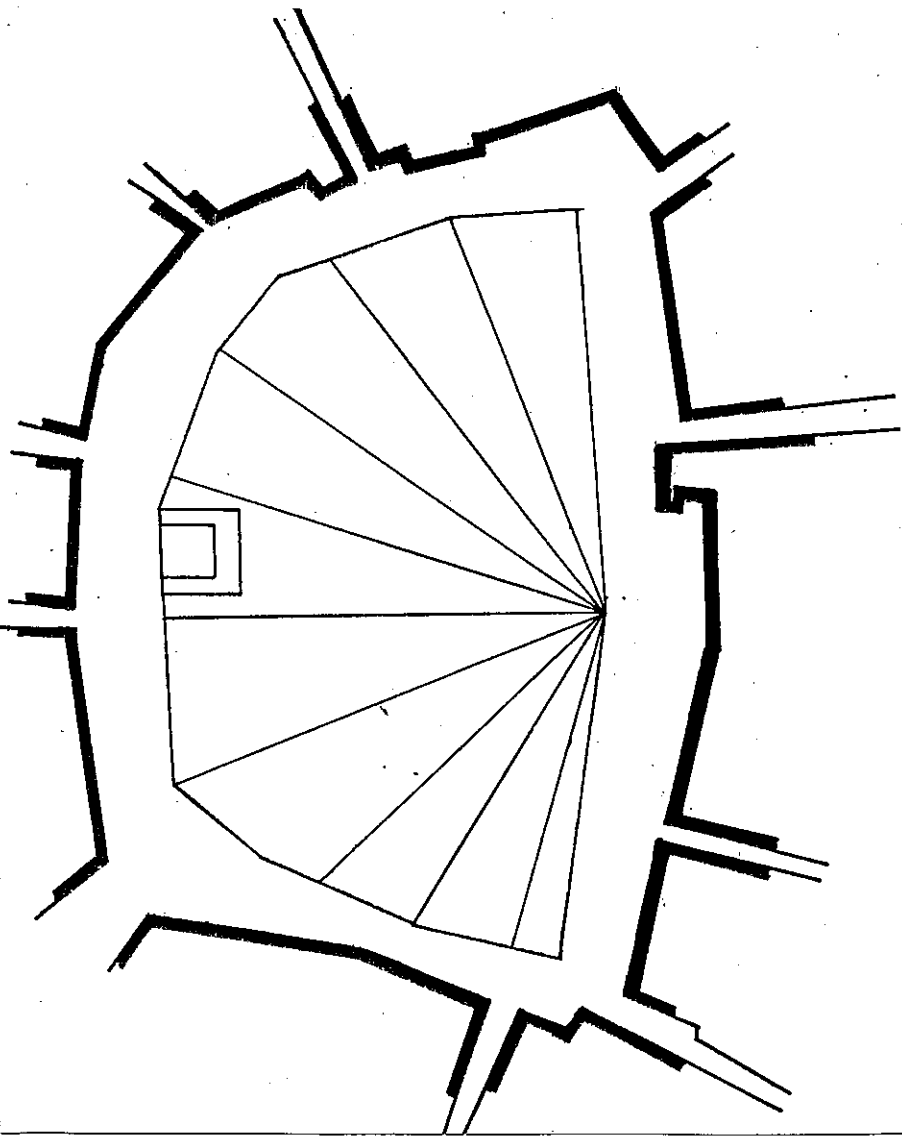
¹⁵ M.Çubuk, "Şehircilik I" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). Bölüm 3, s:2.

¹⁶ A.Karaman, "Kentsel Tasarım Biçimlenme İlkeleri" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Şe. Ve Bölge Pl. Bölümü. İstanbul, 1987). s:1.

Metrik düzende şekil vermek ve şekilci anlayış hakimdi. Eş değerdeki mekanlar, aynı mekan biçimleriyle ifade ediliyor.

Ritmik düzen ise organik mekan biçimlerini getirmiştir. Mekanı yaratmak fikri hakim olduğundan, belli kalıplara bağlı kalmadan mekanın biçimini oluşturmak önemliydi.

Bu iki düzenin değişik dönemlerde ortaya çıktığını görüyoruz. Antik çağda metrik düzene dayalı mekan biçimleri görülürken, Ortaçağda bunun tam tersine ritmik düzenin hakim olduğunu görüyoruz. Çünkü bu çağda mekanı hissetmek ve mekanı bulmak fikri geçerliydi. Rönesans ve Barok döneminde ise yeniden şekilcilik fikri geri kalmış; bunun sonucunda da mekan biçimleri metrik düzene bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

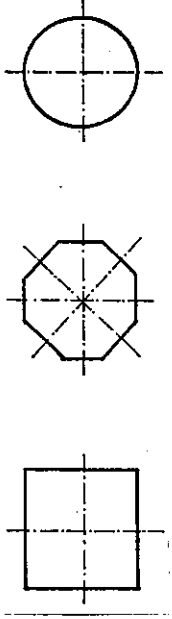
(Şekil II) 17

Siena İİ Campo Meydanı

17 O.Şahinler, Merkezi İtalya'da Ortaçağ Şehirlerinin Meydanlarına ve Çevre Mahallelerine Ait Etüt (M.S.Ü. Yayını, No:27, İstanbul, 1964), s:20.

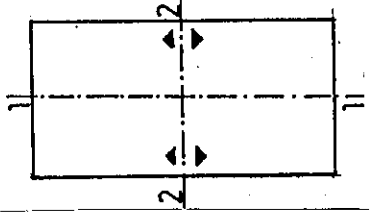
Rönesans ve Barok dönemde geometrik düzenin etkisi altında üç tip mekan biçimi görüyoruz¹⁸.

1. Statik Tesir

(Şekil 12)

2. Yönlendirilmiş Dinamik Tesir

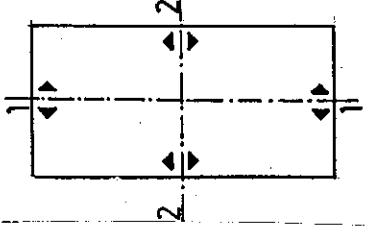

(Şekil 13)

İki taraflı denge söz konusudur.
Yatay aks (2-2) düşek aks (1-1)
üzerinde hareket eder.

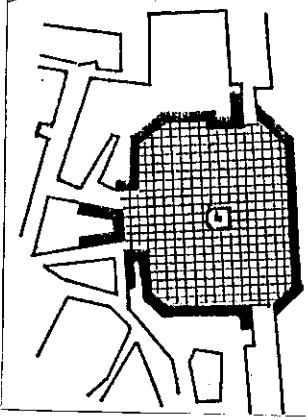
¹⁸ K.A.Arú, "Kentsel Tasarım Analiz ve Örnekleri Ders Notları" (M.S.ü. Mimarlık Fak. Kentsel Tasarım Yüksek Ders Notları), s:2.

3. Örgütlenmiş Mekan Biçimi

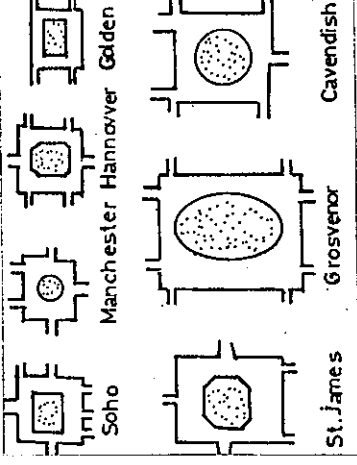
(Şekil 14)

Yatay ve düşey akslar her iki yönde hareket eder. Eşit değerde yön yoktur. Mekan içinde mekan yaratılabilir. Organik düzende yaratılan mekan biçimlerine daha yakındır

(Şekil 15)¹⁹

Barok dönemde (1733) görülen matrik düzene bağlı mekanlardan Bordeaux Kraliyet Meydanı

(Şekil 16)²⁰

18.yy.da Londra'da matrik düzene bağlı ekan biçimleri

1.2.3. Belli Formlara Bağlı Olarak ortaya Çıkan Mekan Biçimleri

Mekan biçimleri arasında en çok algılanan ve en çok rastlanan türdür. İnsanlar hangi dönemde olursa olsun, belli

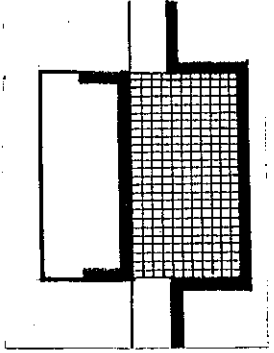
¹⁹ P.Spreiregen, Urban Design: The Architecture of Town And Cities (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını, Kütüphane Kart No:65-25520. U.S.A., 1965). s:26.

²⁰ a.g.e., s:19.

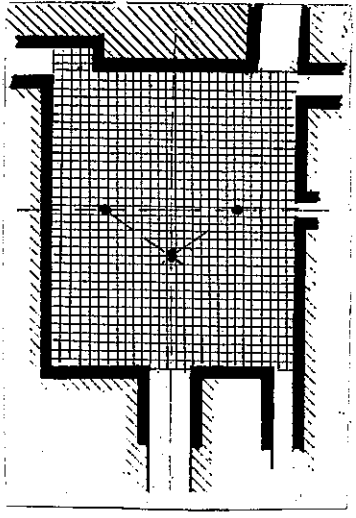
bir forma dayanan mekanı kavramak daha kolay ve daha anlaşılır olduğundan bu tip planlamayı seçmişlerdir. Bu mekan biçimleri genel olarak önemli bir yapının etrafında ya da kenarında önemli bir merkezinde geometrik formlar olarak planlanmıştır. Belli geometrik formlardaki mekan biçimleri şu gruplarda toplanabilir²¹.

A) Niş Tipi: önemli bir yapıya rahat bir görüş imkanı sağlayabilmek amacıyla, niş şeklinde mekan yaratılmaktadır. Meydanın boyutu, merkez yapıyla ilişkili bir oran içindedir.

(Şekil 17)

Niş tipi Mekan
Biçimi

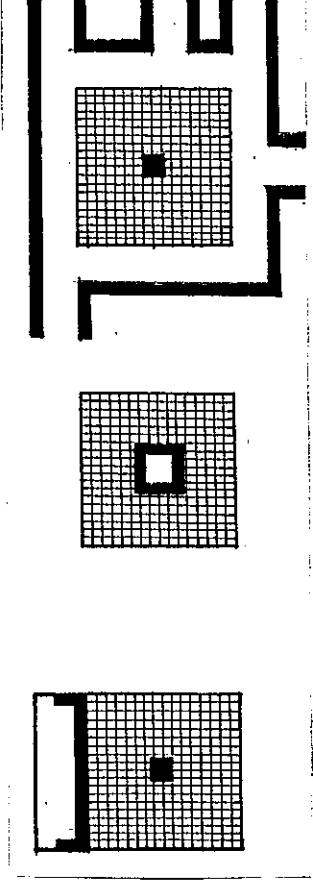
(Şekil 18)²²

Floransa Annunziata Meydanı

²¹ A.Karaman, "Kentsel Tasarım Biçimlenme İlkeleri" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Şe. ve Bölge Pl. Bölümü. İstanbul, 1987. s:12.

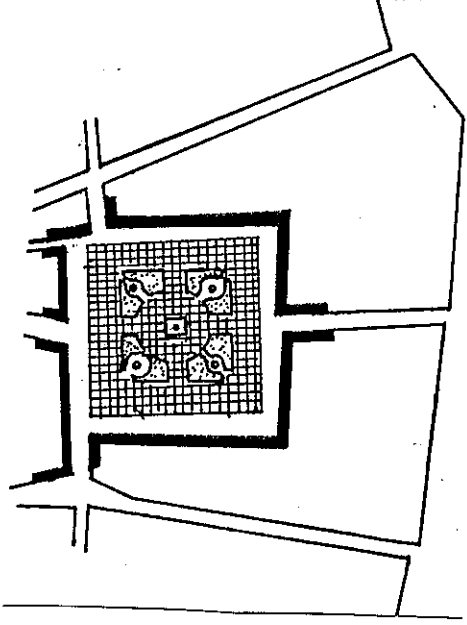
²² F.Gibberd, Town Design. (w.S.Cowell Ltd. Ipswich-Great Britain, 1967. 5.Baskı). s:162.

B) Kare Tip: Mekanın her noktası, her köşesi aynı değerdedir. Bu açıdan en önemli nokta merkez olmaktadır. Merkezin önemini belirtmek için de plastik bir elemanla vurgulanmaktadır. Bu tip mekanlar genellikle bir yapıya bağlı olarak değil; boş zamanlarını değerlendirme alanı olarak planlanır.

(Şekil 19)

Kare Tipi Mekan Biçimi

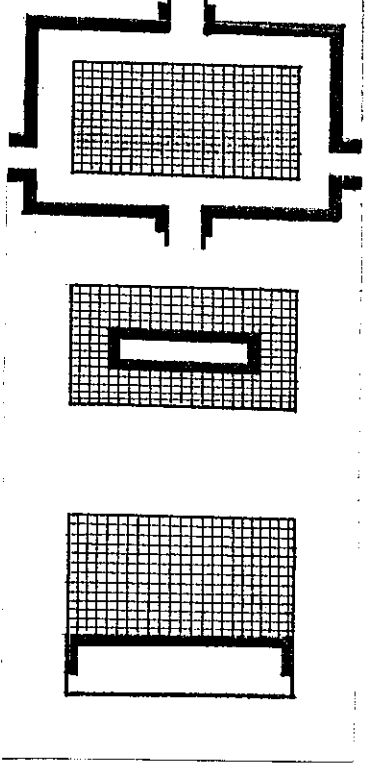

(Şekil 20)²³

Vosges Meydanı (Paris)

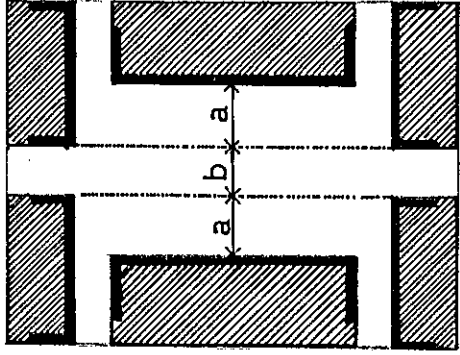
²³ R.Auzelle, Documents d'Urbanisme (Fransa, 1952). PL:400A.

C) Dikdörtgen Tip: Bu tip mekanlar iki ucundaki yapılarla algılanırlar. İmaj açısından en önemli elemanlar bunlardır. İki ucunda bina olabileceği gibi, dikdörtgen mekanların herhangi bir kenarında mekana ağırlığını kazandıran yapı veya mekanın ortasında vurgulayıcı yapı olabilir.

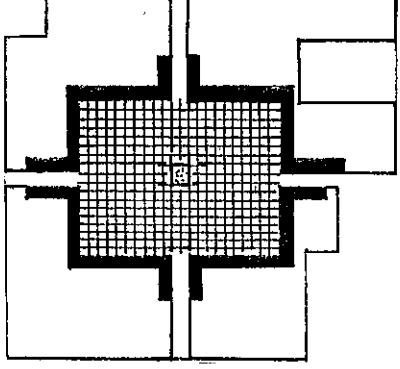

(Şekil 21)²⁴

Dikdörtgen tip mekan biçimleri

(Şekil 22)²⁵

(Şekil 23)²⁶

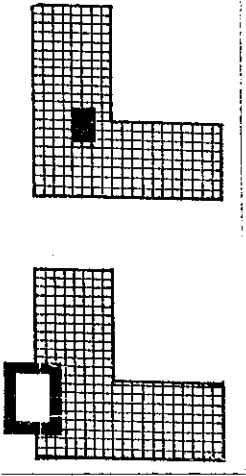
Ducale Meydanı (Chateville)

²⁴ A.Karaman, "Kentsel tasarım Biçimlenme İlkeleri" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Şe. ve Bölge Pl. Bölümü. İstanbul, 1987). s:13.

²⁵ Arbeitsberichts 25, Grundlagen des Städtgestalterischen Entwurfens (Stuttgart Üniversitesi, Kentsel Yapı Enstitüsü Yayını. Stuttgart, 1977). s:30.

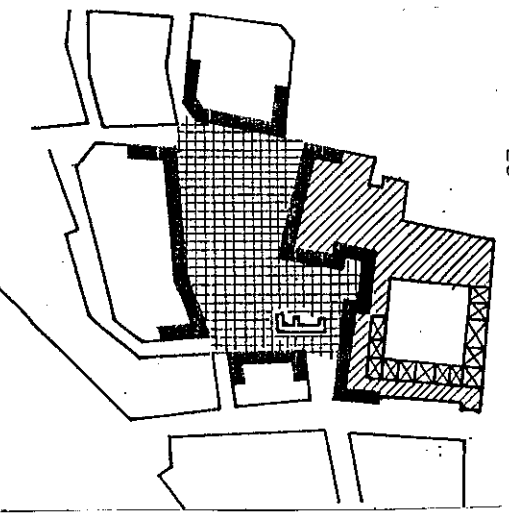
²⁶ R.Auzelle, Documents d'Urbanisme (Fransa, 1952). PL 400A.

D) **L Tipi:** İki dikdörtgenin kesişmesinden oluşan bu mekan tipinde imaj açısından vurgulayıcı elemanlar ya mekanın dışında ya da dikdörtgenlerin kesişim noktasında görülmektedir. Bu mekanlar iki ucundan algılanmaktadır.

(Şekil 24)

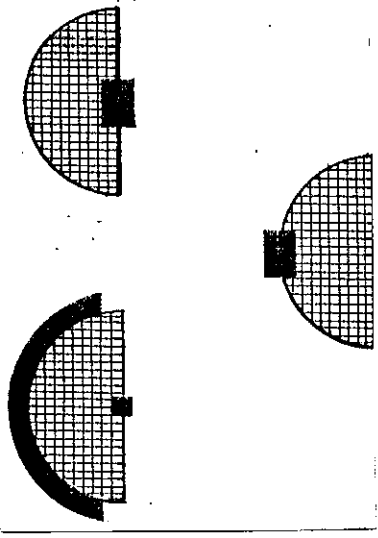
L Tipi Mekan Biçimleri

(Şekil 25)²⁷

Volterra Meydanı (Almanya)

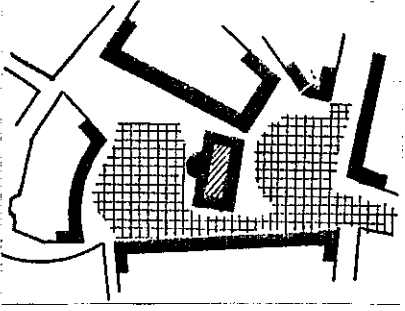
E) **Yarım Daire Tipi:** Bu mekanlarda formun çevresi binayla sarılıp, orta kısım boş bırakılır. En dikkati çekici nokta dairenin merkezidir.

(Şekil 26)

Yarım daire tipi mekan biçimleri

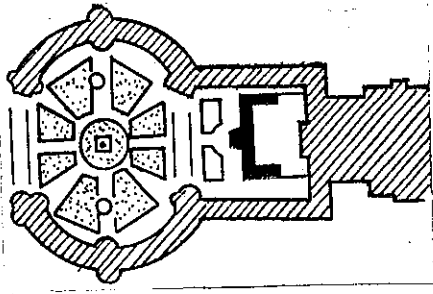
²⁷ F.T.Hansen ve Stuttgart Üniversitesi Öğrencileri, Notation Räumlicher Stadtstrukturen In Unterschiedlichen Ausprägungen Seminar Architecturtheorie (Stuttgart Üniversitesi, Stuttgart, 1977). s:17.

(Şekil 27)²⁸

Fleisch ve Haupt Meydanları (Bautzen)

F) Daire Tipi: Genellikle çok önemli merkezler veya dinlenme alanı olarak kentin merkezinde yer alan mekanlar bu biçimde algılanır. Dairenin merkezi mekanın odak noktasıdır. Bunun yanında daireyi saran büyük yapı bu mekan tipinde daha iyi algılanabilir.

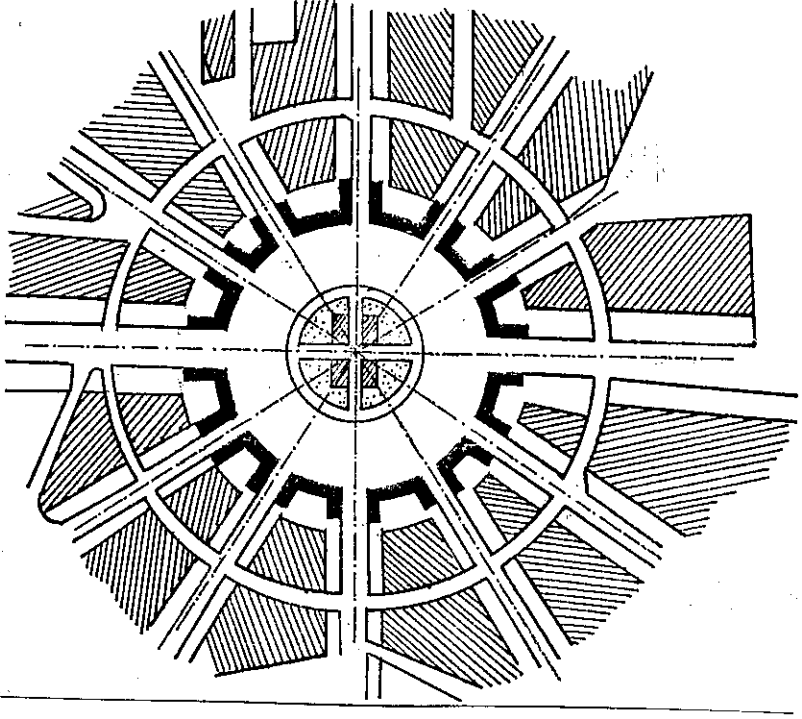

(Şekil 28)²⁹

St.Peters Meydanı (Roma)

²⁸ Arbeitsbericht 25, Grundlagen des Stadtgestalterischen Entwurfens (Stuttgart Üniversitesi, Kentel Yapı Enstitüsü Yayını. Stuttgart, 1977).s:47.

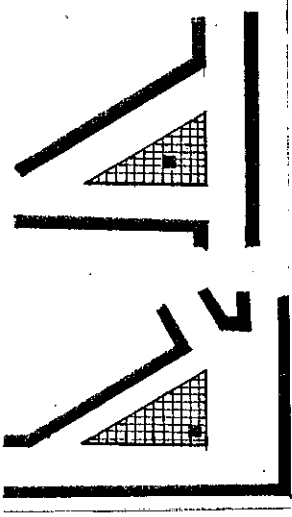
²⁹ a.g.e., s:28.

(Şekil 29)³⁰

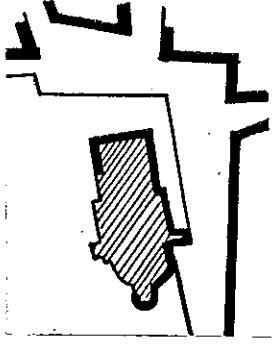
Etoile Meydanı (Paris)

G) Üçgen Tip: Yolların kesişme noktalarındaki meydanlar da genelde bu tip mekanlar görülür. Esas binanın üçgenin bir kenarında olup, diğer binaların geri çekilmesiyle bu form oluşabilir. Çekim noktası üçgenin büyüklüğüne bağlıdır.³¹

(Şekil 30)

Üçgen tip mekan biçimleri

(Şekil 31)³²

Santo Meydanı

³⁰ R.Auzelle, Documents d'Urbanisme (Fransa, 1952), PL 400C.

³¹ A.Karaman, "Kenttsel Tasarım Biçimlenme İlkeleri" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Şe. ve Bölge Pl. Bölümü İstanbul, 1987). s:14-16.

³² a.g.e., s.:13.

1.2.4. Mekanın Yolla Olan İlişkisine Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Mekan Biçimleri

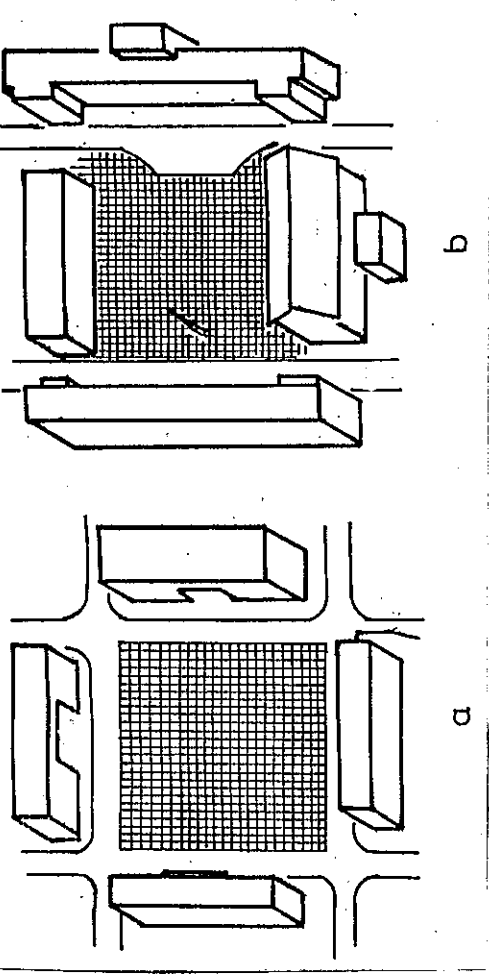
Bu tip mekanlar, genellikle formal olmakla birlikte belli yapılaşmalar sonucu oluşur. Her tür fonksiyonel mekanlar (alışveriş, eğlence, dinlenme, özel amaçlı mekanlar vb.) için geçerli olabilir.

A. Kavşak Şeklindeki Mekan Biçimleri

Dört tarafından yol geçer. Yolların çevresini binalar sarar. Dörtgen bir forma sahiptir. Konut alanları arasında veya şehir merkezinde görülebilir. Her girişin karşısının açık olması mekan çözümü açısından kötüdür³³.

B. İki Tarafı Kapalı Mekan Biçimleri

Mekanın iki tarafından yol geçer. Yine karşılıklı olmak üzere dört girişi vardır. Diğer iki kenarı binalarla çevrilidir. Diğer mekan tipinden daha iyi bir çözümdür.

(Şekil 32)³⁴

İki tarafı kapalı mekan biçimleri

³³ G.Özdeş ve diğerleri, Şehircilik (İ.T.Ü. Kütüphanesi, Sayı: 1317, İ.T.Ü. Matbaası. Gümüşsuyu, 1985). s:173.

³⁴ F.Gibberd, Town Design (w.s. Cowell Ltd. Ipswich, Great Britain, 1967. 5.Baskı). s:109.

C. Dört Tarafı Kapalı Mekan Biçimleri

Bu tip mekanların dört tarafı binalarla çevrilidir. Bunun yanında köşelerden dört girişi vardır. Etrafı kapalı mekanları şu gruplara ayırmak mümkündür:

1. Karşıt (zıt) Köşelerden Yolla Bağlantı

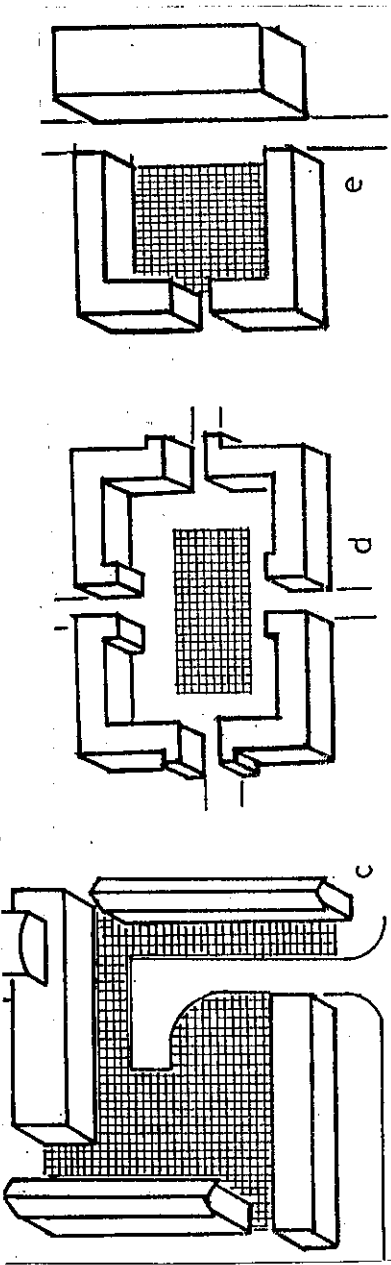
Mekan çözümlemesi olarak en iyi biçimlerden biridir. Ortama girerken önce bir gizlilik gözüktüyor, daha sonra mekan tanımlanıyor.

2. Mekanın Ortasından Yolla Bağlantı

Tüm köşeler kapalı olup, karşılıklı olmak üzere alanın orta bölümünden yola bağlanan mekan biçimidir. Geçiş alanı amaçlı mekan veya boş zamanlarını değerlendirme amaçlı mekan olarak kullanılabilir. Yapılarla orta mekan arasında sokak imajı veren bir bölge de vardır. Mekanın tamamı kavranamamaktadır.

3. Üç Yönden Yolla Bağlantı

Bir tarafta ortadan tek giriş, karşılıklı diğer iki kenarda iki giriş mevcuttur. Girişlerin karşılıklı olması geçiş alanı imajı yaratmaktadır. Esas mekan geçit olarak kullanılabilecek yolun bir tarafında kalmaktadır. Diğer mekanlara nazaran olumlu bir çözümdür.

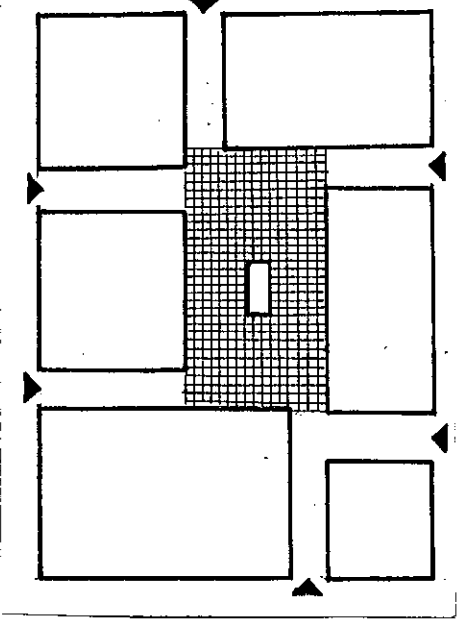
(Şekil 33)³⁵

Üç yönden bağlantılı mekan biçimleri

4. Çok Yönlü Bağlantı

Mekanın her tarafı yapılarla çevrili olmasına rağmen, birçok delik olması; görsel yönden olumlu bir imaj yaratmaktadır. Merkez dokusu dışında konut alanlarında sokak dokusu şeklinde düşünülebilir. İnsan ölçeğinde ele alınabilir. Yüksek yoğunluktaki komplekslerde bu tip mekanlar yapılabilir.

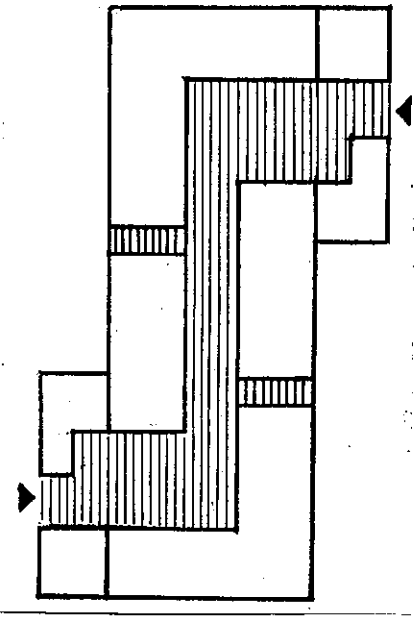
(Şekil 34)³⁶

D. Sokak Dokusu Şeklinde Mekan Biçimleri

Bu tip mekanlar genellikle kent merkezine yakın alışveriş merkezlerinde, dükkanlı yollar vb. alanlarda olabilir. Karşılıklı köşelerden, kenarlardan yola (caddeye) bağlantı olabileceği gibi; caddenin bitimi de bir mekan olabilir.

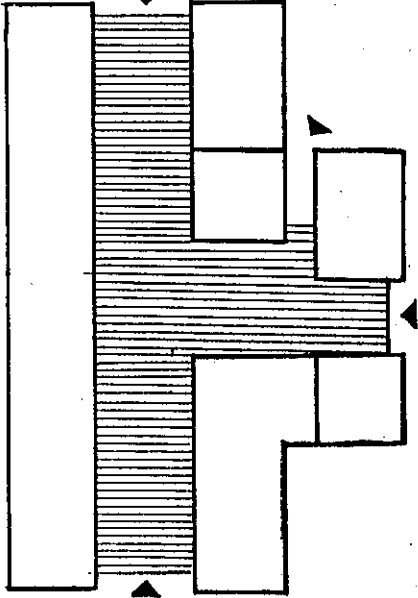
---

³⁶ a.g.e., s:111.

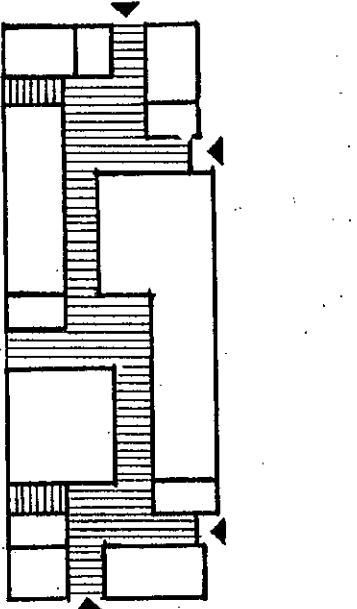

(Şekil 35) 37

Sokak dokusu şeklinde mekan biçimi

Caddenin bitiminde
mekan oluşumu

Dükkanlı yollar
şeklinde mekan biçimi

1.3. MEKANI OLUŞTURAN ÖGELER

Kentin en küçük birimi olan mekanı da oluşturan bir-takım alt öğeler vardır. Bu öğeler olmadan mekanı algılamak, mekanı yaratmak mümkün değildir. Gerçek bir mekan imajı, tümü meydana getiren imajlardan oluşmaktadır. Bir mekana baktığımız zaman tek bir olgu göremeyiz. Sürekliliği algılarız. Bu süreklilik bir dizi meydana getirir. Mimari eserin tek bir elemanı o bütünü ifade etmediği gibi, mekan oluşumunu etkileyen elemanlardan biri de mekanı ifade etmez. Bu açıdan tek değerler önemli değildir. Bakış ve gözlem tek objeye değil, diziye, sürekliliğe, bütüne olmalıdır³⁸.

Bu görüş altında mekanın sürekliliğini oluşturan temel öğeler şunlardır:

I. Esas Öğeler	II. Tamamlayıcı Öğeler
A. İnsan Ölçeği	A. Yeşil Doku
B. Boyutlar	B. Sanat Ürünleri
C. Hacimler	C. Zemin Dokusu
D. Aks (Yön)	D. Işıklandırma
E. Biçim	E. Ritm

1.3.1. Esas Öğeler

1.3.1.1. İnsan Ölçeği

Mekanın oluşmasında ve algılanmasında en önemli faktör, insan ya da beşeri faktördür. İnsan ölçeğinden hareket edilerek çıkan ve insanların deneyimleri ile oluşan yapılanmış form mekanı oluşturur diyebiliriz. İnsan yaşamındaki ihtiyaçları buna bağlı olarak eylemleri ve davranışları ile belirli bir mekan yaratılmasında etkindir. Sonuçta bu mekanlar birleşerek çevreyi ve daha büyük ölçekte ortamları (kent,

---

³⁸ G.Konuk, "Kentsel Tasarım Kuram ve İlkeleri Ders Notları" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Şe. ve Böl. Pl. Bölümü Ders Notları. İstanbul, 1987). s:1.

metropolis) yaratmaktadır. İnsan ile mekan arasında karşılıklı-
lı bir etkileşim vardır. İnsan içinde bulunduğu mekanı etki-
lediği gibi, bu mekandan da etkilenir. Sokaklar, caddeler,
meydanlar, alışveriş alanları vb. tüm mekanlar insanın belir-
li ihtiyaçlarından ortaya çıkmıştır. İnsan ya da toplumlara
olmasa belki bugün mekan, buna bağlı olarak çevre ya da kent
gibi kavramlar gerçekleştirebilirdi. Mekanın en önemli ögesi-
nin insan olduğu düşünülerek, mekanlar insanın ihtiyaçlarına
ve kullanımına göre tasarlanmalıdır³⁹.

1.3.1.2. Boyutlar

Gerçek bir mekanın oluşması için, o mekanın belli bir
boyutu geçmemesi gerekir. Bir yerin mekan olabilmesi için in-
sanın o mekanı kavrayabilmesi gerekir. Bir mekanı algılamak
da belli boyutlara bağlanırsa mümkün olabilir. Bu açıdan me-
kanın oluşumunda üç boyut ve özellikle açılar çok önemlidir.

Mekanın gerçek anlamda yaratılması ve insan tarafından
algılanması için yatay ve düşeydeki açıların belli bir sınırı
olmalıdır. Bu ölçüler ile mekanın karşılıklı köşeleri veya
kenarları beraber algılanmalıdır.

Buna göre;

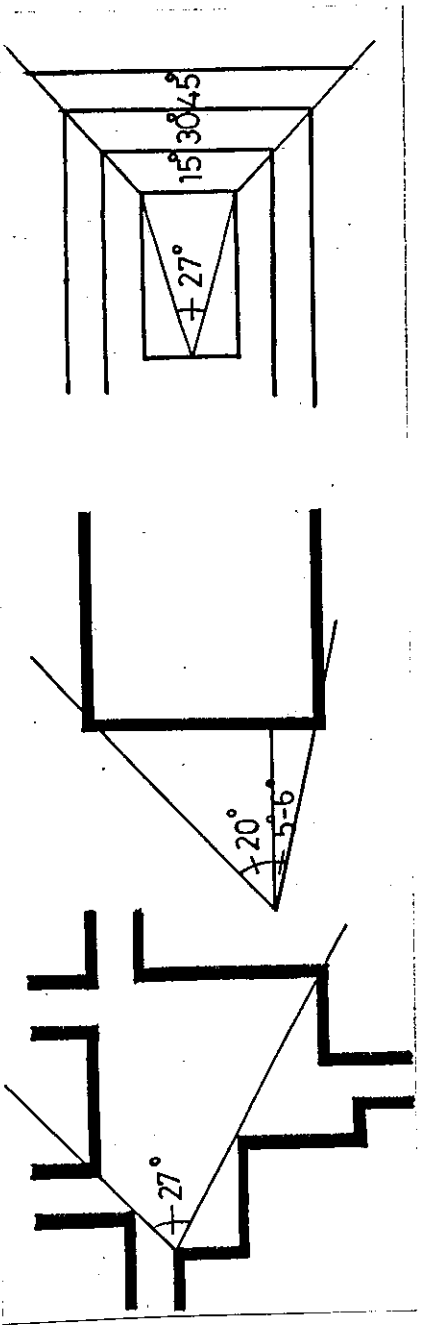
Gözün fizyolojik görüş açısının

- Yatayda 27°
- Düşeyde ufuk çizgisinin 5°-6° altında, 20° üstünde
olmalıdır⁴⁰.

---

³⁹ G.Konuk, "Kentel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülke-
miz İçin Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Doktora
Tezi. İstanbul, 1979). s:48.

⁴⁰ K.A.Arú, "Kentel Tasarım Analiz ve Örnekleri" (M.S.Ü. Mimar-
lık fak. Kentel Tasarım Yüksek Lisans Ders Notları. İstanbul, 1987).
s:1.

(Şekil 36)⁴¹

İnsanın mekanı algılayabilmesi için belirlenen görüş açıları

Bu açılara bağlı olarak mekânın iki boyutlu görünümünde de belli bir oran söz konusudur.

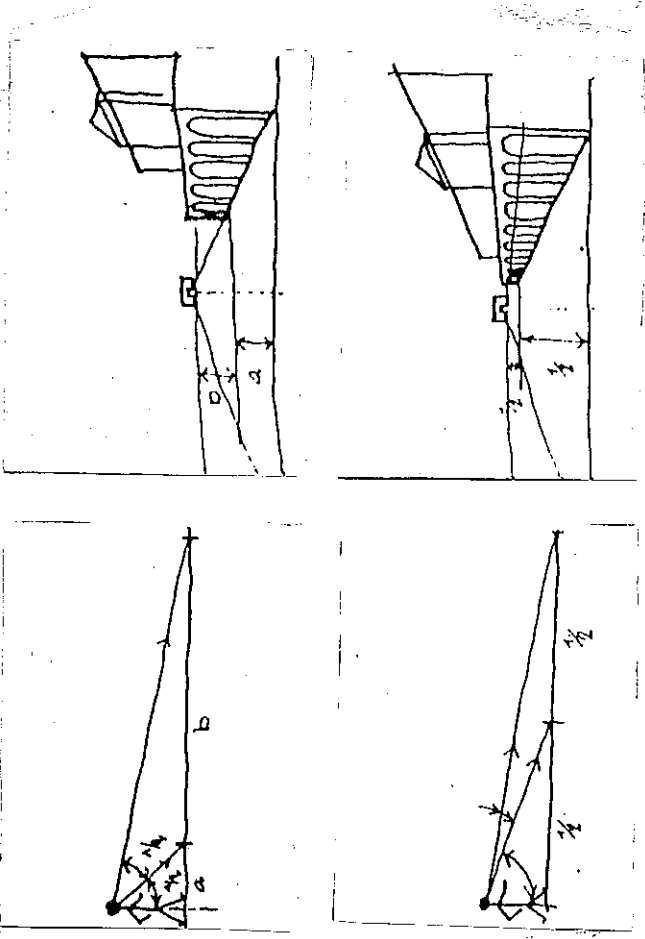
<u>Mekan Derinliği</u>	<u>Mekan Genişliği</u>
200	119
150	89
100	59
75	44
50	30
25	15

(Şekil 37)⁴²

Mekan boyutlarında insan ölçeği en önemli etkidir. İnsan boyutlarına bağlı bir oran alınırsa, mekânı kavramak daha kolay olacak ve estetik açıdan göze daha hoş görünecektir.

⁴¹ a.g.e., s:2.

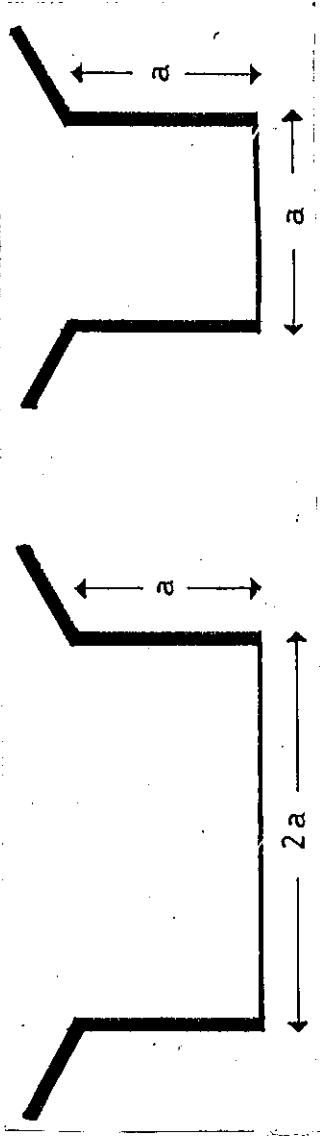
⁴² Arbeitsbericht 25, Grundlagen des Stadtgestalterischen Entwurfens (Stuttgart Üniversitesi, Kentsel Yapı Enstitüsü Yayını, Stuttgart, 1977). s:13.

(Şekil 38)⁴³

Mekânlarda mesafelerin algılanması

Eğer uyumlu bir mekân yaratılacaksa yapının etkin yüksekliği ile mekânın derinliği arasındaki oran çok önemlidir. Yapılar genişliğe oranla çok yüksekse baskı, çok alçaksa da mekânı kaybetme özelliği yaratacaktır. Bu açıdan meydana gelen duran mekânlarda yüksekliğin genişliğe oranı 1/4; sokak, cadde gibi hareketli mekânlarda ise 1/1 olursa insan ölçeği ve mekânı kavrama olarak daha olumlu bir görünüm yaratılmış olur⁴⁴.

(Şekil 39)

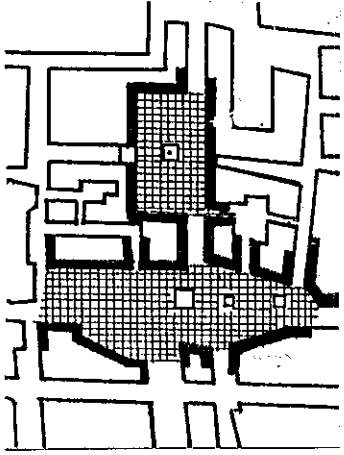
Mekânlarda uzunluk/yükseklik oranları

⁴³ a.g.e., s:14.

⁴⁴ G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkemiz İçin Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Doktora Tezi. İstanbul, 1979). s:65.

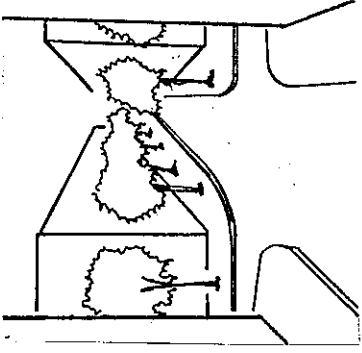
1.3.1.3. Hacimler

Mekânı oluşturan en önemli ögeler olarak dolu ve boş hacimleri gösterebiliriz. Mekânın en büyük bölümünü oluşturan elemanlar yapılar ve dolu kütlelerdir. Gerek sokak mekânını, gerekse meydanları saran yapılar olmadan kentsel mekânın oluşumu tasarım açısından olanaksızdır. Bunun yanında tek başına dolu bir hacim de estetik açılarından olumsuzluk yaratır. Dolu kütlelerin, boş hacimlerle belli bir uyum içinde tasarlanması, mekânın yaratılmasında en önemli etkidir.

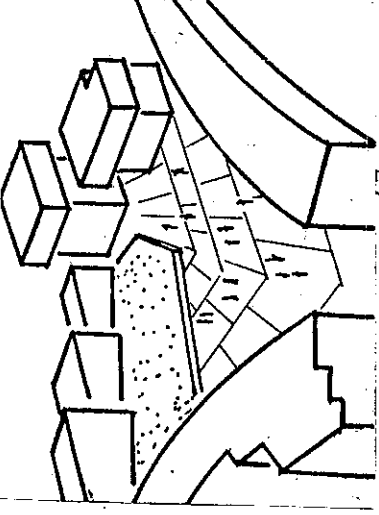
(Şekil 40)⁴⁵

Erbe Meydanı (Verona)
Dolu ve boş hacimlerin
mekâna etkisi

(Şekil 41)⁴⁶

Sokak mekânında dolu
ve boş hacimler

(Şekil 42)⁴⁷

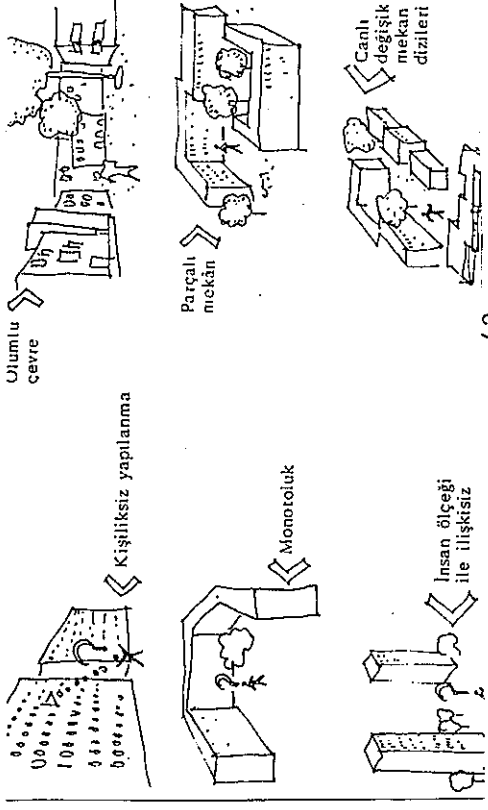
Meydanlarda dolu-boş hacim ilişkisi

⁴⁵ Arbeitsbericht 25, Grundlagen des Stadtgestalterischen Entwurfens (Stuttgart Üniversitesi, Kentsel Yapı Enstitüsü Yayını, Stuttgart, 1977). s:43.

⁴⁶ G.Konuk ve K.Bakan, Türkiye'de Kentsel Dış Mekânların Düzenlenmesi (TÜBİTAK Fotoğraf ve Klîşe Laboratuvarı ve Ofset Tesisleri, Yayın No Ü5. İstanbul, 1987). s:51.

⁴⁷ P.Spreiregen, Urban Design: The Architecture Of Town And Cities (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını, Kütüphane Kart No: 65-25520. U.S.A., 1965). s:186.

Dolu ve boş hacimlerin uyumlu olarak tasarımımda en önemli özellik boyutların insan ölçeğinde olmasıdır. Mekanın oluşumunda ve kullanımında önemli yeri olan insanın, boyutları ile bulunduğu ortamı etkileyeceği kesindir. Kullanıcı olarak mekanı oluşturan diğer elemanları da kendi boyutuyla ilişkili olarak kavramak isteyecektir. Bu açıdan gerek yapıların yükseklik ve uzunluğu, gerekse boş hacimlerin büyüklüğü insan boyutuna ne çok büyük ne de çok küçük ölçekte tasarlanmalıdır.

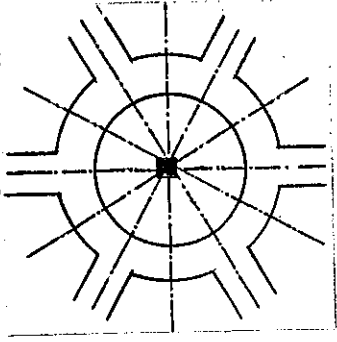

(Şekil 43) 43

Dolu ve boş hacimlerin insan ölçeği ile ilişkisi

1.3.1.4. Akslar (Yön)

Her türlü mekanın belli bir aksı vardır. Mekanın aksı bir kıyaslama yaparsak insanın omurgasına denktir. Mekanların genelde aksı iki yönde gözlemlenir. Ama bazı durumlarda aks bir merkeze bağlı olarak çok yönlü olabilir.

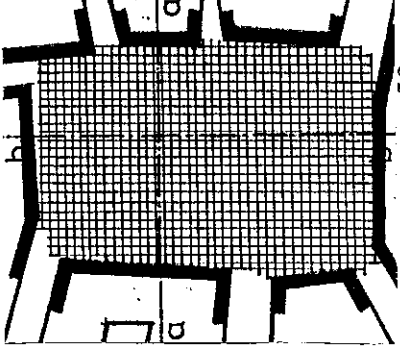

(Şekil 44)

48 G.Konuk ve K.Bakan, Türkiye'de Kentel Dış Mekanların Düzenlenmesi (TÜBİTAK Fotoğraf ve Klşe Laboratuvarı ve Ofset Tesisleri, Yayın No:U5. İstanbul, 1987). s:70.

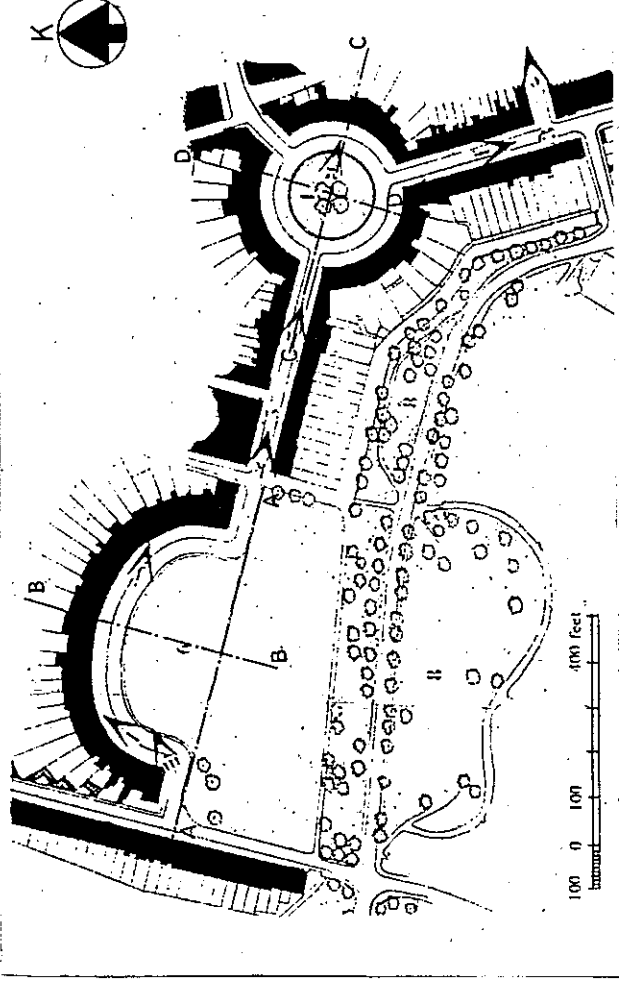

Mekanların aksı, hareketli veya duragan mekan oluşturabilir. Bir mekanda bir aks diğerinden uzunsa hareketli mekân oluşur. Eger birbirine eşit akslar varsa duragan mekânlar yaratılabilir. Uzunluk bir iletişim aksı boyunca hız ve hareketle ilişkilidir.⁴⁹

(Şekil 45)⁵⁰

Markplatz (Brüssel)

(Şekil 46)⁵¹

Kraliçe Meydanı ve Çevresindeki Mekanların Aksları (İngiltere)

⁴⁹ G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkemiz İçin Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Doktora Tezi, İstanbul 1979). s:68.

⁵⁰ Arbeitsbericht 25, Grundlagen des Stadtgestaltericshen Entwurfens (Stuttgart Üniversitesi, Kentsel Yapı Enstitüsü Yayını. Stuttgart, 1977). s:27.

⁵¹ F.Gibberd, Town Design (W.S.Cowell Ltd. Ipswich, Great Britain, 1967. 5.Baskı). s:333.

Yön

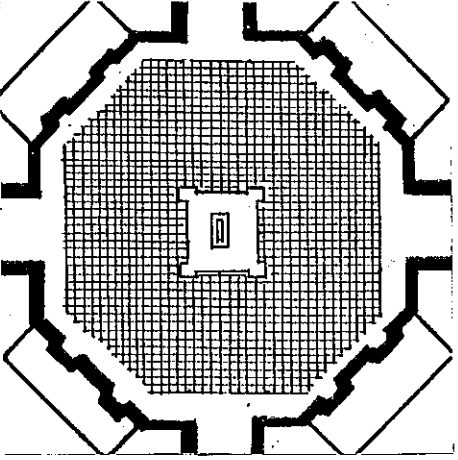
Yön: Mekanda aksın oluşmasında en önemli faktör yön-
dür. Aks ve yön arasında mekanı oluşturma açısından çift ta-
raflı etki vardır.

Mekanda yönlendirme insanı çekmesi açısından önemli-
dir. Bir sokağın sonunun nereye açılacağı, bir meydana nere-
ye dikkat çekileceği mekanın yönlenmesine bağlıdır. Yönlenme-
nin olumsuz olması mekana olan ilgiyi azaltacak; ortamın me-
kan kavramını yitirmesine neden olacaktır.

1.3.1.5. Biçim

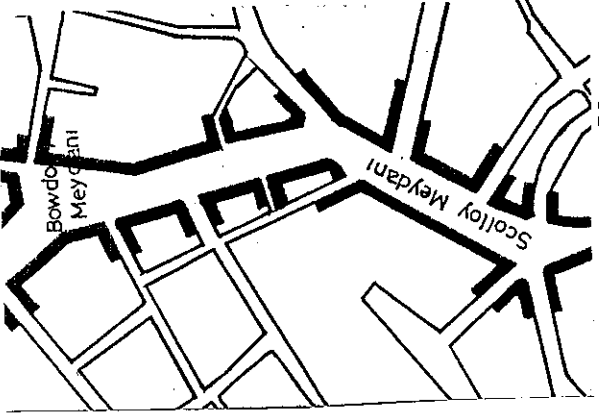
Bir mekan biçimiyle belirlidir. Gerek meydana olsun,
gerekse sokak, yol vb. olsun biçimsiz bir mekan yoktur. İnsan
ilk bakışta herhangi bir formda, bir mekanda bulunduğunu his-
setmelidir. Form, mekanın esasını oluşturan bir öğedir. Belli
sınırlamalara, belli anlayışlara bağlı olarak mekanlar biçim
kazanırlar.

Mekanın genel kullanıcıları olan insanlar dairesel me-
kanda farklı, dörtgen mekanda farklı, sokak dokusu tipindeki
mekanlarda farklı şeyler algılamaktadır. Sokak biçimindeki
mekanlarda varolan gizlilik duygusu, büyük meydanlarda yok-
tur. Bu tip mekanlarda herşey ortadadır v etamamı algılana-
bilmektedir. Biçim faktörü mekanın oluşmasına daha çok este-
tik yönden katkıda bulunmaktadır.

(Şekil 47) 52

Amalienborgplads (Kopenhag)

(Şekil 48) 53

Scolloy Meydanı
Değişik mekan biçimlerinin
çevreye etkisi

1.3.2. Tamamlayıcı Ögeler

1.3.2.1. Yeşil Doku

Yeşil doku da su ögesi gibi mekanın doğayla ilişkisini kurabilmek, mekanın beton görüntüsünü bir parça yumuşatmak amacıyla tasarıma katılır. Daha doğru bir anlatımla yeşil dokunun (ağaç, ağaç kümeleri, çimler vb.) mekanda kullanımını şu iki amaç altında toplanabilir:

- Yapılanmış bir düzlemi görsel olarak tamamlamak ve daha güçlü vurgulamak,
- Yapılanmış mekana bir boyut ve ölçü kazandırmada onu⁵⁴ tanımlamada, belirlemede eleman olarak rol alma

52 Arbeitsbericht 25, Grundlagen des Stadtgestaltericshen (Stuttgart Üniversitesi, Kentel Yapı Enstitüsü Yayını, Stuttgart 1977). s:33.

53 K.Lynch, Image Of The City (M.I.T. ve Harvard Koleji Yayını, 1.Baskı. Kütüphane Kart No:60-7362. U.S.A., 1960). s:175.

54 G.Konuk, "Kentel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkemiz İçin geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Doktora Tezi. İstanbul, 1979). s:59.

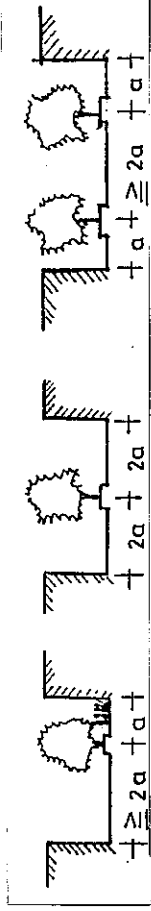
Mekanda yeşil bu amaçla belirli işlevlere yönelik olarak kullanılabilir;

- a) Görsel işlev (Seyretme)
- b) Dinlenme işlevi (Yaslanma, oturma)
- c) Simgesel işlev
- d) Koruyucu işlev (Güneş, rüzgar, yağmura karşı)

Başka bir açıdan yeşil eleman mekan içinde çeşitli özelliklerde tasarımla kullanılabılır⁵⁵.

- a) Belirleyici
- b) Mekanda konum
- c) Mekanda sınır ve yükseklik getirme
- d) Yollarda iz ve süreklilik yaratma
- e) Sınırlandırıcı

Mekan - yeşil eleman tasarımı özellikle ağaçlar açısından boyutlar önem kazanır. İnsanlar açısından mekanın algılanmasında ağaç - kütle yükseklik ilişkisi belirli boyutlarla sınırlandırılır.

(Şekil 49)⁵⁶

Sokak mekanında yeşil ve yükseklik ilişkisi

⁵⁵ G.Konuk ve K.Bakan, Türkiye'de KentSEL Dış Mekanların Düzenlenmesi (TÜBİTAK Fotoğraf ve Kliche Laboratuvarı ve Ofset Tesisleri, Yayın No: U5. İstanbul, 1987). s:75.

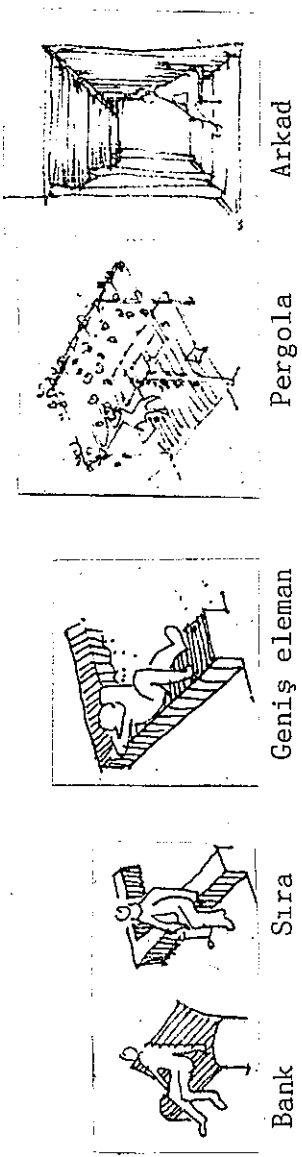
⁵⁶ a.g.e., s:77.

1.3.2.2. Sanat Ürünleri

Sanat ürünleri, mekanın detay noktalarını oluştururlar. Bu elemanlar olmadan da mekan^m yaşayabileceği düşünülebilir. Ama sadece duvarlardan ve boşluklardan oluşan bir meydanın ya da bir sokağın insanların ilgisini çekebilecek düzeyde yaşayan bir ortam olduğu söylenemez. Mekanların yaşamasını sağlayan plastik elemanları 3 grupta toplayabiliriz:

A. Kentsel Mobilya

İnsanların yaşadığı ortamlarda, insanın en büyük ihtiyaçlarından biri olan dinlenme olanğını sağlamak amacıyla kullanılan elemanlardır. Aynı zamanda sokak ya da meydana monotonluğu bozmak için, estetik amaçla da kullanılabilir. Küçük veya büyük tipleri olduğu gibi; arkad veya pergola ile kullanılan örnekleri de vardır.

(Şekil 50)⁵⁷

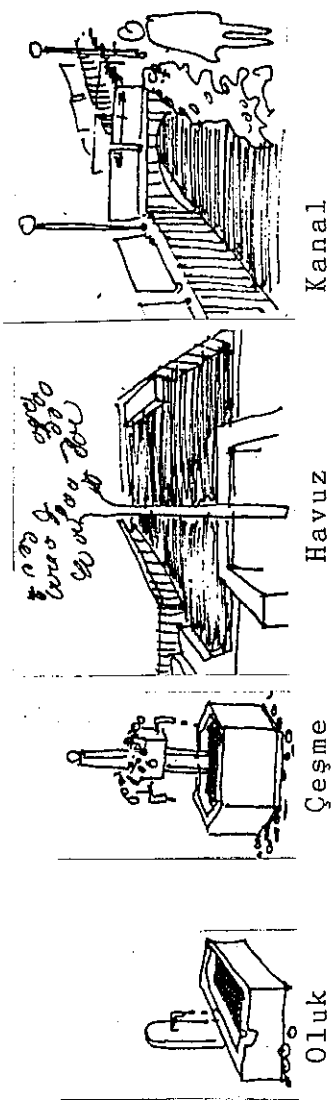
Kentsel mobilya örnekleri

B. Su Elemanları

Mekanları tekdüzellikten kurtarmak, doğayla bütünleştirmek amacıyla çeşitli şekillerde kullanılan elemanlardır. Suyun olduğu mekanlar daha çok yaşayan ortamlar haline gelmektedir. Havuz, kanal, çeşme vb. elemanlar her türlü mekanda tasarlanabilen küçük detayları oluşturmaktadırlar.

---

57 a.g.e., s:71-72-73.

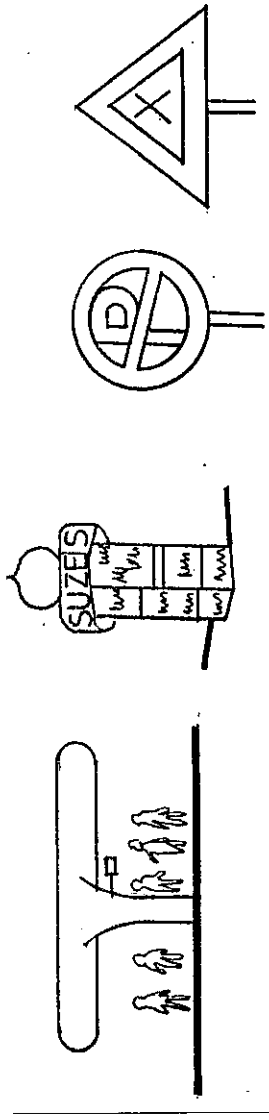

(Şekil 51) 58

Çeşitli su öğeleri

C. Plastik Elementler

Bu elemanlar mekanı tamamlayıcı olup, heykel, kolon, parmaklık, reklam panoları ve kuleleri gibi estetik amaçla yapılanlar dışında; otobüs durağı veya trafik işaretleri gibi lüzumlu hallerde de yapılanlar vardır.

(Şekil 52) 59

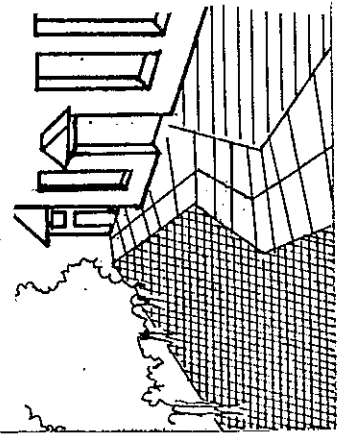
Mekânı tamamlayıcı plastik elemanlar

58 a.g.e., s:74.

59 P.Spreiregen, Urban Design: The Architecture of Town and Cities (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını, Kütüphane Kart No: 65-25520. U.S.A., 1965). s:186.

1.3.2.3. Zemin Dokusu

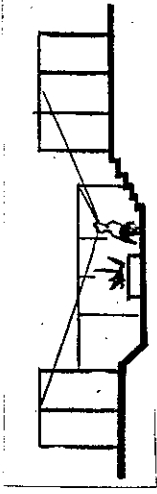
Mekanla birlikte algılanan en önemli elemanlardan biri zemin dokusudur. Herhangi bir sokak mekanına girildiğinde zeminin malzemesi ve farklılığı (asfalt, taş, şose vb.) kullanıcısı için önemlidir. Bir meydana da zeminde farklı malzeme kullanılması estetik ve çekicilik açısından doğrudur. Büyük mekanlarda, bu fark mekanı bölmesi açısından daha da olumludur.

(Şekil 53)⁶⁰

Mekanda zemin dokusu farklılığı

Zemin dokusunun farklılığı yanında zeminde kademelenme de mekan oluşturma da önemli bir faktördür. Özellikle aynı mekan içerisinde görülen farklı kademeler, insanın mekanı algılamasında değişik görüş açıları ortaya koyar. Merdiven, rampa ya da doğal eğimle yaratılan kot farklılıkları mekanın algılanmasında, mekan imajında olumlu etkiler bırakır.

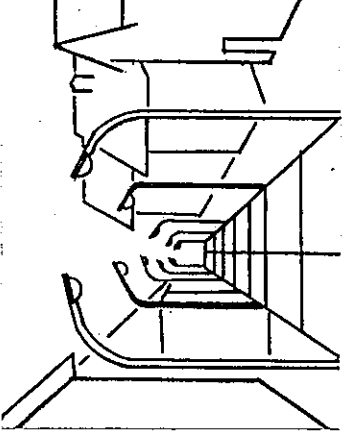
(Şekil 54)

Zeminde kademelenmenin mekana etkisi

⁶⁰ Arbeitsbericht 25, Grundlagen des Stadtgestalterischen Entwurfens (Stuttgart Üniversitesi, Kentsel Yapı Enstitüsü Yayını. Stuttgart, 1977). s:78.

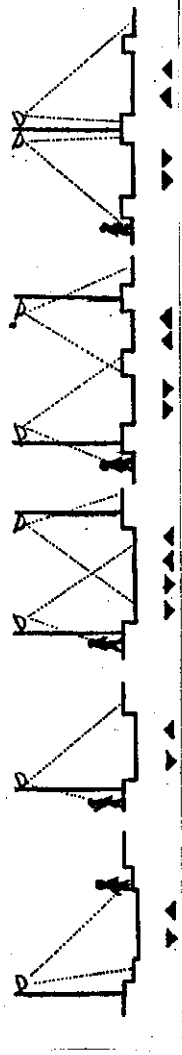
1.3.2.4. Aydınlatma (Işıklandırma)

Özellikle gece kullanılan mekanlarda, ışıklandırma mekanın oluşumunda önem taşır. Işığın iyi kullanımını mekanın algılanmasında farklılıklar yaratır. Sokak mekanının ışıklandırılması fonksiyonel açıdan gereklidir. Ama bazı özel mekanlarda ve meydanlarda çeşitli ışık oyunları ile estetik açıdan göze hoş görünen mekanlar yaratılabilir. Konutla ilgili mekanlarda günün tüm saatlerinde eşit şartlarda kullanımda aydınlatmanın önemi diğer mekanlara nazaran daha büyüktür⁶¹.

(Şekil 55)⁶²

Sokak Mekanında Aydınlatma

(Şekil 56)⁶³

Sokak kesitlerinde aydınlatma özellikleri

⁶¹ a.g.e., s:77.

⁶² Arbeitsbericht 25, Grundlagen des Stadtgestaltericshen Entwurfens (Stuttgart Üniversitesi, Kentel Yapı Enstitüsü Yayını. Stuttgart, 1977). s:79.

⁶³ G.Konuk ve K.Bakan, Türkiye'de Kentel Dış Mekanların Düzenlenmesi (TÜBİTAK Fotograf ve Klise Laboratuvarı ve Ofset Tesisleri, Yayın No: U5. İstanbul, 1987). s:78.

1.3.2.5. Ritm

Gerek meydan olarak düzenlenen mekanlar, gerekse sokak mekanları belli bir ritme sahiptir. Mekan içinde bulunan, mekanı oluşturan elemanlar, diğer elemanlarla uyum oluşturacak şekilde bir ilişki içindedir. Sonuçta elemanların bu ilişkisi, bütünü oluşturur. Farklı notaların belli uyum içerisinde bir müzik parçasını oluşturması gibi; farklı elemanların uyumu da mekanın ritmini ortaya koyar. kompleks bir çevrede karışık karakterde elemanlarla bu ritm sağlanabilir⁶⁴.

Sokak mekanının ritmik hareket içinde bulunması, insanın ilgisini daha çok çekecektir. Sokagın daha hareketli olmasını sağlamak amacıyla ritmik hareketler daha kısa aralıklarla tekrarlanabilir⁶⁵.

1.4. ÇAĞLAR BOYU MEKAN TEORİLERİ

İnsanlar günümüzden 10.000 yıl öncesine kadar "mekan" konusundan uzak yaşamış; genellikle tüm ihtiyaçlarını doğadan karşılamıştır. Daha doğru bir tanımla kendi eliyle, kendi fikriyle ürettiği bir mekana sahip olamamıştır. Bu zamandan itibaren toprağa bağlı yaşamaya başlamaları ile birlikte ilk mekanlar ortaya çıkmıştır. Barınak, konut, av deposu vb. ilk ortak mekanlara doğru bir büyüme görülmüştür. Nüfusun artması, toplumlara ayrılıp başka yerlere yerleşmelerine; sokak, kaldırım, cadde vb. ortak mekanlardan, daha büyük ölçekte mekanların yani kentlerin oluşumuna kadar sürmüştür⁶⁶.

---

⁶⁴ K.A.Arû, "Kentsel Tasarım Ders Notları" (M.S.ü. Mimarlık Fak. İstanbul, 1984). s:14.

⁶⁵ G.Konuk ve K.Bakan, Türkiye'de Kentsel Dış Mekanların Düzenlenmesi (TÜBİTAK Fotoğraf ve KLişe Laboratuvarı ve Ofset Fesisleri, Yayın No: Ü5. İstanbul, 1987). s:51.

⁶⁶ M.Çubuk, "Şehircilik I" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:4-5.

14.1. Mekanın Tarihsel Gelişimi

Mekanın tarih boyu gelişimi, onu oluşturan öğeler açısından oldukça belirgindir. Gerek biçim, gerek boyut ve oran, gerekse karakter açısından tarihsel süreç içerisinde mekanın gelişimini ve farklılığını görmek mümkündür. Bu öğeleri belirgin gelişmeler açısından 4 grupta toplayabiliriz:

1. Biçim
2. Karakter
3. Oran
4. Doluluk-Boşluk

Gelişmeleri görebileceğimiz tarihsel süreç belli faktörlere ve belli yoğunlaşmalara bağlı olarak 6 devirde inceleyebiliriz⁶⁷.

- I. Tarih öncesi çağ
- II. Eski çağ (Antik çağ)
- III. Orta çağ
- IV. Rönesans dönemi
- V. Modern çağ
- VI. Çağdaş devir

1.4.1.1. Tarih Öncesi Çağ

A. Biçim

Tarih öncesi beşeri yerleşmelerle ilgili en eski kalıntılara yontma taş devrinde rastlanmasına rağmen; ilk konut gruplaşmaları ve mekan düzenleme olayı cilalı taş devrinde (neolitik devir) ortaya çıkmıştır. Bu devirde insanlar doğal barınaklar olan mağaralardan çıkarak, kendi olanaklarıyla kulubeler yapmışlar; çevreye topluluğun gereksinimlerine göre biçim vermeye, biçim azandırmaya başlamışlardır. İlk mekan biçimleri bu devirde görülmüştür. Bu dönemdeki en belirgin

---

⁶⁷ a.g.e., s:11.

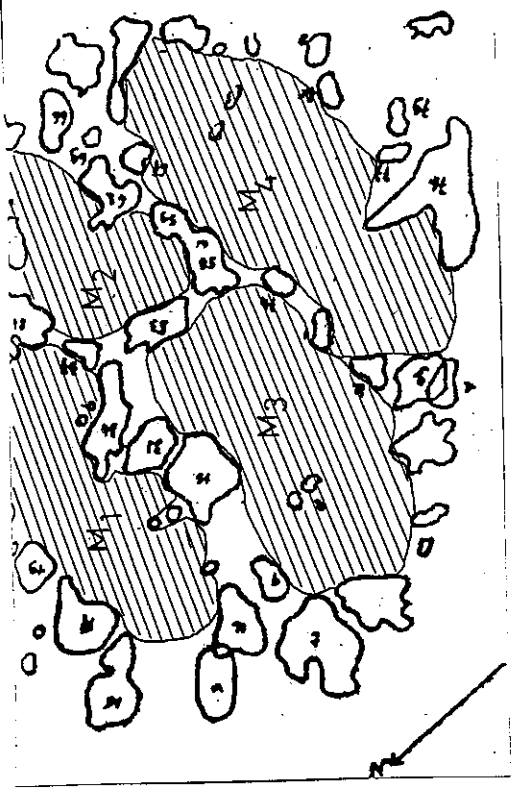
mekanlar, kara ve su üstü yerleşmelerine paralel olarak konutların birbiri ardına ya da birbiri dik cephe oluşturacak şekilde yapılmış olanlardır. Doğal olarak bu tip mekanlarda sokak ya da meydan dokusu oluşmamaktadır.

B. Karakter

Mekanların en belirgin karakteri de birbiri ardına sıralanmış konut dizilerinin etrafını saran (savunma amacıyla) çeşitli formlardaki duvarlardır (yuvarlak, dikdörtgen vb.). Yine tüm yerleşim mekanlarının tepelerde ve su kenarlarında (göl kenarı, bataklık gibi) seçilmesi de belli bir karakteri yansıtabilir⁶⁸.

C. Oran

Tarih öncesi devirde, daha doğru bir tanımla mekanın ilk belirlendiği cilalı taş devrinde, mekanla ilgili olarak belli bir oran söz konusu değildir. Yapılanmalar sokak veya meydana göre düzenlenmediği için, ancak birbirlerine bağlı olarak bir oranlama söz konusu olmuştur.

(Şekil 57)⁶⁹

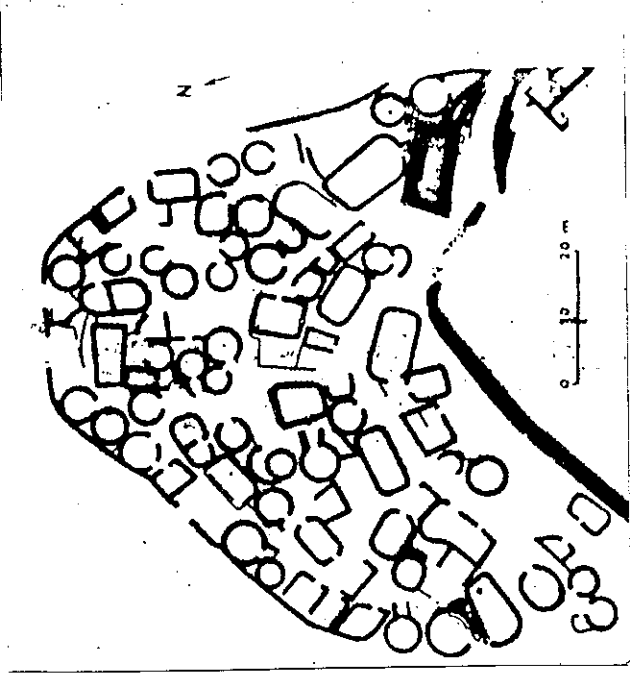
Yugoslavya'da Butmir Yerleşmesi (Tarih Öncesi Cilalı Taş Devri)

⁶⁸ a.g.e., s:12.

⁶⁹ a.g.e., s:19.

D. Doluluk - Boşluk

Bu devirde bilinçsizce de olsa mekanın oluşumunda rol oynayan doluluk ve boşluk oranlarına belli bir ölçüde uyulmuştur. Belli gruplaşmalar yapılıırken çok fazla dolulukların (yapılaşmanın) olmamasının yanısıra, insan boyutlarını aşan boş alanların olmadığını görüyoruz. Her iki hacim de dengeli ve birbirini tamamlayıcı şekilde ele alınmış; gruplaşmaların oluşturduğu mekanlar bu dengeye bağlı olarak gerçekleştirilmiştir.

(Şekil 58) 70

Codna (Portekiz) Tarih Öncesi Çağ Yerleşmesi

1.4.1.2. Eski Çağ (Antik Çağ)

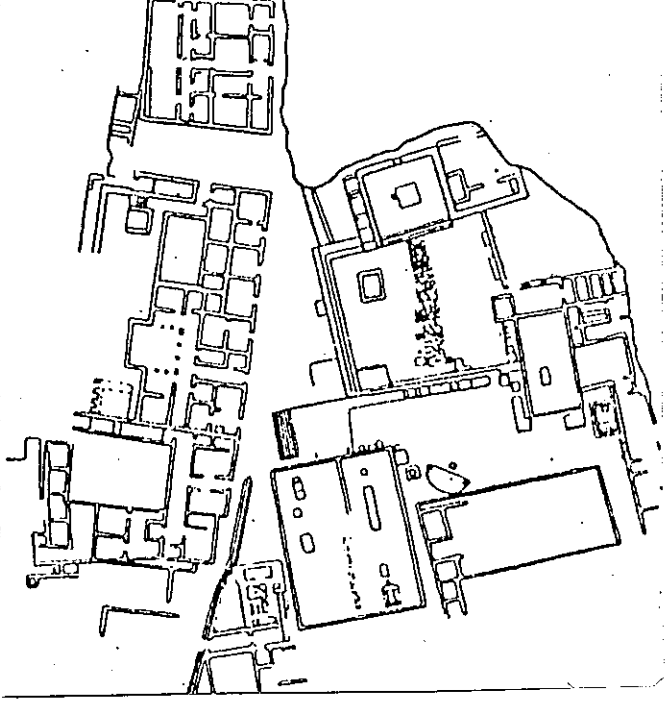
Mekanın tarihsel gelişimi içerisinde en uzun süreli devir Antik çağdır (M.Ö.3000-476). Bundan dolayı çeşitli devletlerin, çeşitli nedenlerle oluşturdıkları mekan tiplerine sahne olmuştur. Antik çağ döneminde Eski Mısır, Mezopotamya, Girit ve Yunanistan gibi bölgelerle; Hititler, Etrüksler, Romalılar gibi devletlerde görülen birçok mekan karakteri vardır 71 .

70 a.g.e., s:15.

71 a.g.e., s:22.

A. Biçim

Bu devirde mekanın fiziksel formunun oluşumunda ekonomik, sosyal ve politik kuvvetler etkin rol oynamıştır⁷². Özellikle toplumun din yapısı ve dinî binalar mekanın formunda etkili olmuştur. Mekanlar genellikle bir dinî binanın etrafında oluşup, buna göre biçim kazanmıştır. Antik çağda belli formların tanınıp, kesinlik kazanması sonucu, mekanlara da bu formlara bağlı olarak biçim verilmiştir. Yuvarlak, oval, kare ve dikdörtgen mekanlar bu dönemin biçimlerini oluşturmuştur.

(Şekil 59)⁷³

Camiros kenti mekanları

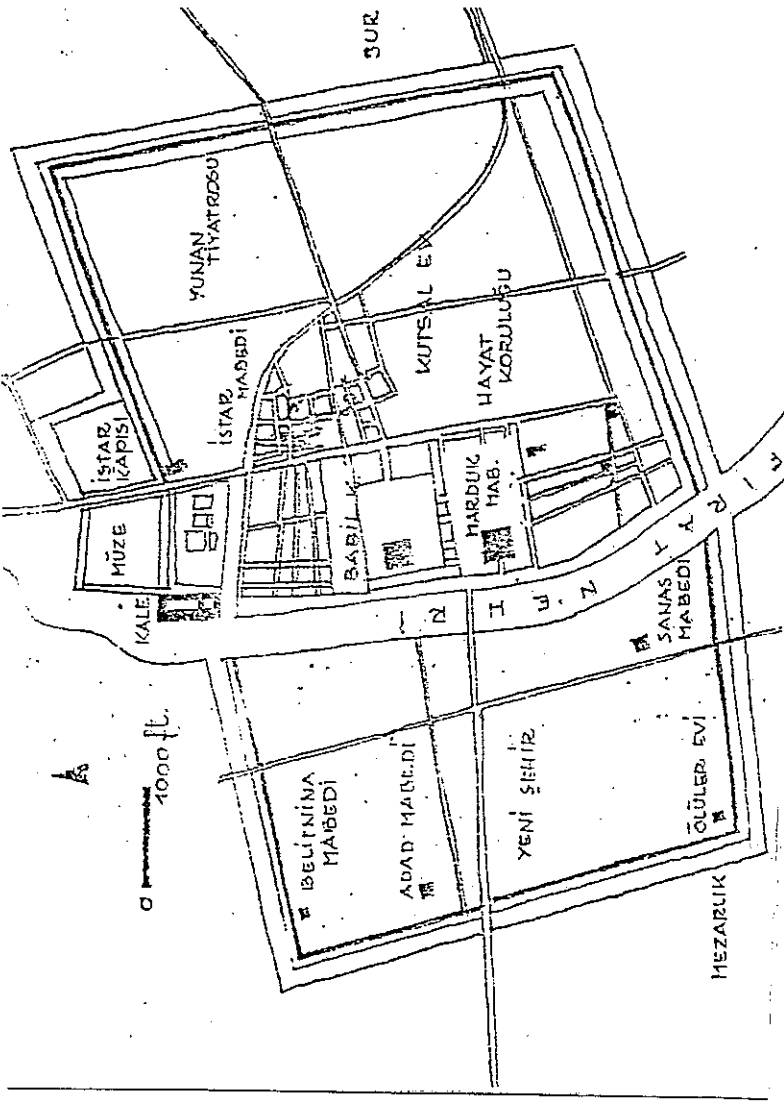
Mekan birleşimleri de yine belli formların birleşimleri ile gerçekleştirilmiştir. Kendi içlerinde tek başlarına bir aks üzerinde düzenlenmiş her bina, diğerleriyle açılı birer mekan

⁷² S.Eisner ve A.B.Gallion, The Urban Pattern (D.Van Nostrand Company Ltd. New Jersey - U.S.A., 1963). s:4.

⁷³ A.Karaman, "Kentel Tasarım Biçimlenme İlkeleri" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Şe. ve Böl. Pl. Bölümü. İstanbul, 1987). Bölüm 1, s:7.

hacimleri yoluyla bütünleşirler. Bütünlük ve tutarlılık açılı mekanların karşısındaki binaların arasında görülen ilişkiyle sağlanır⁷⁴.

Antik çağda mekanların biçim kazanmasının bağlı olduğu diğer bir faktör arazi yapısıdır. Arazi yapısıyla (Topografya) ilişkili olarak ortogonal (kare, yuvarlak vb.) formlar belli bir düzen içerisinde oluşturulmuştur. Araziye uygun olarak belirlenen ana akslar üzerinde mekanlar oluşturulur, diğer akslar buna dik ya da koşut çizilirdi. Ana iki aksa dik; ya da koşut olan sokaklar dama deseni yaratmıştır⁷⁵.

(Şekil 60)⁷⁶

Babil Kenti Mekan Biçimleri
(Akslar ve Ortogonal Formlar)

⁷⁴ a.g.e., Bölüm 1, s:7.

⁷⁵ M.Çubuk, "Şehircilik I" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978), s:40.

⁷⁶ İ.T.Ü. Mimarlık Fak., "Eski Devirlerin Şehirleri" (İ.T.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Kürsüsü. İstanbul, 1961-62). s:1.

B. Karakter

Antik devrin en önemli karakteri "agora" ve "forum"lardır. Dinî ya da sivil önemli bir yapının etrafında oluşan bu mekanlar, diğer mekanların da oluşumunu sağlar. Çünkü tüm diğer ara mekanlar (konut mekanları, ticaret alanları vb.) bu ana mekanlara doğru yönelmiştir. Toplantı mekanı, konut alanı ya da yollar değil; özellikle Yunanistan'da Akapol'⁷⁷dür.

Diğer bir dikkate alınması gereken özellik, tüm mekanların ulaşım yollarıyla ayrılmış olmasıdır. Bu dönemde ilk defa 1., 2., 3. derece yollara ve tretuvarlara rastlanmaktadır.

Bu devirdē düşünölen yenilikler yaya-araba yolunun ayrılması yanında, güneş-rüzgar etkisi, asma bahçelerinin yapımı ilk yapı nizamı ve yükseklik sınırı konmasıdır⁷⁸. Bunlar mekana karakter kazandırmada önemli rol oynamıştır.

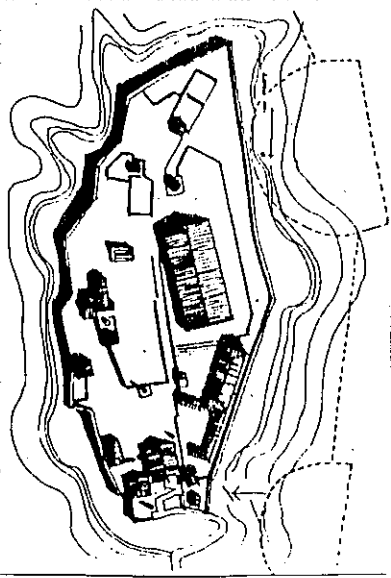
Özellikle Roma medeniyetinde görölen en belirgin karakter "kentsel estetik" adı verilen yerleşme içinde bazı mekanlarda görölen abideler, zafer takları vb. perspektiflerin yaratmış olduğu "bütönlöğün" varlığıdır⁷⁹.

---

⁷⁷ P.Spreiregen, Urban Design: The Architecture Of Town And Cities (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını, Kütüphane Kart No: 65-25520. U.S.A., 1965). s:3.

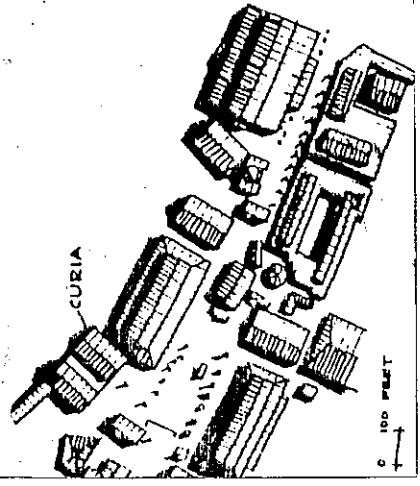
⁷⁸ İ.T.ü. Mimarlık Fak. "Eski Devirlerin şehirleri" (İ.T.Ü. Mim. Fak. şehirçilik Kürsüsü. İstanbul, 1961-62). s:1.

⁷⁹ M.Çubuk, "Şehirçilik I" (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehirçilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:44.

(Şekil 61) 80

Atina Akropol Mekanı
(Antik Çağ)

(Şekil 62) 81

Antik Roma Cumhuriyet Meydanı 'nda
binalar düzenli bir aks boyunca
inşa edilmiştir

C. Oran

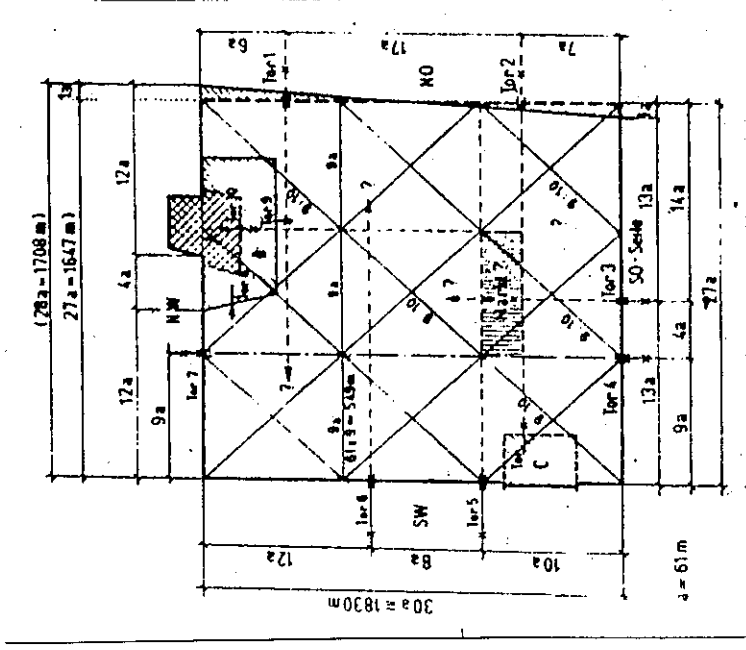
Eski devirde oranlar tarih öncesi çağa nazaran çok daha bilinçli ve akılcı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni de bu çağın her devletinde görülen aks sistemidir. Her bina-
nın kendi merkezî aksı bir öncekine tamamen dik gelecek şe-
kilde düzenlenmekte ve sonuçta tüm tasarım birbirini kesen
akslar sisteminden oluşan bir bütünlük kazanmaktadır⁸². Bu
şekilde oran düşünmeden, kendiliğinden tasarım bütünlüğü
içinde ortaya çıkmıştır. Binalarda öngörülen yapı nizamı ve
yükseklik sınırının da mekanların oranında etkisi görülmüş-
tür.

⁸⁰ P.Spreiregen, Urban Design: The Architecture Of Town And Cities (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını. Kütüphane Kart No: 65-25520. 1965, U.S.A.). s:3.

⁸¹ a.g.e., s:6.

⁸² A.Karaman, "Kentsel Tasarım Biçimlenme İlkeleri" (M.S.Ü. Mim. Fak. Kentsel Tasarım Kuram ve İlkeleri Ders Notları. İstanbul, 1985-87). Bölüm 1, s:7.

(Şekil 63) 83

Ur yerleşmesi proporsiyonel şeması

D. Doluluk - Boşluk

Antik çağda yerleşmeyi ya da mekanı oluşturan doku boşluklarıdır. Bu büyük boşluklar asker ya da halkın toplanma alanı olarak düşünülmüştür. Bu devirde gerek toplanma, gerek yeşil alan, gerekse alışveriş mekanı (pazar yerleri) için oldukça büyük alanlar bırakılmıştır. Bu devirdeki devletlerde boşluklu bir sistem izlendiği için serbest mekanlar ve bahçelerin oranı dolu hacimlere göre 1/2 olarak düşünülebilir (Roma'da boş alanlar 147 ha. iken, dolu alanlar 279 ha. olarak gözlemlenmiştir). Konut alanlarında da bu düzen belli bir imar yasasına göre sağlanmış; konutlarla arsa sınırı arasında 2,5 ayak mesafe bırakılmıştır⁸⁴.

⁸³ M.Çubuk, "Şehircilik I" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:31.

⁸⁴ a.g.e., s:34-44-50.

1.4.1.3. Ortaçağ

Roma Devletinin çöküşü ile başlayan (M.S.476) bu devirde mekanlar kentsel özellik kazanmaya başlamıştır. Dinî inançlar önemini kaybederek (tamamen değil) feodolite ve ticaret önem kazanmıştır. Özellikle Avrupa'da bu kentleşme hareketleri belirgin olarak görülmüştür. Mekanlar ve yerleşmeler boş alanlara ve oranlara doğru kaymıştır. Ticaretin gelişmesi sonucu ekonomik ve sosyal durumu etkilemiş, halkın da yerleşmelerde söz sahibi olmasını sağlamıştır⁸⁵.

A. Biçim

Ortaçağ mekanları 15.yy.a kadar (Ortaçağ'ın başları) dikdörtgen bir form göstermesine karşın⁸⁶, esas olarak radyo-konsantrik bir plan oluşumu vardır. Sokaklar kent merkezine yöneliktir. Dairesel meydanlar genellikle kilise ve sarayların etrafında algılanır.

Dairesel mekanların yanında, bu devirde Roma esaslı mekanların "Dama Tipi Plan" biçiminde devam ettiklerini görürüz⁸⁷. Buna rağmen ortaçağ mekanları, sade geometrik formların eksikliğinden dolayı, mantıksız ve labirent gibi formlarda karşımıza çıkar⁸⁸.

Bu devrin sokakları konutlara tâbi olup kıvrımlı ve dardır. Konutlar bitişik nizam içerisinde görülür. Avlulu bir sisteme göre tasarlanan konutların yola bakan cepheleri dar olarak algılanır. Mekanlar genellikle kademelidir, birbiriyle

---

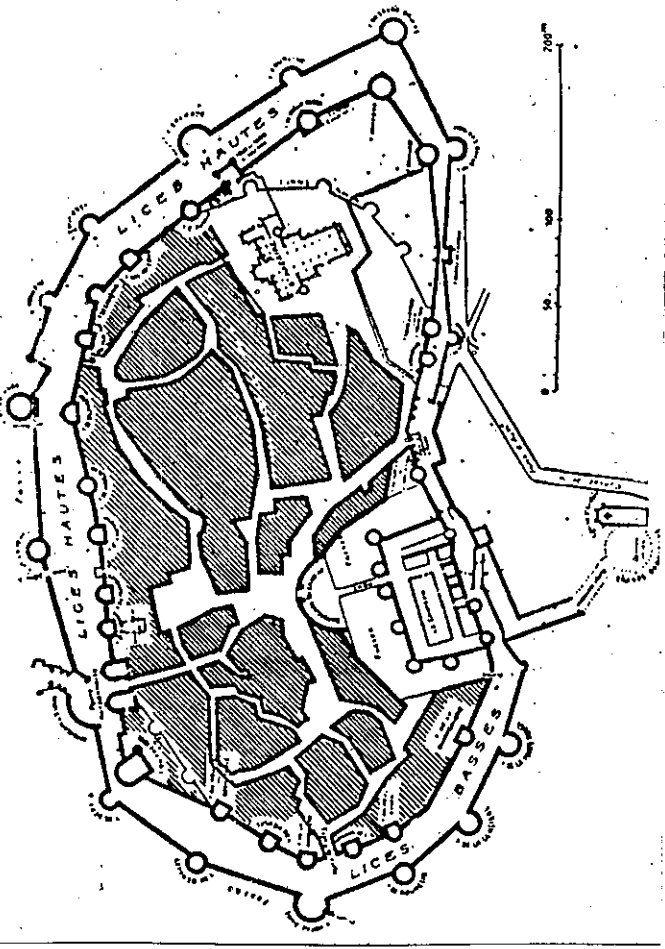
⁸⁵ a.g.e., s:56.

⁸⁶ A.Karaman, "Kentsel Tasarım Biçimlenme İlkeleri" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Kentsel Tasarım Kuram ve İlkeleri Ders Notları. İstanbul, 1985-87). Bölüm 1, s:8.

⁸⁷ M.Çubuk, "Şehircilik I" (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:59.

⁸⁸ P.Spreiregen, Urban Design: The Architecture Of Towns And Cities (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını. Kütüphane Kart No: 65-25520, 1965, U.S.A.). s:11.

ilişkili sokaklar arasında merdivenlerle bağlantı kurulur⁸⁹.

(Şekil 64)⁹⁰

Carcassonne Kent Mekanları

B. Karakter

Antik çağın mekan oluşumunun, mimarisinin, inşa sanatının, artistik ve plastik değerlerinin etkilerini Ortaçağ mekanlarında görmek mümkündür. Bu etkiler Ortaçağ mekanlarının karakteristik bünyesi içinde dağılmış bir halde bulunmaktadır.

Ortaçağ feodal toplumun kent gelişimindeki etkisi gibi, kilisenin de kentlerin fiziki oluşumundaki rolü gözardı edilemez. Kilise, kentin çekirdeğinde veya hakim çok iyi seçilmiş mevkiilerde inşa edilerek, mekanın ve kentin gelişiminin hazırlayıcısı olmuştur. Saray ve kilise gibi önce yapılar genellikle bir mekan ve buna bağlı çevrenin yaratıcısı olmuşlardır⁹¹.

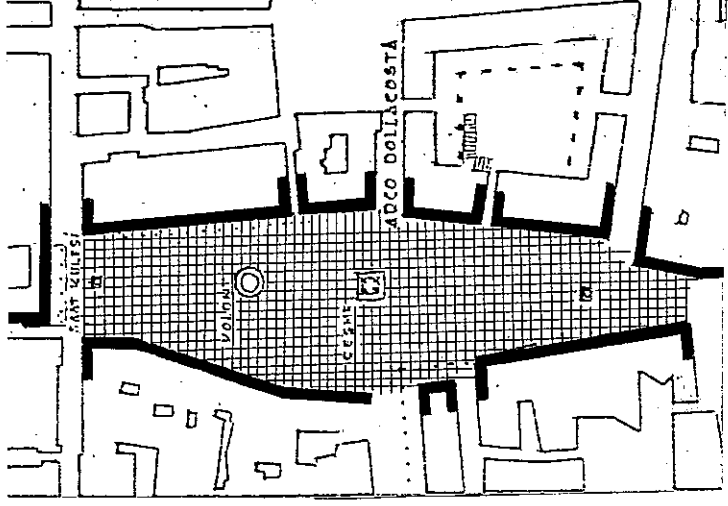
⁸⁹ O.Şahinler, Merkezi İtalya'da Ortaçağ Şehirlerinin Meydanlarına ve Çevre Mahallelerine Ait Etüt (M.S.Ü. Yayını No:27. İstanbul, 1964). s:49.

⁹⁰ L.hilberseimer, The Nature Of Cities (Paul Theobald And Co. Chicago. (U.S.A.), 1955). s:86.

⁹¹ O.Şahinler, Merkezi İtalya'da Ortaçağ Şehirlerinin Meydanlarına ve Çevre Mahallelerine Ait Etüt (M.S.Ü. Yayını No:27. İstanbul, 1964). s:6-7.

Bu dönem yerleşmesinde özel serbest mekanlar, yani bahçeler oldukça çok görülür. Bundan dolayı bu yerleşmeleri "bahçe-kent" olarak niteleyenler vardır. Serbest mekanlar konut alanları içerisinde çok fazla görülmeyip, kilise mekanı çevresinde rastlanmaktadır. Sokak ve meydan öğelerinde kent sel esetiği yaratan çeşme ve ağaç grupları gibi kentsel dekorasyonlar algılanmaktadır.

Ortaçağ mekanlarında esas olarak görülen özellik malzeme öneme verilmesidir. Ayrıca konutlardaki bu farklılaşmada, çeşitli halk kategorilerini ayırma açısından da değişik yollar izlenmiştir. Kule ilavesi, küçük heykelcikler, belirli işaretler vb.değişik öğeler binalarda farklılıklar yaratmak için kullanılmıştır⁹².

(Şekil 65)⁹³

Erbe Marcato Pazar Meydanı

⁹² M.Çubuk, "Şehircilik I" (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:61-63.

⁹³ İ.T.Ü. Mimarlık Fak. Şehircilik Kürsüsü, "Eski Devirlerin Şehirleri" (İ.T.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1961-62). s:9.

Geç ortaçağ döneminde üçüncü boyutta ilk etkin çözümler "kaleler" di. Kentlerin en savunulur ve en yüksek yerleri bu mekanlardı. Bunun yanında kent içinde, sosyal, politik ve ekonomik önemlerine göre grup oluşturan kentsel yapılar görülmektedir. Kent içinde gerek bu gruplara göre, gerekse ticaret ve küçük sanatlara göre önemli caddeler ve bölgeler oluşmuştur⁹⁴.

Düzensiz planları olan ortaçağ kasabaları, genellikle yüksek duvarlarla çevriliydi. Sokaklar, yerin doğal şekline uygun olarak dar, kavisli ve dik olur; öteki sokaklar arasında kestirme yol olarak ta kullanılırdı. Evler de savunma amacıyla yüksek yerlere yapılırdı. Dar ve yüksek cepheleri sokağa bakar, evlerin damları, özellikle sert ve fırtınalı iklimi olan kuzey bölgelerde dik ve eğimli çatıyla örtülürdü⁹⁵.

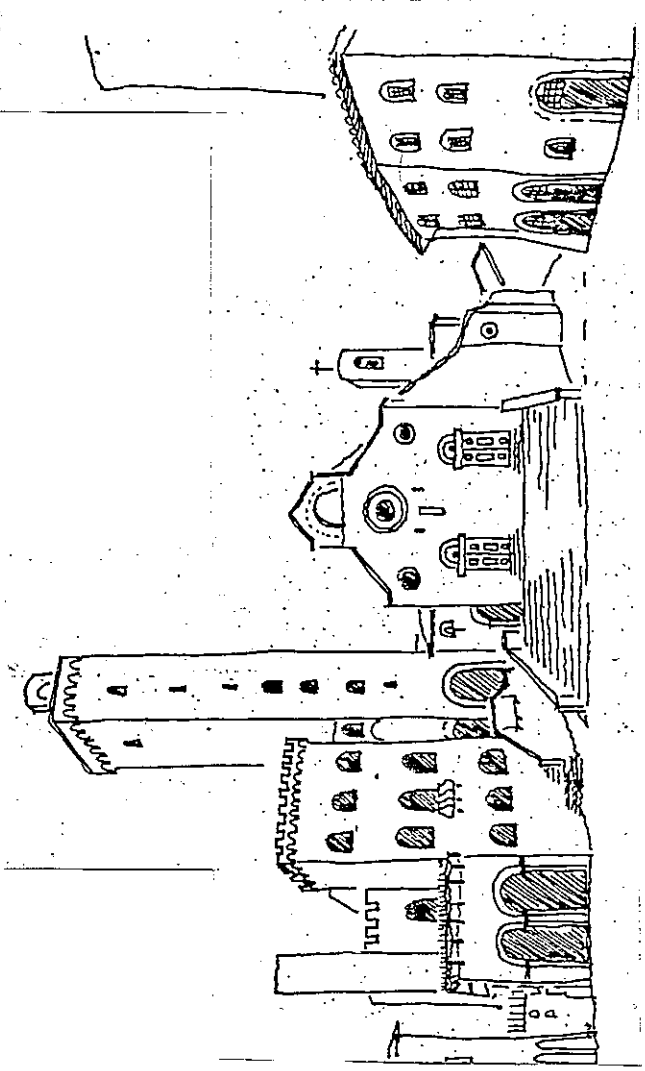
C. Oran

Ortaçağ kent mekanlarında sonsuzluğu ve insanların üzerindeki yükseklik hakimiyetini sağlayabilmek için oranlar oldukça değişik ve karmaşık olarak kullanılmıştır. Yunan, Roma vb. Eski devir mekanlarında görülen 1:2, 1:1 gibi oranlar yerine; 1:3,8, 1:2,6 gibi oranlar tercih edilmiştir.

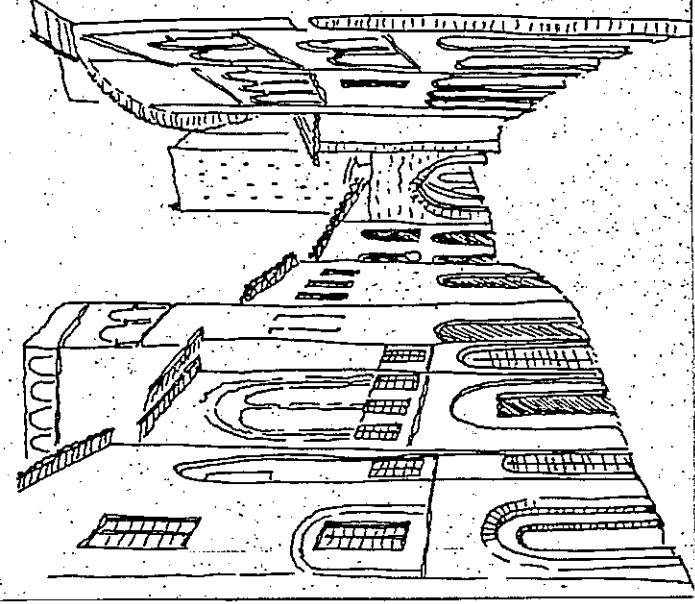
⁹⁴ G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri" ve Ülkemiz İçin Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi (M.S.Ü. Mim.Fak. Doktora Tezi. İstanbul, Ekim 1979). s:106-107.

⁹⁵ M.C.Gozzoli, Gotik Sanatını Tanıyalım. (Rizzoli Editore. Milano, 1978). s:32-33.

(Şekil 66)⁹⁶

Ortaçağ kenti San Gimignano Del Duoha Meydanında Mekan-Bina Oranları

(Şekil 67)⁹⁷

San Gimignano kentinde Sokak mekanı-bina oranları

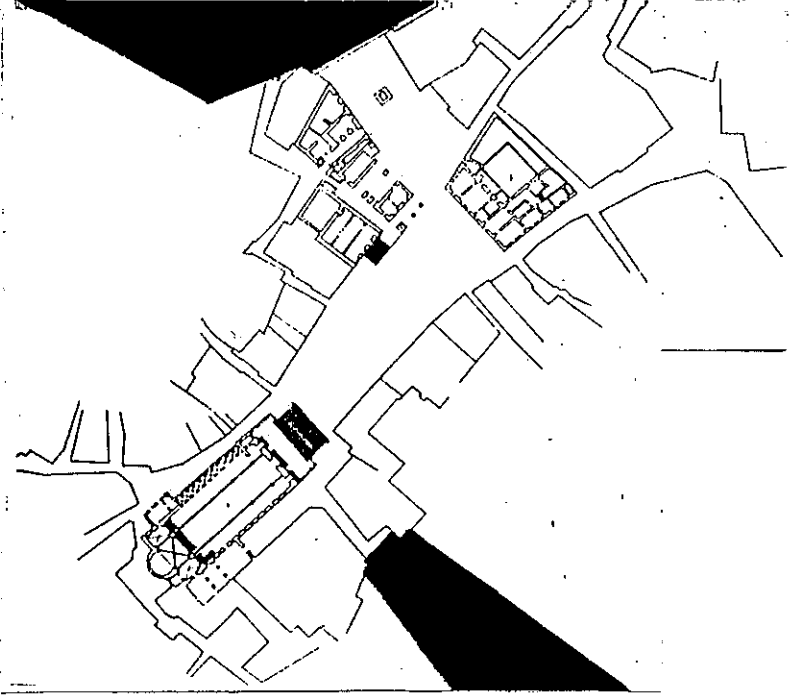
⁹⁶ F.Thomas Hansen ve Stuttgart Üniversitesi Öğrencileri, Notation Räumlicher Stadtstrukturen In Unterschiedlichen Ausprägungen Seminar Architekturtheorie, ss 77. (Stuttgart Üniversitesi. Stuttgart, 1977), s:91.

⁹⁷ a.g.e., s:92.

D. Doluluk-Boşluk

Ortaçağ mekanlarında bahçelerin ve serbest mekanların bol oluşu, boşlukların oranının dolu hacimlere göre fazla olduğunu göstermektedir.

Sokak mekanlarında ise sokakların çok dar oluşu ve iki tarafının binalarla dolu oluşu, tam tersine bir izlenim yaratmaktadır. Yapılaşmanın bitişik nizam şeklinde oluşu dolu hacimlerin oranını arttırmaktadır⁹⁸.

(Şekil 68) 99

Todi kenti mekanlarında doluluk-boşluk oranları

⁹⁸ M.Çubuk, "Şehircilik I" (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978), s:59-61.

⁹⁹ A.Karaman, "Kentsel Tasarım Biçimlenme İlkeleri" (M.S.Ü. Mim.Fak. Kentsel Tasarım Kuram ve İlkeleri Ders Notları. İstanbul, 1985-87). Bölüm 1, s:9.

1.4.1.4. Rönesans Dönemi

Ortaçağın sona ermesiyle (15.yy.ortaları) başlayan bu dönemde, insanların ideal mekanı bulmak amacıyla oldukça aşırı fikirler (ütöpik) ortaya çıkardıklarını görüyoruz. Bu devirde, bilinen çevreye müdahaleyle ilgili tasarımlar ve tasarıma yönelik düşünceler önemli bir yer tutmaktadır¹⁰⁰.

A. Biçim

Ortaçağ'daki organik mekan biçiminden sonra, ideal mekanı bulmak isteyen insanlar tekrar şekilci düzene dönmüşlerdir. Geometrik formlardan yola çıkarak mekanı yaratmak istemişlerdir. Genellikle dairesel formlardan yola çıkılarak, merkezi bir yayılma izlenmiştir. Merkezdeki mekanı esas alıp, tüm diğer sokak mekanları, yollar, konutlar, binalar bu noktaya bağlanmıştır. Bu bağlantılar dairenin yanında, altıgen, yıldız şeklinde formların da doğmasına yol açmıştır.

(Şekil 69)¹⁰¹

Vincenzo Scamozzi'nin Palma Nova kenti mekan biçimleri

¹⁰⁰ M.Çubuk, "Şehircilik I" (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978), s:68-70.

¹⁰¹ L.Hilberseimer, The Nature of Cities. (Paul Theobald and Co. (U.S.A.), 1955), s.:177.

Bu devrin ilk dönemlerinde (erken rönesans) sistematik bir mekan akışı veya hareket unsuru yerine, arka planda yüzeylerin belirlendiği bir mekan oluşumu söz konusu olmuştur. Daha ileri dönemlerde (geç dönem rönesans) kemerler ve portiklerle mekan tesiri güçlendirilerek; düşeyde mekan oluşumu vurgulanıyor. Açık-seçik mekan sınırı tasarlanıyor. Devrin sonuna doğru hareket hissi yoğunlaşıyor. Bu hareket şehrin bütününe yayılıyor. Hareket hissi ve görüş yüzeylerinin artırılmasıyla mekan karmaşası yaratılıyor¹⁰².

B. Karakter

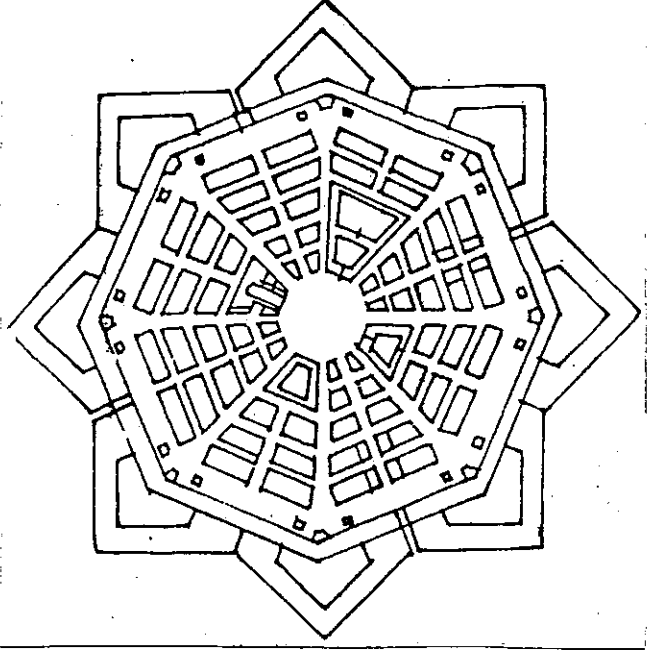
Rönesans döneminin en önemli özelliği; tarihi süreç içerisinde çevre ile toplum eylemlerinin bütünleşmesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan tasarımlardır. Yaratılan mekanlar, beşeri faktörlerle birlikte ele alınarak tasarlanmıştır. Bu düşünceden yola çıkarak, birçok mimar (Leon B.Alberti, Albrecht Dörner, Andrea Palladio, Vincenzo Scamozzi vb.) "İdeal Kent" adı altında kentler tasarlama yoluna gitmiştir.

Mekan tasarımında yine savunma ön plandadır. Yolların belli bir merkeze bağlı olarak ışınal dağılımının yanında, yaya-taşıt ulaşımının ayrılmış olması rönesans mekanlarında görülen en önemli karakterdir¹⁰³.

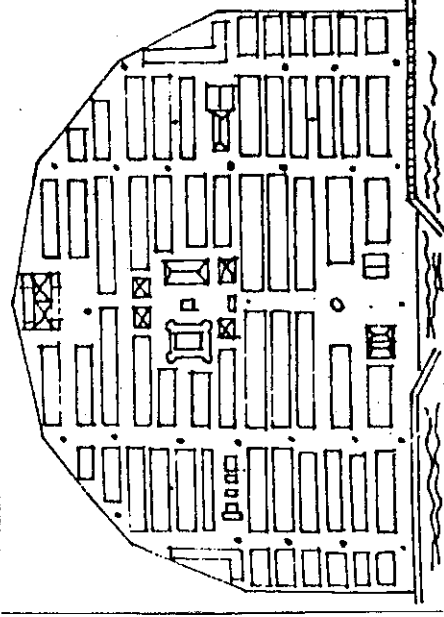
¹⁰² A.Karaman, "Kentsel Tasarım Biçimlenme İlkeleri". (M.S.Ü. Mim. Fak. Kentsel Tasarım Kuram ve İlkeleri Ders Notları. İstanbul, 1985-87). Bölüm I, s:11.

¹⁰³ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:70-72.

(Şekil 70) 104

Albert Durer'in ideal kentinde görülen ışınsal yollar ve bu yollara bağlı mekanların oluşumu

(Şekil 71) 105

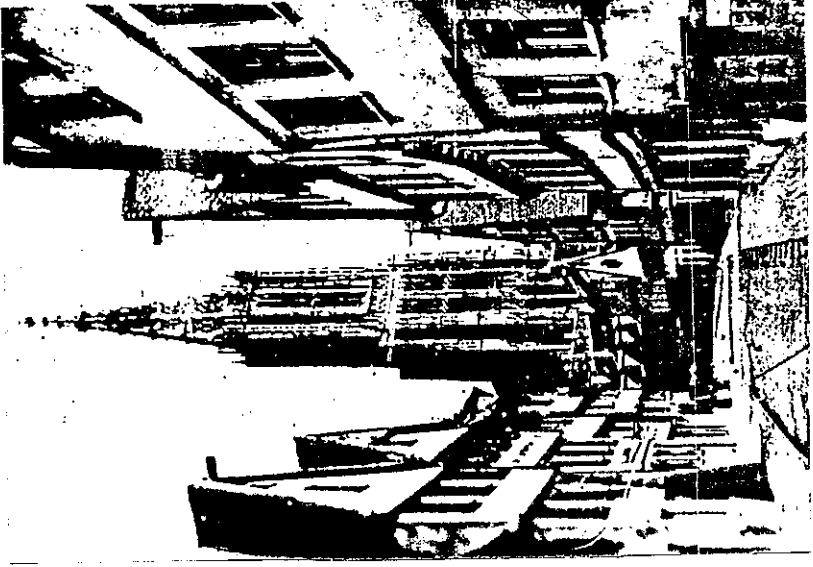
Henriopolis ideal kenti mekan oluşumları

---

104 a.g.e., s:71.

105 a.g.e., s:73.

İlk "kentsel tasarım" kuralları rönesansla konulup, günümüze dek devam etmiştir. Bu kurallar, görsel düzene dayalı ve geometrinin formüle dayalı ve geometrinin formüle edilmiş şekli olarak ele alınmıştır. Konut yapımı ve büyük ölçekli yerleşmenin düzenlenmesi bu dönemde artmıştır. Sokak ise ilk defa rönesansta kentin ayrılmaz mekanı olarak algılanıyor¹⁰⁶.

(Şekil 72)¹⁰⁷

Rönesans sokak mekanı ve meydana açıklığı

¹⁰⁶ G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkemiz İçin Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi". (M.S.ü. Mim.Fak. Doktora Tezi. İstanbul, Ekim 1979), s:110.

¹⁰⁷ L.Hilberseimer, The Nature of Cities. (Paul Theobald and Co. Chicago, 1955), s:163.

C. Oran

Rönesans devrinde mekan kavramı çok değişik bir tutuma ele alınmıştır. Ortaçağ yapılarında bir alanın hemen hemen sonsuza kadar genişletilebilmesine karşılık, bir rönesans mekanında bütün bütünlüğünü bozmadan, ne bir parça alınabilir, ne de eklenebilirdi. Mekanın boyutları basit oranlara dayanır ve bu oranlarda kullanılan malzeme daha da belirginleşirdi¹⁰⁸.

D. Doluluk-Boşluk

Bu dönemde ideal tasarımı yaratmak isteyen tasarımcılar, kent içinde dolu ve boş mekanları eşit ölçüde tutmaya çalışmışlardır. İlerleyen dönemlerde de bunda bir ölçüde başarıllı olmuşlardır.

1.4.1.5. Modern Devir

17. yy. ile başlayan bu dönemde mekanlarda ve buna bağlı olarak hızlı bir değişim ve gelişim görüyoruz. Yaratılan mekanlar, insanların bütününe değil, bir kısmına hitap ediyordu. Savunma amaçlı yerleşimler ortadan kalkmış, homojen bir yerleşim görülmüştür. Bu dönemi fikirler ve tasarımlar açısından iki bölümde düşünebilir:

1. 17. - 18. yy. başları arasında görülen klasik dönem (Barok Dönemi)
2. 18. yy. başları ile 20. yy. başı arası modern dönem

1.4.1.5.1. 17. yy. - 18. yy. Başlı Arası Klasik Dönem (Barok Dönem)

Bu dönem, 15. yy. kentsel estetik ve sanatının çok yaygın olduğu ve düşünüldüğü bir devredir¹⁰⁹.

¹⁰⁸ F.Conti, Rönesans Sanatını Tanıyalım. (Rizzoli Editore. Milano 1978), s:12.

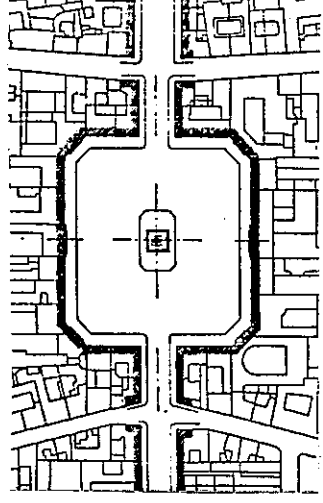
¹⁰⁹ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978), s:78.

Mekanlar, özellikleri açıkça belirlenmiş bir üslûp olmaktan çok, bütün sanat kollarında görülebileceği gibi, bir eğilim, bir zevk, kısacası bir moda şeklinde ortaya çıkmıştır. Rönesans dönemindeki tasarımlar ne kadar dengeli, aşırı-
lıktan uzak, ağırbaşlı, mantıklı ve akla yakın bir üslûpla gerçekleştirildiyse; klasik (barok) dönemde bunun aksine hareketli, yenilik heveslisi, sonsuzluk ve sınırsızlığa büyük eğilimi olan, aykırılıkları ve bütün sanat biçimlerini cüretli olarak kaynaştıran bir şekilde yaratılmıştır¹¹⁰.

A. Biçim

Klasik dönem adı altında toplayabileceğimiz 17. yy. da, Rönesans devrindeki gibi geometrik formlara dayalı olarak tasarıma ağırlık vermiştir. Özellikle bu dönemde statülere çerçeve oluşturan "Kraliyet Meydanları", dikdörtgen ya da yuvarlak formda açık meydanlar olarak tasarlanıp; etrafında düzenli ve üniform cepheli arkadlı yapılar yer almıştır.

Konutlar, ana ulaşım arterleri üzerinde belirli bir düzen, disiplin ve programa bağlanmıştır. Mekanların birbiri ile organik bağı söz konusu olup, herbiri ana mekan olan merkeze bağlıdır¹¹¹.

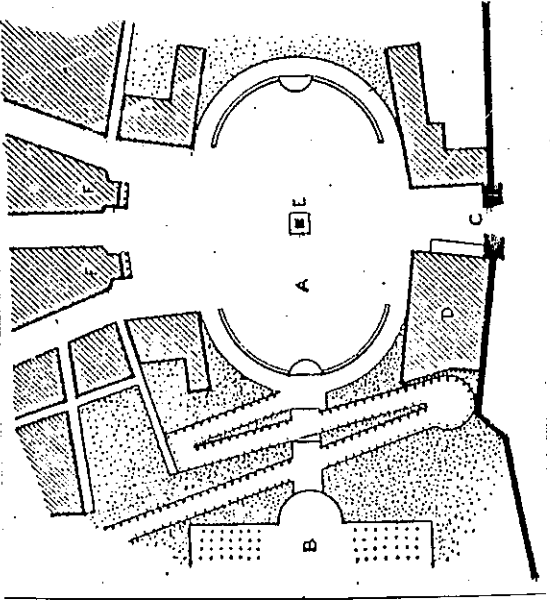
(Şekil 73)¹¹²

Vendome Meydanı (Paris)

¹¹⁰ F.Conti, Barok Sanatını Tanıyalım. (Rizzoli Editore. Milano, 1978), s:3-4.

¹¹¹ M.Çubuk, "Şehircilik I" (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978), s:80.

¹¹² R.Auzelle, Documents d'Urbanisme. (Fransa, 1952) PL: 400A.

(Şekil 74)¹¹³

Popolo Meydanı (Roma)

B. Karakter

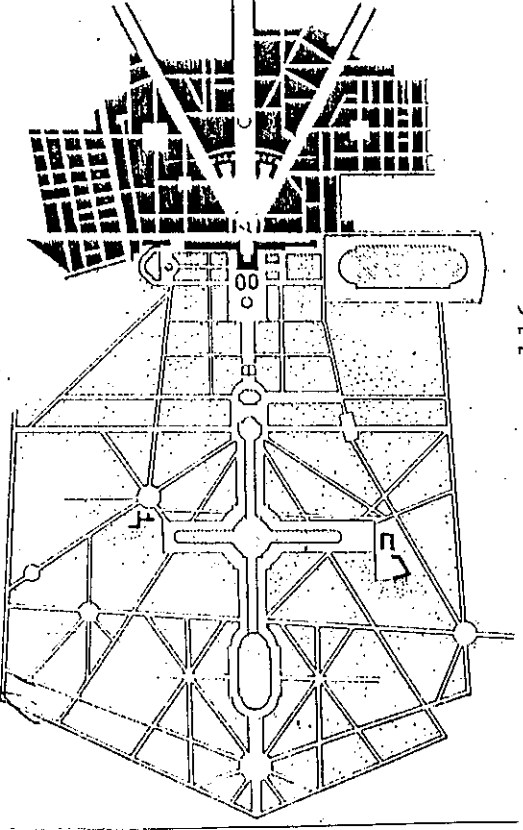
Bu dönemde sadece yapılanmış mekanlarla değil; yol, alan ve bahçe düzenlemesiyle ilgili tasarımlar yapılmıştır. Hareketi ve canlılık duygusunu herşeyin üstünde tutan bu devirde gösteriş en son haddine ulaşmıştı. Bu yüzyıla gelene kadar İtalyan nizamında yapılan bahçeler, geometrik bir plana göre düzenlenmiş çiçek tarhları ve çeşitli bitkilerin bulunduğu küçük parklar şeklindeydi. Devrin ünlü peyzaj mimarı olan Andre Le Nôtre'nın yarattığı "Fransız" nizamı adını alan bahçe düzeninin en güzel örneği Versailles Sarayı'nda görülmektedir (Geniş parkın ortasında yer alan sarayın bir yanından; giriş yolu, bahçe kapıları ve atlı arabalar için çakıl döşeli geniş bir alan, öteki yanında ise; geometrik şekilde düzenlenmiş çim ve çiçek tarhları, çeşmeler, geniş havuzlar ve su yolları göze çarpardı)¹¹⁴.

¹¹³ S.Eisner ve A.B.Gallion, The Urban Pattern. (D.Van Nostrand Company Ltd. New Jersey, 1963), s:47.

¹¹⁴ F.Conti, Barok Sanatını Tanıyalım. (Rizzoli Editore. Milano, 1978), s.:28-29.

Bu devirde tek mekanlar ile ilgilenmek yerine, kentin bütünüyle ilgilenmek, bütün olarak tasarlamak fikri hakim olmuştur. Bir kenti ele alıp yuvarlak alanlara ayırıyor, herbinin ortasına da kilise, saray, çeşme gibi bir yapı oturtuktan sonra bu noktaları, alanın ortasını hedef sayıp uzun ve düz bir bulvar şebekesi ile birbirine bağlıyorlardı¹¹⁵.

Klasik dönemde mekanlarda konfor unsuru işin içine girmiş, insanlar için gezinti yerleri, parklar, bahçeler yaratılmış, düzenli bir ulaşım için toplu taşımacılık (kamu taşımacılığı) organize edilmiştir.

(Şekil 75)¹¹⁶

Versailles Sarayı

C. Oran

Bu dönemde rönesans devrinde olduğu gibi basit ve sade oranlara rastlamıyoruz. Bina ve mekanları çarpıcı olarak yansıtacak şekilde karmaşık bir oran algılıyoruz. Mekana baktığımızda ilk bakışta kavranmayacak bir oranla karşılaşılıyor.

¹¹⁵ a.g.e., s:33.

¹¹⁶ S.Eisner ve A.B.Gallion, The Urban Pattern. (D.Van Nostrand Company Ltd. New Jersey, 1963), s:46.

D. Doluluk - Boşluk

Barok devrinde bahçe, park ve bu çeşit yeşil dokuya verilen önem sonucu mekanlarda boşluklar, dolulukların yanın-da oldukça büyük yer tutmuştur. Özellikle Fransa'da bu oran 1:1 ölçüsüne varmıştır.

1.4.1.5.2. 18. yy. - 20. yy. Arası Modern Devir

Bu dönemde mekanlar endüstrileşme hareketi ile bazı özellikler kazanmışlardır. Ortaçağ kentinin büyüme hızına oranla oldukça hızlı sayılabilecek kentsel büyüme ve değişme başladı¹¹⁷. Ticaretin gelişmesi ve keşifler döneminin getirdiği yenilikler de kent hayatına; buna bağlı olarak bu devir mekanlarına yansımıştır.

Modern devirde algılanan anlayış ise çoğu kez eleştirilere hedef olan tarihi yeniden canlandırmadır. Toplumlar, ilkel bir tarih anlayışının kurbanı olarak, geçmiş üslûplardan keyfî bir seçim yapma yoluna gitmişlerdir. Devrin içine düştüğü bu durum yanlış bir "üslûplar" anlayışından ve toplumdaki duygu ve düşünce ayrılığından doğmuştur¹¹⁸.

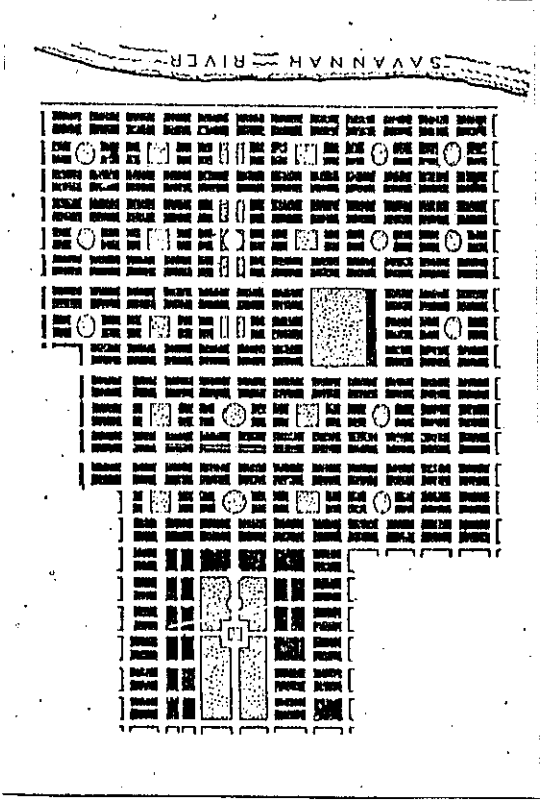
A. Biçim

18. yy. başlarında görülen şekilcilik anlayışı mekan çizgisine de hakim olmuştur. 15. yy. dan itibaren devam eden formal mekan biçim teknolojinin ilerlediği bu devirde de önemini korumuştur. Birbiriyle dik kesişen caddeler ve bu kesim enoktalarındaki yeşil meydanlardan oluşan "dama tahtası" biçimindeki mekanlar bu yüzyılın başlarında her bölgede, her ülkede (Fransa, İtalya, İngiltere, A.B.D.) görülen mekan biçimleridir.

¹¹⁷ G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkemiz İçin Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi". (M.S.ü. Mim.Fa. Doktora Tezi, İstanbul, Ekim 1979). s:111.

¹¹⁸ F.Özer, Çağdaş Mimari Dizaynlamada Tarihsel Sürekliliğin Değerlendirilmesi. (İ.T.Ü. Mim.Fak. Yayını, İ.T.Ü. Matbaası, Gümüşsuyu, 1982), s:5-6.

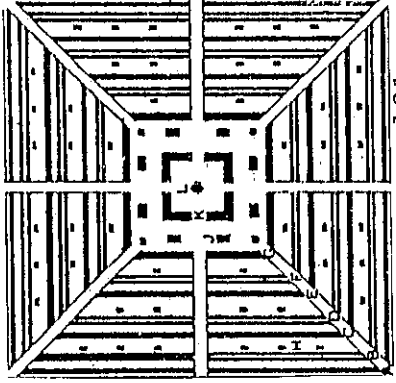

(Şekil 76)¹¹⁹

18. yy. Savannah kenti formel mekanları

19. yy. da bu formelleşme endüstrinin gelişmesiyle birlikte daha da aşırılaşmış; gerçekleştirilmesi mümkün olmayan ütopyik mekanlar ortaya çıkmıştır. Özellikle İngiltere'de bu amaçla yapılmış gerçekleştirilmesi mümkün olmayan "model" kentler yaratılmıştır. Bu kentlerde mekanlar, geniş boşlukların etrafında bloklar halinde sıralanmış konut gruplarından ve bu grupları saran kamu binalarından oluşacak şekilde planlanmıştır¹²⁰.

(Şekil 77)¹²¹

J.S.Buckingham'ın model kent örneği

¹¹⁹ S.Eisner ve A.B.Gallion, The Urban Pattern. (D.Van Nostrand Company Ltd. New Jersey, 1963), s:54.

¹²⁰ a.g.e., s:71.

¹²¹ a.g.e., s:70.

B. Karakter

Bu dönemde şehircilik ve kentsel tasarım açısından gelişmiş mekanlar değişik şekillerde ortaya çıkmıştır. Teknolojiyle bağımlı olarak demiroylu ve tramvayın bulunuşu ve uygulanışı, kentin çevreye yayılmasına yol açmış¹²²; eski yapısını koruyan kent mekanlarının yanında yeni gelişen banliyö mekanları doğurmuştur¹²³.

İlk kentsel ölçek patlaması bu devre rastlar. Yasa ile yapı yapma düzeni sağlanmışır (İngiltere'de max. yapı yükseklığı 24 m.)¹²⁴. Eski çekirdek, yeni bld. hizmetlerine ait yapılarla çevrelenmiştir (Okul, hastane, kültür yp. gibi)¹²⁵.

C. Doluluk - Boşluk

Yapılanmanın belli bir karakter kazandığı bu dönemde, boş alanlar min. düzeye inmeye başlamıştır. Genellikle mekanlar dolu alanlar olarak algılanmaya başlamıştır.

D. Oran

Mekanalarda bina yüksekliklerinin artması sonucu oranlar 1:8 veya daha yukarı seviyelere ulaşmış; mekanın insan için algılanması zorlaşmıştır.

---

¹²² G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkemiz için Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi", (M.S.Ü. Mim. Fak. Doktora Tezi, İstanbul, Ekim 1979). s:112.

¹²³ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978), s:80.

¹²⁴ G.Konuk, "Kentsel Tasarımda boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkemiz için Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi". (M.S.Ü. Mim.Fak. Doktora Tezi, İstanbul, Ekim 1979), s:112.

¹²⁵ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:82.

1.4.1.6. Çağdaş Devir

Çağdaş şehircilik (20.yy.), kentlerin gelişmeleri ile ilgilenen değişik kesimlerde ve nitelikte insanların (doktor, politikacı, mimar, ekonomist) katkılarıyla ve "ekip çalışması" düşüncesiyle gelişmiş, gerçek yerini bulmuştur. Bu devrin başında bir çok bilim adamı toplumun lehine olarak özel mülkiyetin kaldırılması ya da sınırlandırılması fikrini ileri sürmüştür¹²⁶.

Önemli bir gelişme olarak kabul edebileceğimiz düşünceler arasında eski kentleri tamamen yok edip, "yeni kent" kurma anlayışı da doğmuştur. Bu konuda çeşitli kongreler (C.I.A.M. gibi) tertiplenmiştir¹²⁷.

A. Biçim

20.yy. kentleri tamamen işlevsel özelliklere ve kuruluş ilkelere sahiptir. Teknolojinin gelişmesi ve nüfusun artması sonucunda 19.yy. da küçük birer yerleşme olan kentler gelişmiş, milyonluk kentler haline gelmiştir. Yeni kentlerin ve kentsel mekanların kuruluşunda, yeni ve engelsiz yapılanma olanakları yaratılmıştır¹²⁸. Yeni kentlerde esas olarak eski geometrik forma bağlı kalınarak bu formu genişletmek fikri hakim olmuştur. New York, paris, Viyana, Tokyo gibi eski kentlerin mimari özelliklere sahip kentsel mekan formları korunup; bunun çevresinde yeni kentler geliştirilmiştir. Orta çekirdek eski kent mekanlarından oluşurken; etrafında formun ışınasal büyümüş şekli çerçevesinde yeni mekanlar gerçekleştirilmiştir¹²⁹.

¹²⁶ a.g.e., s:90.

¹²⁷ G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkemiz için Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi". (M.S.Ü. Mim.Fak. Doktora Tezi. İstanbul, ekim 1979). s:113.

¹²⁸ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:96.

¹²⁹ M.V.Posokhin, Yaşanılır Şehirler. (Mimari Bilimler Yayınları No:1 İstanbul). s:39.

Bu dönem kent ve kentsel mekan planlamasında radyokon- santrik sistemin benimsendiği görülürse de; özellikle sanayi bölgelerinde lineer plan yeni bir fikir olarak kabul edilmiş- tir.¹³⁰

(Şekil 78)¹³¹

20.yy. Viyana kenti mekanları eski çekirdek ve buna bağlı olarak şekillenen yeni kent (Gelişme Alanları)

B. Karakter

Bu dönemde eskiden vazgeçip, tamamen yeni kentsel me- kanlara yönelmek en belirgin özelliktir. insan ve yapı ara- sındaki ilişkinin kökünden değişmesi ve büyük ölçekte kapı- tallerin ürettiği planlar ile basit kentsel stratejiler, ya- salar ve teknolojiler ilişkisinin kent mekanı dokusunu değiş- tirmesi çağdaş devrin mekansal tanımıdır, diyebiliri-

¹³⁰ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Not- ları. İstanbul, 1978). s:94.

¹³¹ M.V.Pásokhin, Yaşanılır Şehirler. (Mimarî Bilimler Yayınları No:1, İstanbul), s:40.

riz¹³².

Bu yüzyılda çevreyi insan ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde değiştirme sorunu ön plana çıkmıştır. Bu amaçla 19. yy.da yeşil alana verilen önemin aksine; 20.yy.da her yeşil alan ve park mekanı yapılarla doldurulmuştur. Böylece günümüzün en büyük problemi olan çevre kirliliği de yüzyıllın başlarında ortaya çıkmıştır. Daha önceki dönemlerde doğa ile bütünleşen şekilde tasarlanan birçok önceki kent mekanı, bu yüzyılda tamamen taşlaşmış olarak karşımıza çıkmıştır. Örneğin 19.yy.da sıcak, çekici, etkileyici, güzel tarihi yapı bütünlüğü ile aklı gelen paris kenti, bugün güzel tarihi yapı bütünlüğü ile aklı gelen Paris kenti, bugün kule şeklinde yapılmış büro binaları, büyük metro meydanları ile Defense bölgesi, Radyo evi ve diğer yüksek binalar ile yeşilden ve doğadan uzak bir şekilde algılanmaktadır¹³³.

C. Doluluk - Boşluk

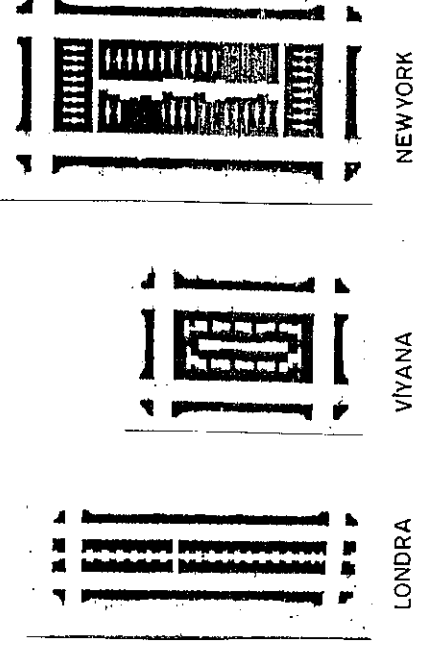
20.yyp. kentsel mekan tasarımıda yeşil alana verilen önem oldukça azaldığından dolu mekanlar, boş mekanlara oranla daha çok görülmektedir. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak için taş taş üstünde biçiminde tasarlanan yapılaşma; mekanın doğayla bütünleşmesini, yeşil dokusunu alıp götürmektedir. Bu oranın daha da büyümemesi amacıyla rekreasyon alanlarının ve orman rezervlerinin korunması, kentsel gelişme alanlarıyla garantilenmeli, yasalarla desteklenmelidir¹³⁴.

---

¹³² G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkemiz İçin Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi". (M.S.Ü. Mim.Fak. Doktora Tezi. İstanbul, Ekim 1979). s:118.

¹³³ M.V.Pâsokhin, Yaşanılır Şehirler. (Mimari Bilimler Yayınları, No:1. İstanbul). s:39-41-42.

¹³⁴ a.g.e., s:39.

(Şekil 79)¹³⁵

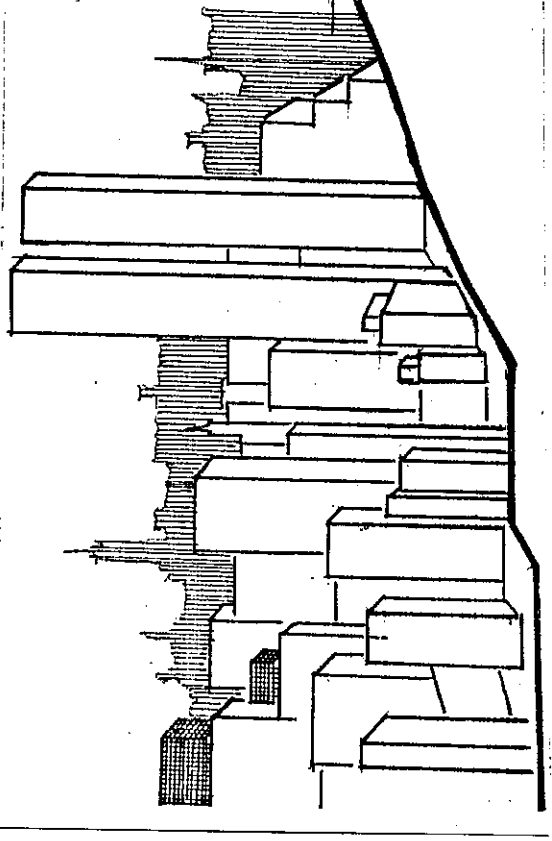
20.yy. kent mekanları

D. Oran

Çağdaş devirin başlangıcından itibaren, yüksek yapı sınırına engel tanınmaması; 20.yy. başlarında 24 m. olan yüksekliğin, günümüzde özellikle New York, Paris, Londra gibi başkentlerde oldukça artması kentsel mekan oranlarında oldukça büyük değişikliklere yol açmıştır. Eski çağ, Ortaçağ dönemlerinde 1:1, 1:2 gibi olan oranlar günümüzde özellikle sokak ve caddelerde 1:5, 1:6 gibi değerlere ulaşmıştır. Sokaklarda genelde görülen tekillik kamusal yapılarla değişmiş ve bu yapılar genel silüetde yükselmişlerdir. Geniş yapı adalarında da özellikle iki sokağa bakan parçalarda yüksek yoğunluklar kule yapılar ile sağlanmıştır¹³⁶.

¹³⁵ S.Eisner ve A.B.Gallion, The Urban Pattern. (D.Van Nostrand Company Ltd. New Jersey, 1963). s:68.

¹³⁶ G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkemiz İçin Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi". (M.S.ü. Mim.Fak. Doktora Tezi. İstanbul, Ekim 1979). s:116.

(Şekil 80)

Çağdaş devir kentsel mekan oranları

1.4.2. Tarihsel Gelişimin Getirdiği Sonuçlar

Yaklaşık 5000-6000 yıllık (Antik Çağ'dan itibaren) tarihsel gelişimini incelediğimiz kentsel mekânlar; hangi çağda olursa olsun insanların karşılaşma yerleri ve insan kullanımına açık objelerin bulunduğu alanlar olarak tanımlanabilir¹³⁷.

Yine beş ayrı devirde gördüğümüz gibi;

Tarih öncesi çağ	Topografyaya bağlı organik form
Antik çağ	Geometrik form
Ortaçağ	Organik form
Rönesans	Geometrik form

¹³⁷ M.Çubuk, "Şehircilik Planlama ve Fiziksel Çevre Düzenlemede Temel Yaklaşımlar, Tasarım İlkeleri". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehir ve Bl.Pl.Bölümü Ders notları. İstanbul, 1986). s:61

Barok ve modern
devir

Geometrik form

Çağdaş devir   Geometriğe bağlı olarak organik form

olmak üzere kentsel mekan (kamu mekanı) bir formdur. Bu mekan hem form mantığına, hem de içeriğin diyalektğine bağlıdır.

İlkçağlardaki düzensiz gelişmenin yanısıra; günümüz kentsel mekanına yaklaşıldıkça belirginlik kazanan diğer bir nitelik ise; kentsel mekanın binalar, sokaklar, meydanlar ve yeşil alanlardan oluşan

- Yapılanmış mekanlar

- Yapılanmamış mekanlar (Yaya yolları, parklar, alışveriş alanları, geçiş mekanları, karşıllama mekanları)

bütünü olduğudur¹³⁸.

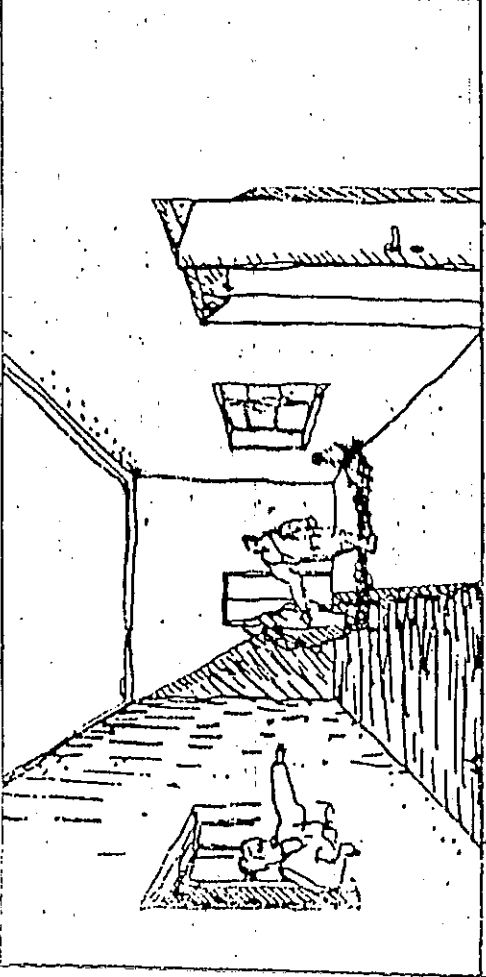
Kentsel mekanın ölçek farklılığı, tüm mekan tarihi içerisinde görülmüştür. Tarih öncesi çağda algılanan konut iç mekanı ile, 20.yy. konut mekanı arasında belirgin bir değişim ve gelişim farkı gözlenmektedir. Bu fark yine kentsel mekanın başka bir ölçeği olan meydan ölçeğinde görülmektedir. Tarihsel gelişim boyunca kentsel mekanın değişik ölçeklerini inceleyecek olursak;

1. Yapılaşmalar arasında iç sokak
2. Yapılaşmalar (Konut bölgeleri, alışveriş alanları, kamusal yapılar) arasında bağlantı yolları (cadde-ler)
3. Kentsel strüktür içinde meydan
4. Açık alanlar (Rekreasyon alanları, parklar, çocuk bahçeleri vb.)

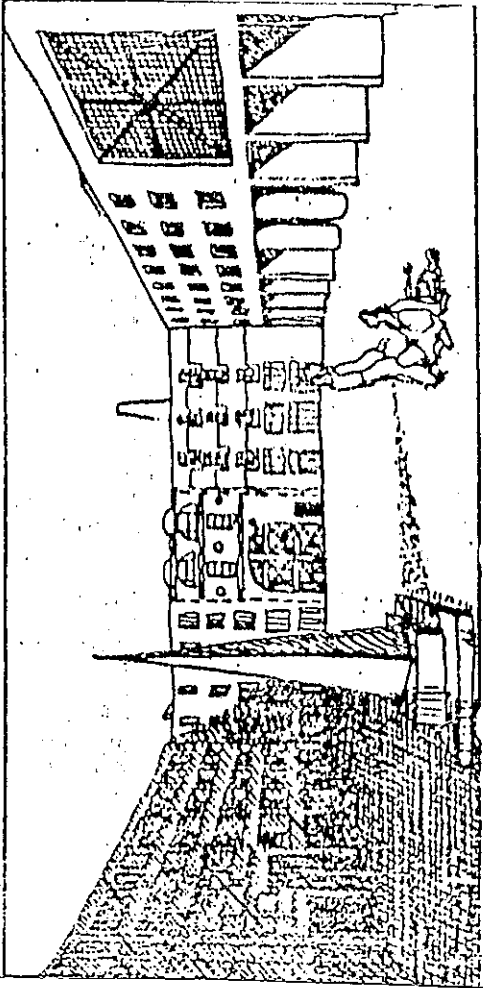
gibi dört ölçek belirleyebiliriz.

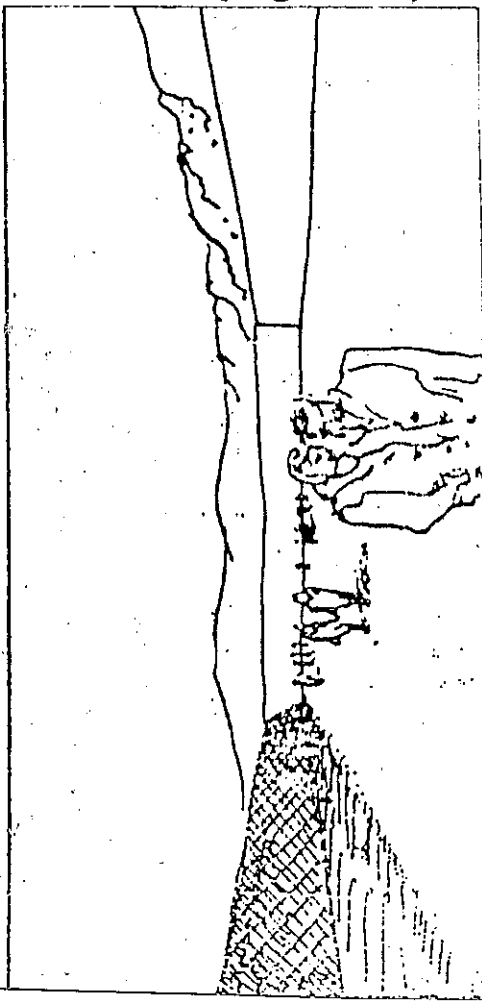
Gelişimlerine göre tarihin 5 dönemi içerisinde de bu dört ölçek karşımıza çıkmaktadır. Eskişehir'de geometrik olan meydan formu, ortaçağ'da organik formda ve biraz daha tasarıma yönelik detaylı olarak karşımıza çıkmaktadır. İlkçağlarda

Kentsel Mekan
"İç sokak"
Ölçeği

Kentsel Mekan
"Meydan"
Ölçeği

Kentsel Mekan
"Açık alan"
Ölçeği

(Şekil 81) 139

gelişigüzel, konutların arasında dağınık olarak rastladığımız açık alanlar; modern devirde kentsel mekan anlayışına bağlı olarak planlı ve düzenli görülmektedir. Sonuç olarak bu dört ölçek formu ve niteliği ne olursa olsun her dönemde kentsel mekan olarak algılanmaktadır.

Kent ve kentsel mekanın genel karakteri, yer aldığı doğal yapının genel özellikleri ile çaglar boyunca onun üzerinde oluşan yapılaşmanın, peyzaj düzenlemelerinin mimarı ve tarihsel özelliklerinin birikimi sonucu belirlenir¹⁴⁰. Dünya üzerindeki çeşitli kentsel mekanlar çeşitli aşamalardan geçerek, bulunduğu konumla bütünleşerek bugünkü kişiliklerini kazanmışlardır. Avrupa'da Venedik San Marco Meydanı, Bordo Kraliyet meydanı vb. dünyaca ünlü kentsel mekanlar; Türkiye'de ise özellikle İstanbul kentsel mekanları (Taksim, Sultan Ahmet meydanları vb.) gerek biçim ve karakter açısından gerekse oran açısından tarih içerisinde kentlerinin kişilik çizgisini yansıttılar. Bugünkü mekan silüetleri çaglar boyu değişen silüet çizgilerinin oluşturduğu bir bütündür.

GİZEH PİRAMİDİ PARTHENON KÖLN WOOLWORTH RADIO EMPIRE
KATED-RALİ GÖKDELENİ CITY STATE
GÖKD. GÖKD.

(Şekil 82)¹⁴¹

Antik devirden-Çagdaş devire Mekan Silüetlerinin Gelişimi

¹⁴⁰ A.Karaman, "Kentsel Peyzaj". (Trakya Üniversitesi Mim.Fak. Ders Notları. Edirne, 1987). s:12.

¹⁴¹ S.Eisner ve A.B.Gallion, The Urban Pattern. (D.Van Nostrand Company Ltd. New jersey, 1963). s:83.

BÖLÜM 2 KENT KAVRAMI VE KENT-KENTSEL FORM İLİŞKİLERİ

2.1.1. KENT KAVRAMI

Kent formunu tanımlayabilmek, kavrayabilmek için öncelikle "Kent" olgusundan hareket etmek gerekir. Günümüzde bu kavram çeşitli şekillerde ele alınmakta; akıllarda çoğu kez yanlış anlamlar yaratmaktadır.

Çağımızın insanı için çevre, geniş anlamda doğayı ve mimariyi birlikte içerir. Bu ikisi arasında birlik ve uyum olmalıdır. Uygun çevre, güzel ve akıllıca planlanmış kentler, güzel mimari bütünler, sanayi, konut ve tarım binaları ile doğal manzaranın akılcı yerleşimi anlamına gelir. İnsan eliyle yapılmış çevre, kişileri birçok yönden etkiler. Bu etki hem fiziksel, hem psikolojiktir. Kent planlaması, doğal çevre ile insan eliyle yapılmış çevre arasında denge ve uyum sağlamayı amaçlayan bir çabadır¹.

İnsanoğlu yapay çevreyi, toplu yaşamaya başladığı andan bu yana doğayı kendi gereksinimleri ve çıkarları doğrultusunda değiştirerek kullanmış; onu düzenlemeye çalışmıştır. Tarih öncesi devirlerden günümüze kadar sürmüş olan, bu dengeyi bozma ve çevre oluşturma çabası: çeşitli teknolojik fak-

---

¹ M.V.Posokhin, Yaşanılır Şehirler (Mimari Bilimler Yayınları, No:1. İstanbul). s:10.

törlere (ilerleme ve gelişme) bağlı olarak günümüzde de devam etmektedir.

İnsanların toplu yaşama şekline geçmeleri M.Ö.6000 yıllarına doğru tarımsal üretime başlamalarıyla doğmuştur denebilir. Ancak bu dönemlerde "kent" denecek bir çevre ortaya çıkmamıştır. İlk "kentlerin" gerçekten kurulmaya başlaması ise ancak M.Ö.4000 yıllarındadır. Çünkü "kent" kavramını ve kentsel olguyu ortaya çıkaran işbölümü bu tarihlerde belirlemiştir. İnsanların topraktan sağladıkları yaşamsal gereksinimlerden kopmaları, ancak onlar için bir grup başkasının bu gereksinimleri sağlamasıyla gerçekleşebilmiştir. Toprakla doğrudan ilgilenmeyen bu grupların birarada oturmaları ve giderek örgütlü bir çevre oluşturmaları, bugünün kentlerine uzanan uzun bir evrimin ilk adımı olmuştur.

M.Ö.4000 yılında ilk oluşumu görülen "kent" kavramı günümüzde basit ve objektif bir şekilde;

"Kent, içinde yer aldığı bölgeyi oluşturan ekonomik, sosyal ve politik bir bütünün parçasıdır" olarak tanımlanabilir.

Bir beşeri yerleşmenin "kent" olabilmesi için;

- Bir görsel farklılaşmanın bulunması
- Belirli yoğunlukta bir yapılanmanın olması,
- Belirli sayıda bir nüfusun bulunması
- Türü meslekî faaliyetlerin birarada olması,

gibi bazı özellikler söz konusu edilebilir².

"Kent" in tanımında, kentin insan ve toplum için ne gibi işlevleri olduğunu buluruz. Kenti tek elden düzenleme

---

² H.Karabey, Kent Olgusu (İstanbul, 1980). s:29.

yaklaşımı, ayrışık işlevlerin düzenli ve sistemli bir şekilde yerini bulacağı, karşılanacağı alanlar ve mekanlar hazırlama-yı amaçlar. "Kent" kavramı içerisinde belirtilen ayrışık işlevleri iki farklı görüş altında toplayabiliriz (I.görüş 4. CIAM Kongresine; II.görüş ise Prof.M.A.Handan'a aittir).

I. - Barınma	II. - Askerî İşlev
- Çalışma	- Ticarî İşlev
- Yenilenme	- Sanayi İşlevi
- Ulaşım	- Kültürel İşlev
	- Devlet İşlevi
	- Politik ve Yönetmel İşlev.

Tarihin belirli dönemlerinde, tek işlevli görülebilen kentlerin, giderek işlev değiştirmesi; benzer şekilde, belirli dönemlerde, belirli işlevi yükümlenen kentsel bölgelerin kent içinde görelî konununun değişerek işlev değişimine neden olmaktadır. Bu da kentsel, bölgesel işlevleri kesin çizgilerle ayırabilmenin zorluğunu ortaya koymaktadır³.

Kent kavramı tanımlanmaya çalışıldığı zaman, bu kavram kapsamının sürekli genişlemekte olduğunu görürüz. Bu nedenle, bugün bir kenti, gelişmesi ve çevre ile karşılıklı ilişkileri içinde, fonksiyonlarının çeşitliliğini ve insan hayatı üzerindeki değişik etkilerini hesaba katarak incelemek zorundayız⁴.

"Kent, toplumsal bir kavram olup, birçok konuyu içerdiğinden, çeşitli bilim dalındaki kişiler bu kavramı kendi açılarından tanımlamışlardır. Ekonomistler, tarım, endüstri ya da hizmetler gibi işgücü kriterlerine; sosyologlar, sosyal farklılaşma, aile büyüklüğü ya da eğitim oranlarına; hukuk-

³ a.g.e., s:30-31-32.

⁴ M.V.Posokhin, Yaşanılır Şehirler (Mimarî Bilimler Yayınları, No:1. İstanbul). s:17.

çular ise idari düzene ya da nüfus kriterlerine göre çeşitli tanımlamalar yapmışlardır.⁵

- "Kent, insanın yaptığı ve onun çeşitli eylemleri için gerekli bir çevredir"⁶.
- "Kent, insan topluluklarının yaşadığı yerdir. İnsan için ev ne ise, toplum için de şehir odur".
- "Kent, tarihte göreceğimiz gibi, bir toplumun kültür ve kuvvetinin azami derecede toplandığı bir noktadır (Lewis Mumford" The Culture of Cities)".
- "Kent, sosyal ilişkilerin tek vücut haline geldiği bir form, bir semboldür".

"Kent, tüm canlı ve cansız varlıklar gibi tabiatta bir varlıktır. Akıl, kentte form kazanır; kent aklın, şartlarını tayin eder. Mekan, zamanla birlikte kentlerde en sanatkarane bir şekilde organize edilmiştir. Çizgilerin, silüetlerin, yatay yüzeylerin ve düşey zirvelerin tespitinde, tabiat parçalarının değerlendirme veya onu inkar etmekte, kent, kültür ve davranışlarını ve devrin kendisine etki eden esaslarını ifade eder" (Lewis Mumford "The Culture of Cities)⁷.

Bu tanımlarda da görüleceği gibi kentler, toplum genelikle ortaya çıkar, gelişir ve değerlendirler. Bir toplumun kent konusundaki görüşü, o toplumun ideolojik, sanatsal ve estetik görüşlerini yansıtır.⁸

2.1.1. Kentsel Strüktür

Bir binanın esasını, taşıyıcı sistemini oluşturan

⁵ G.Özdeş ve diğerleri, Şehircilik (İ.T.Ü. Kütüphanesi, Sayı: 1317. İ.T.Ü. Matbaası. Gümüşsuyu, 1985). s:115.

⁶ M.V.Posokhin, Yaşanılır Şehirler (Mimarî Bilimler Yayınları, No:1, İstanbul). s:17.

⁷ G.Özdeş, Şehirciliğe Giriş ve Toplum Ölçeği (İ.T.Ü. Matbaası. İstanbul, 1972). s:58.

⁸ M.V.Posokhin, Yaşanılır Şehirler (Mimarî Bilimler yayınları, No:1, İstanbul). s:17.

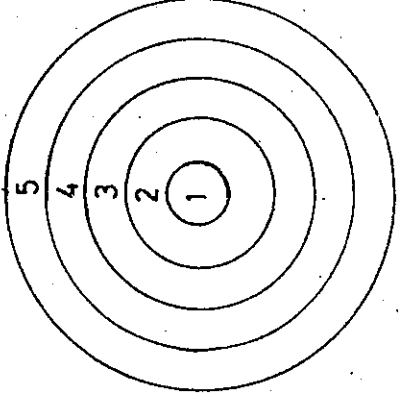
strüktür, kent içinde de aynı şekilde karşımıza çıkar. Kentin strüktürü, kentin omurgasını, kentin oluşumunu yansıtır. Bir başka deyişle kentsel strüktür, kent içinde ana elemanları oluşturan ulaşım ağını ve fonksiyonların dağılımını gösterir.

"Kentın, başka arazi kullanımını olmak üzere çeşitli faktörlere bağlı olarak mekansal oluşumu" olarak tanımlayabileceğimiz kentsel strüktürler de genel olarak üç model kabul edilmiştir:

A. Merkezden Yayılma Kuramı (Konsantrik Zoning Kuramı)

Gelişmiş ülkelerde daha çok geçerli olabilecek bu kuram; her türlü arazi şartlarına ve ulaşım olanaklarına uyum göstermemesi açısından eleştirilebilir. Merkezden her bölgenin eşit derecede yararlanmaması da bu kuramın olumsuz yönüdür.

- 1- Merkezi iş bölgesi
- 2- Geçiş bölgesi
- 3- İşçi konutları bölgesi
- 4- Yüksek standartlı konut alanları
- 5- Banliyöler

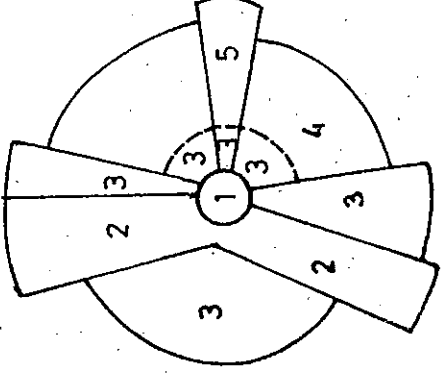
(Şekil 83)

Merkezi yayılma kuramına bağlı olarak gelişen kent kuramı

B. Sektör kuramı (İşinsal Zoning)

Diğer kurama nazaran daha geçerli ve tasarım açısından daha olumludur. Her bölgenin merkezle ve birbiriyle olan ilişkisi dolaylı da olsa kurulmuş; kent mekanının tasarımına doğru bir yaklaşımla bakılmıştır. Bölge ya da dilimlerin her biri sosyal, ekonomik, coğrafi, topografik vb. faktörlere

bağlı olarak oluşmuştur. Merkezî kuramda olduğu gibi sanayi ve yeşil alanlara yer ayrılmaması olumsuz yönüdür.

- 1- Merkezî iş bölgesi
- 2- Toptan satış-hafif imalat
- 3- Alt sını konutları
- 4- Orta sınıf konutları
- 5- Yüksek sınıf konutları

(Şekil 84)

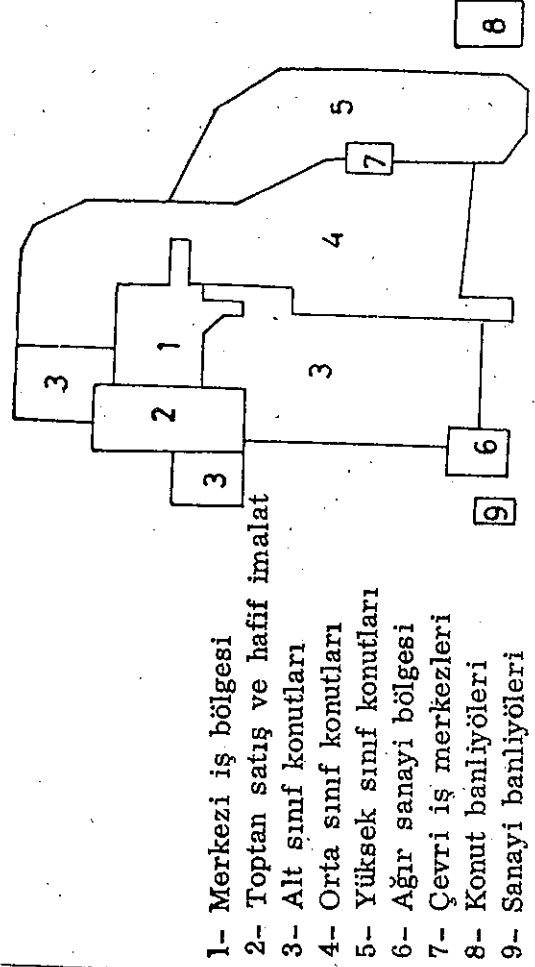
Sektör kuramına bağlı olarak gelişen kent strüktürü

C. Çok Merkezli Gelişme Kuramı

Her iki kuramın birleşmesi sonucu (ortak yönlerinin alınması) bu kuram açıklanmıştır. Kentlerin gelişme fikri baz alınarak bu kentsel strüktür kuramı düşünülmüştür.

- Arazi kullanımını gözönünde bulundurduğu,
- Sanayi sektörüne yer verdiği için diğer iki kurama nazaran olumludur.
- Kentlerin belli bir andaki durumunu yansıttığı,
- Gelişme halinde yeni çekirdeklerin yerinin belli olması
- Yeşile şehir dışında çok az yer vermesi ise olumsuz özellikleridir.

- 1- Merkezi iş bölgesi
- 2- Toptan satış ve hafif imalat
- 3- Alt sınıf konutları
- 4- Orta sınıf konutları
- 5- Yüksek sınıf konutları
- 6- Ağır sanayi bölgesi
- 7- Çevri iş merkezleri
- 8- Konut banliyöleri
- 9- Sanayi banliyöleri

(Şekil 85)

Çok Merkezli Kent Strüktürü

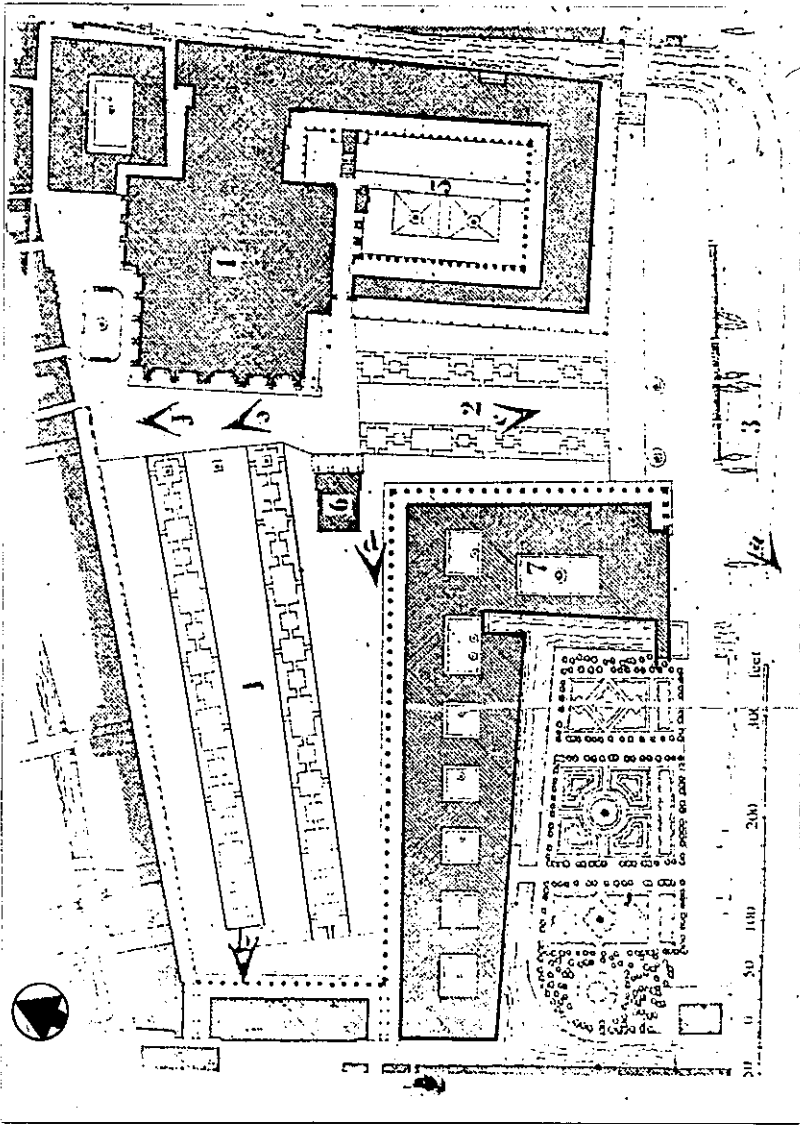
Bütün bu kuramlar belirli kentler için geçerli olup, tüm kentlerde uygulanması doğru değildir. Her kentin bulunduğu ortama, çevreye ve doğaya uygun olarak oluşan bir strüktürü vardır ve bu oluşum hiçbir zaman bir modele bağlanamaz.

2.1.1.2. Kentsel Mekan

Kentsel mekan kavramını estetik değerler gözönüne alınmadan; kentsel yapılar arasında kalan tüm mekanların hepsi olarak tanımlayabiliriz⁹. Tüm kentsel alanların altında yatan ilke, mekanın yapıların bir çevrelenmesi olmasıdır. Yapıların mekanı oluşturabilmesi onu belirleyici bir biçimde çevreleyebilmesine bağlıdır¹⁰.

⁹ M.Çubuk, "Şehircilik Planlama ve Fiziksel Çevre Düzenlemede Temel Yaklaşımlar, Tasarım İlkeleri". (M.S.Ü. Mimarlık Bölümü, Şehircilik Ders Notu. İstanbul, 1986). s:33.

¹⁰ G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkemiz İçin Geniş Kapsamlı Bir ModelÖnerisi" (M.S.Ü. Mi.m.Fak. Doktora Tezi. İstanbul, Ekim 1979). s:60.

(Şekil 86)¹¹

San Marco Meydanı

Bu genel tanımlar altında kentsel mekanın belirli özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- a) Kentsel mekan, eşyaların, insanların karşılaşma yeri; değişim yeridir.
- b) Kentsel mekan, bir formdur; bir yandan formların mantığına, diğer yandan içeriğin diyalektikğine bağlıdır.
- c) Kentsel mekan, binalardan, sokaklardan, meydanlardan, yeşil alanlardan oluşan bir bütündür.

¹¹ M.Çubuk, "Şehircilik Planlama ve Fiziksel Çevre Düzenlemede Temel Yaklaşımlar, Tasarım İlkeleri" (M.S.Ü. Mimarlık Bölümü, Şehircilik Ders Notu. İstanbul, 1986). s:55.

d) Kentsel mekan, bilgi topLAYıcı (informative) işlevleri içerir.

e) Kentsel mekanda, hizmetler sektörü operasyonel ortam bulur¹².

Kentsel mekanları inceleyecek olursak, kullanımına bağlı olarak çeşitli gruplarda toplandığını görürüz. Mekanın en önemli kullanıcı insan olduğundan, mekanlar insanın kullanımına göre ölçek kazanmalı ve tasarlanmalıdır¹³.

Tablo I: Kullanıma Göre Belirlenen Kentsel Mekan Türleri¹⁴

KENTSEL MEKAN TÜRLERİ	KULLANIM ALANLARI	SORUMLULAR
Kentsel Kamusal Mekanlar	-Caddeler -Sokaklar -Yaya yolları -Açık alanlar	Kamu
Kentsel Yarı Kamusal Mekanlar	-Parklar -Oyun alanları -Okullar -Alışveriş merkezleri	Kullanıcılar+Kamu
Kentsel Yarı Özel Mekanlar	-Konut bahçeleri	Ortak Kullanıcılar
Kentsel Özel Mekanlar	-Konutlar	Kullanıcının Kendisi

Kentin bütünleşmesi açısından bu tür kentsel mekanların önemi gözardı edilmemelidir. Aslında bu mekanlar toplumun kişiliğinin bir belirtisidir.Toplumlara dolayısıyla kişilere ait kişilik ve kültür belirleyicileri özellikle yarı-özel

¹² a.g.e., s:34.

¹³ G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülke-miz İçin Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi" (M.S.Ü. Mim.Fak. Doktora Tezi. İstanbul, Ekim 1979). s:48.

¹⁴ M.Çubuk, "Şehircilik Planlama ve Fiziksel Çevre Düzenlemede Temel Yaklaşımlar, Tasarım İlkeleri" (M.S.Ü. Mim. Bölümü, Şehircilik Ders Notu. İstanbul, 1986). s:45.

mekanlarda ortaya çıkar¹⁵.

Kent strüktüründe, kamusal ulaşım ile kamusal mekanlar ve bunların düzenlenmeleri kentsel mekanları oluşturur. Buna göre; kentsel yaşamımızdaki tüm eylemlerin geçtiği kentsel mekandan ne anlaşıldığının ve hatta kentsel mekanın yaratılışındaki anlamın ortaya konması gerekmektedir. Günümüz modern kentlerinde (Metropoliten Kent) "Geleneksel Kentsel Mekan" kavramının yok olduğunu ileri sürenler de görülmektedir. Ancak tüm kentsel işlevlerin karşılaştırılması ve kentsel gelişimin incelenmesi bize kentsel mekanın kavranması konusunda yardımcı olacaktır¹⁶. Bu konuda gösterilebilecek en iyi örnek, rönesans döneminde gerçekleştirilmesine rağmen, "gelecekteki kentsel mekan" kavramını kaybetmemesinin yanınca; günümüz kentsel işlevlerine de cevap verebilen Venedik "San Marco Meydanı"dır¹⁷. Bu mekanı yaşatan, günümüz kentsel mekan anlayışına uygun bir konumda algılanmasını sağlayan en önemli etken insan ölçeğidir. İnsan faktörüne yönelik olarak planlanan bu meydana, açılmalar-kapanmalar, bina-mekan derinliği ilişkileri her dönemde ilgiyi çekebilecek şekilde düzenlenmiştir. Kompozisyonda, insanın kendini kötü bir ortamda hissetmemesi için paralel duvarlar kullanılmamış; düzensiz hacimler ile dikdörtgen binalar arasındaki çatışma, birbirine dik olan üç komşu duvarın bu alana konulmasıyla çözümlenmiştir¹⁸.

Kentsel çevre, basit ve çağdaş bir biçimde olmalıdır.

---

¹⁵ G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkemiz İçin Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi" (M.S.Ü. Mim.Fak. Doktora Tezi. İstanbul, Ekim 1979). s:54.

¹⁶ M.Çubuk, "Şehircilik Planlama ve Fiziksel Çevre Düzenlemede Temel Yaklaşımlar, Tasarım İlkeleri" (M.S.Ü. Mimarlık Bölümü, Şehircilik Ders Notu. İstanbul, 1986). s:32.

¹⁷ F.Gibberd, Town Design (W.S.Cowell Ltd. Ipswich, Great Britain 1967). s:156.

¹⁸ a.g.e., s:156.

Elementer kurallardan yapılmış bir kentsel disiplin en iyi biçimde kentsel mekanı oluşturur. Bir kentsel mekan oluşturulurken dikkat edilecek noktalar şulardır¹⁹;

- a) Açık alanlar ve yapılanmış yüzler dikkate alınmalıdır,
- b) Ölçeğe uyum sağlanmalıdır,
- c) Kullanılan malzemenin türdeş olmasına dikkat edilmelidir,
- d) Kompozisyon öğeleri arasında max. ilişki sağlayan kapasite yaratılmalıdır.
- e) Aktivite farklılıklarının bütünleşmesi sağlanmalıdır.

Bu ilkeler ışığında düzenlenen kentsel mekanlar, kenti ve kent formunu oluşturmada her zaman en önemli "kente özgü elemanlar"ın başında gelmiştir.

2.1.1.3. Kentsel Form

Kent formu, maddi-manevî birçok kuvvetin etkileşimi sonucu oluşur. Formu yaratan bu etkenler, farkına vardığımız fakat açıklayamadığımız birtakım irasyonel faktörlerdir. Kentler, insanlar gibidir. Herbirinin kendi karakteri ve fizyonomisi vardır. Tüm kentler yaratıcı kuvvetlerin oluşturduğu bir örnek ve forma sahiptir²⁰.

Bir kent genel karakterini bünyesindeki fonksiyonlar ve etkinliklerle bulur. Kentin farklı bölgelerinde arazi kullanımının, sektörlerin ve merkezin dağılımı, fiziksel biçimlenmesinde ağırlıklı rol oynar. Çeşitli yoğunluktaki

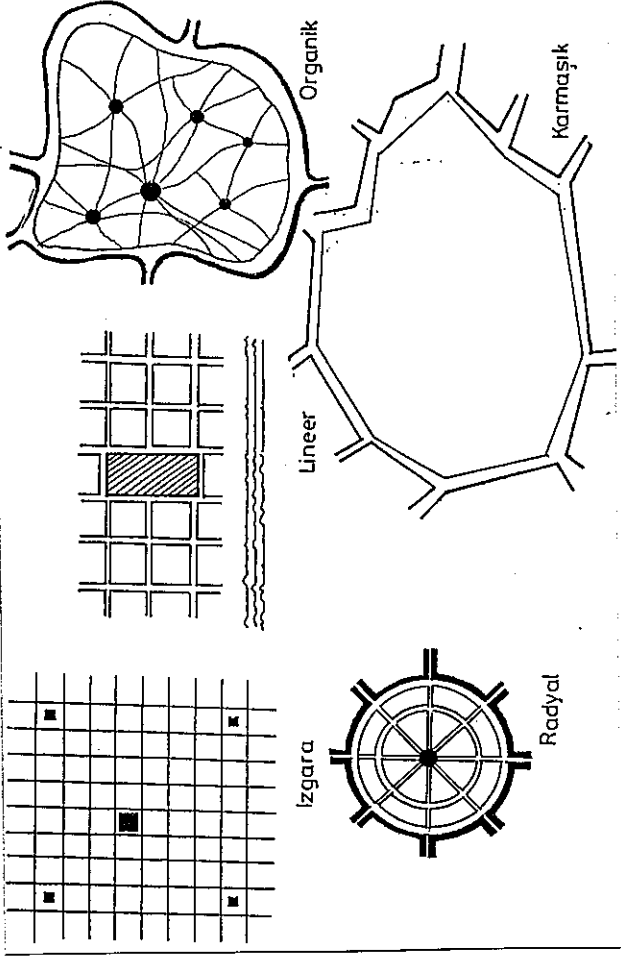
¹⁹ M.Çubuk, "Şehircilik Planlama ve Fiziksel Çevre Düzenlemede Temel Yaklaşımlar, Tasarım İlkeleri" (M.S.Ü. Mimarlık Bölümü, Şehircilik Ders Notu. İstanbul, 1986). s:31.

²⁰ L.Hilberseimer, The Nature Of Cities (Paul Theobald & Co. Chicago, U.S.A., 1955). s:115.

dağılım ve düzenlemeler kent formuna bir doku verir²¹.

Tarih boyunca görülen çeşitli kent formları, belli bir toplumsal yapıya, sosyal ilişkilere, geleneklere, doğal şartlara vb. faktörlere bağlı olarak oluşmuştur. Genelde geometrik formlara bağlı kalınarak oluşturulan kentler olduğu gibi; zamanla çeşitli etkenlere göre belirlenen organik kent formlarına rastlamak mümkündür. Kent olgusunun gerçekleştigi, kente özgü elemanların görüldüğü ilkçağlardan günümüze kadar görülen belli başlı kent formlarını şu gruplarda toplayabiliriz:

1. Kafes Kent Dokusu (Izgara Sistem)
2. Lineer Kent Dokusu (Doğrusal Sistem)
3. Organik Kent Dokusu (Geometrik olmayan Sistem)
4. Radyal Kent Dokusu (Işınsal-Konsantrik Sistem)
5. Karmaşık Kent Dokusu

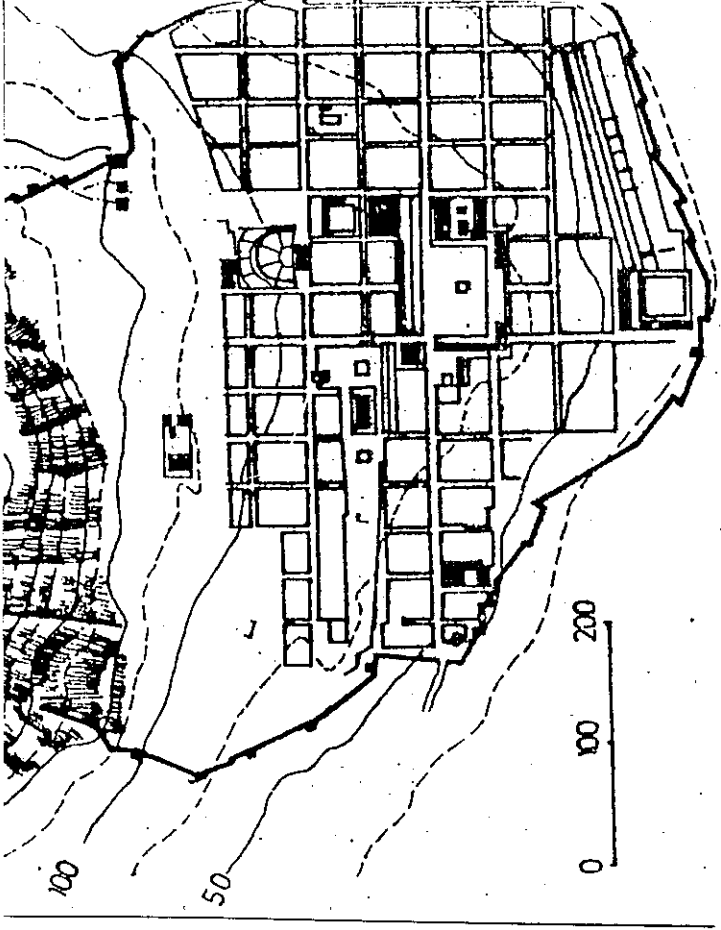

(Şekil 87)
Kent Formları

²¹ A.Karaman, "Şehirciliğe Giriş" (Trakya Üniversitesi Mim.Fak. Edirne, 1984). s:1.

2.1.3.1. Kafes Kent Dokusu (Izgara Sistem)

Tarihin ilk devirlerinde, özellikle Antik Çağ'da görülen bu kent formu, dama tahtası şeklindedir. Bu sistemin esasında agora denilen meydan etrafında ticarî, idarî, sosyal ve kültürel binaları toplama; böylece bir şehir oluşturma fikri yatar²². Bu kent dokusunun orjini mimar Hippodamus'un Priene tasarımıyla başlar. Geometrik oluşumun arkasında sosyal ve ekonomik gereksinimler yatmaktadır²³.

(Şekil 88)²⁴

Prienne Kenti (Kafes kent dokusu)

²² G.Özdeş ve Diğerleri, Şehircilik (İ.T.Ü. Kütüphanesi, Sayı: 1317. İ.T.Ü. Matbaası. Gümüşsuyu, 1985). s:130.

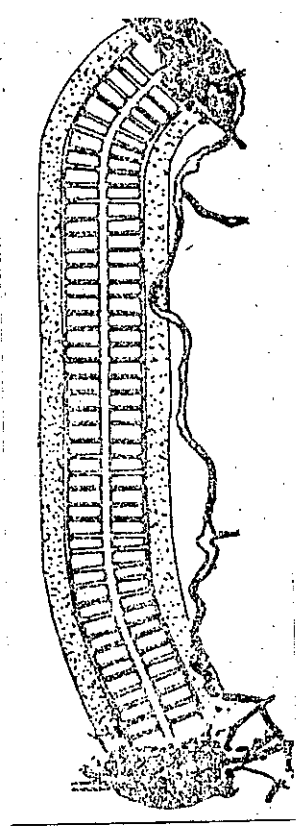
²³ A.Karaman, "Şehirciliğe Giriş" (Trakya Üniversitesi, Mim.Fak. Edirne, 1984). s:1.

²⁴ M.Çubuk, "Şehircilik I" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:55.

4 3

2.1.3.2. Lineer Kent Dokusu (Doğrusal Sistem)

Tarihin hemen hemen her döneminde görülebilen bu sistem, genellikle arazi yapısına uygun olarak gerçekleşir. Bir nehir kıyısında, doğrusal giden bir hattın yanında Lineer kent formu görülebilir. Bu sistemde ana merkez hattın orta kısmında yer alır. Diğer fonksiyonlar bu noktaya doğrusal olarak bağlanır. Kafes doku sistemine benzeyen noktalar çoktur. Genellikle bu doğrusallığın, bir hat boyunca planlanmayıp Brezilya kentinde olduğu gibi yay şeklinde olduğu da görülür.

(Şekil 89)²⁵

Kent Dokusu (Lineer kent dokusu)

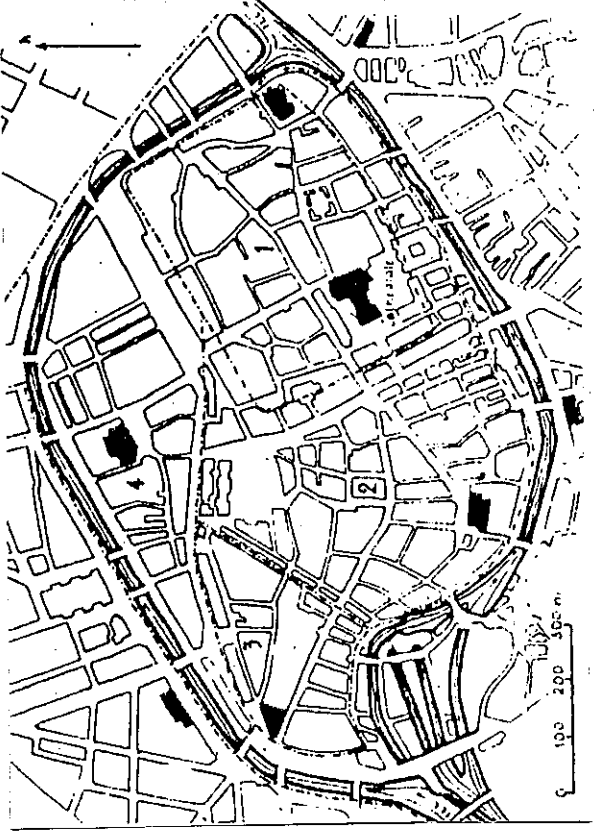
---

²⁵ Gözdeş ve diğerleri, Şehirçilik (İ.T.Ü. Kütüphanesi, Sayı: 1317. İ.T.Ü. Matbaası. Gümüşsuyu, 1985). s:133.

2.1.1.3.3. Organik Kent Dokusu (Geometrik Olmayan Sistem)

Organik doku, arazi yapısına bağılı kalarak (Bağılı kalmadığı da olmuştur) geometrik formlar dikkate alınmadan belirli bir eğrisellik içinde elde edilen kent formudur. Her dönemde görülmesine rağmen, özellikle ortaçağda bu tip kent formları oldukça çoktur. Doğal şartlar ve tarımsal düzene bağılı olarak oluşan bu kentlerde savunma amacıyla yapılan surlar da formun bir özelliğidir²⁶.

(Şekil 90)²⁷

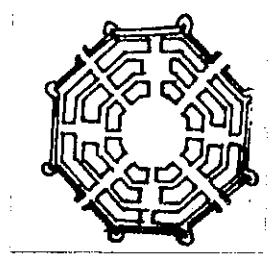
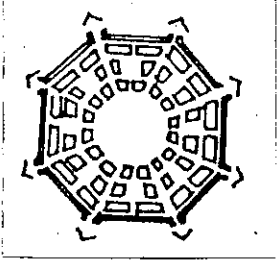
Strasbourg Kenti (Organik Kent dokusu)

²⁶ A.Karaman, "Şehirciliğe Giriş" (Trakya Üniversitesi Mim.Fak. Edirne, 1984). s:1.

²⁷ M.Çubuk, "Şehircilik I" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:58.

2.1.3.4. Radyal Kent Dokusu (İşınsal Sistem)

Belli bir odaktan ışınsal gelişimlerle dağılım gösteren bu kent formu genel olarak rönesans döneminde görülmüştür. Yönetici sınıf ve sarayı ile idare binaları odak noktasını oluşturmaktadır²⁸. Kent strüktürünü oluşturan tüm sokak ve caddeler bu odağa yönelmektedir. Rönesans dönemindeki "ideal kent" formlarının birçoğunda da aynı sistem uygulanmıştır.

(Şekil 91)²⁹

Radyal Kent Dokusu ("İdeal Kent" Formları)

2.1.3.5. Karmaşık Kent Dokusu

Diğer dört kent formunun birlikte kullanıldığı karmaşık kent dokusu, çağdaş devir (20.yy.) kent formunu oluşturur. Karmaşık kent dokusu iki durumda tasarlanabilir:

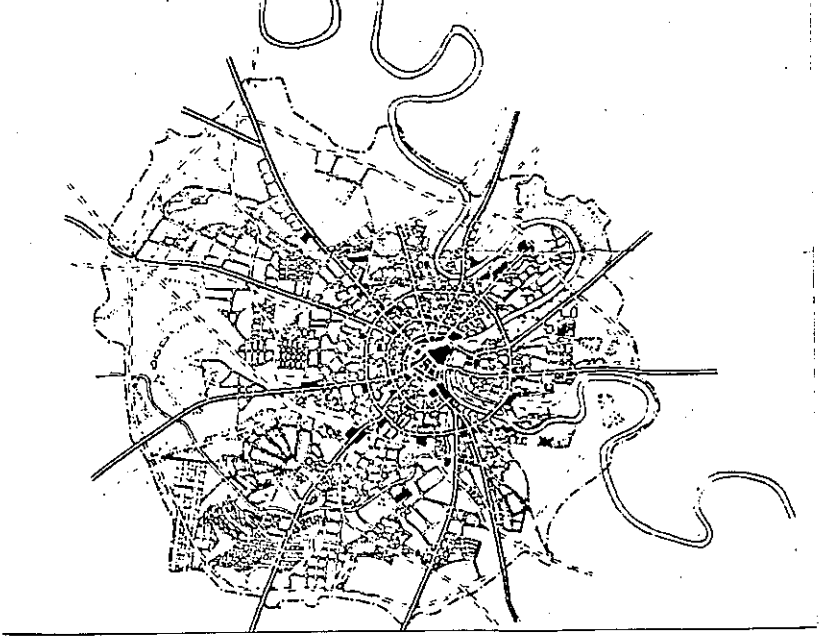
- Arazi yapısının farklı özelliklerinin yönlendirdiği durumlarda,
- Tarihsel etkenlerin, farklı kültürlerin farklı zamanlarda oluşturduğu kent formuna yeni bir kültürün kendi

²⁸ A.Karaman, "Şehirciliğe Giriş" (Trakya Üniversitesi Mim.Fak. Edirne, 184), s:5.

²⁹ M.Çubuk, "Şehircilik I" (M.S.Ü. Mimarlık Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:69.

gereksinmelerini de katması durumunda³⁰.

Bu iki duruma toplumsal ve ekonomik şartların da katılmasıyla yepyeni bir kent formu elde edilebilir. Diğer kent formlarının iki tanesinin birarada kullanılmasıyla da karmaşık kent dokusu tasarlanabilir.

(Şekil 92)³¹

Moskova Kent Planı (1917)

³⁰ A.Karaman, "Şehircilige Giriş" (Trakya Üniversitesi Mim.Fak. edirne, 1984). s:9.

³¹ M.V.Posokhin, Yaşanılır Şehirler (Mimari Bilimler yayınları, No:1. İstanbul). s:96.

Bu beş ana kent formunun dışında değişik faktörlere bağlı olarak,değişik biçimlerde oluşan kent formları da vardır (Yay, semer vb.). Tarihin değişik dönemlerinde görülen tüm kent formları için ortak bir tanımlama getirebilirsek: "Kent formu, her dönemde belli kurallara göre, sosyal, toplumsal, ekonomik, doğal vb. faktörlere bağlı olarak; belli bir kültürle yoğrularak şekillenen bir kentin fiziksel biçimlenişidir" şeklinde bu tanımlamayı yapabiliriz.

2.2. KENT-KENTSEL FORM İLİŞKİSİNE DAYALI BAZI DEĞERLER

Kent ve kentsel form kavramları, anlam olarak birbirinden ayrı gibi görünselerde, ilişki açısından tam anlamıyla bir bütünlük taşırlar. Hiçbir kent, formu olmadan tasarlanamayacağı gibi, kent olmadan da kent formu yaratılamaz. Genelikle kent formu, kentin toplumsal ilişkilerine, sosyal ve ekonomik durumu ile doğal şartlarına göre kendiliğinden ortaya çıkar. Ama sonuçta bu iki kavram arasında çift taraflı bir ilişki söz konusudur.

KENT ↔ KENT FORMU

Böyle bir ilişkinin geçerliliğini koruyabilmesi için somut birtakım değerlere, birtakım alt derecede ilişkilere dayandırılması gerekir. Bu değerler şu şekilde sıralanabilir:

1. Kent-Doğa İlişkisi
2. Kent-Model (Düzen) İlişkisi
3. Kent-Planlama Teknikleri İlişkisi.

2.2.1. Kent-Doğa İlişkisi

İnsanlar yüzyıllar boyu, yaşadığı çevreyi oluştururken doğa ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kerpiç, taş veya ahşap yapılar yaparken, tarımsal ürünleri yetiştirirken,

topraktan madenler çıkarırken, kısacası çevresini düzenlerken doğal kaynaklar kullanmış ve doğayı tahrip etmiştir.

Bugün ise insan bunun tam tersi bir durumla karşı karşıyadır. Kendi varlığı için, yaşadığı kente hayat verebilmek için doğayı ve özelliklerini korumak, yenilemek zorundadır. Günümüzde doğal çevre ile kent arasındaki uyum, plansız kentleşme, kentlerin anormal büyümesi ve teknolojinin uygulanması ile bozulmaktadır³².

Doğanın biçimlendirdiği çevre doğal verilerin, bileşenlerin biyolojik dönüşümlerinin ve iklimsel etkilerin dinamik bir ürünüdür. İnsanın doğal kaynakları kullanış faaliyetleri de çevre biçimini sürekli değiştirmektedir³³.

Organik bir canlıya, özellikle insan vücuduna benzetilen kentlerde yeşil alanlar onun ciğerleri rolünü oynarlar. İçinde yaşadığımız çevre insan ve doğadan oluşmaktadır. Buna göre:

İnsan + İnsan → Sosyal Yapı
İnsan + Doğa → Fiziksel Yapı
Sosyal Yapı + Fiziksel Yapı → DÜNYA

fikrini ortaya atan Amerikan peyzaj mimarı Garrett Eckbo'nun pek de haksız olduğunu söyleyemeyiz. Yeşil alan ve park gereksinimi, kentlerin sınırları dışında, uzun mesafeler katedilerek gidilecek bir konu değildir. Buna rağmen kent içinde yeteri kadar yeşil alana sahip olmayan kentlerde, hal-kin kent dışına gittiği (hafta sonu için bile olsa)de bir gerçektir³⁴.

---

³² a.g.e., s:11.

³³ F.Yürekli, "Çevre Görsel Değerlendirmesine İlişkin Bir Yöntem Araştırması" (İ.T.Ü. Mim. Fak. Doktora Tezi. İstanbul, 1977), s:15.

³⁴ G.Özdeş ve diğerleri, Şehircilik (İ.T.Ü. Kütüphanesi, Sayı: 1317. İ.T.Ü. Matbaası, Gümüşsuyu, 1985). s:187-188.

Bir kent iki şekilde biçim kazanır:

- a) Doğal çevreyle bütünleşerek
- b) Doğal çevrenin içinde genişleyip onu yok ederek

Kent tasarımcısı olarak, kente biçim kazandırmanın, kente form vermenin en doğru yolu doğal çevreyle bütünleşerek tasarım yapmak olacaktır. Sadece taş bir görüntüyle, kent-döğa ilişkisini hiçe sayarak tasarım yapmak; hem geleceğin kentleri açısından, hem de kentsel tasarım politikası açısından dan yanlış olacaktır.

2.2.2. Kent-Model (Düzen) İlişkisi

Toplumun zamanı, mekanı ve araziyi kullandığıtaki karakteristik tarzı insanın çevredeki özel durumunu, hareket modelini belirler. Bu hareket modeli, bu düzen doğayı değiştirir; kültürel çevreyi biçimlendirir ve insan-çevre ilişkisinde özel değerlerin yaratılmasına yol açar³⁵.

Yapay çevreyi oluşturan kullanıcılar, bu çevrede varolan düzen içerisinde özellikli davranışlar üreteceklerdir. Bu kişisel davranışlar ile kent olgusu başlayacak; davranışların belli bir noktaya ulaşması da amaç haline gelecektir.

Her toplumun kendilerine özgü karakteristik davranışları vardır. Ancak bütün bu farklı davranış biçimlerinin, bir uyarıya bağlı olarak harekete geçmeleri gibi ortak noktada vardır. Bu uyarı, topluma bağlı olarak, çevrenin biçiminden v edisından gelen bir uyarıdır.

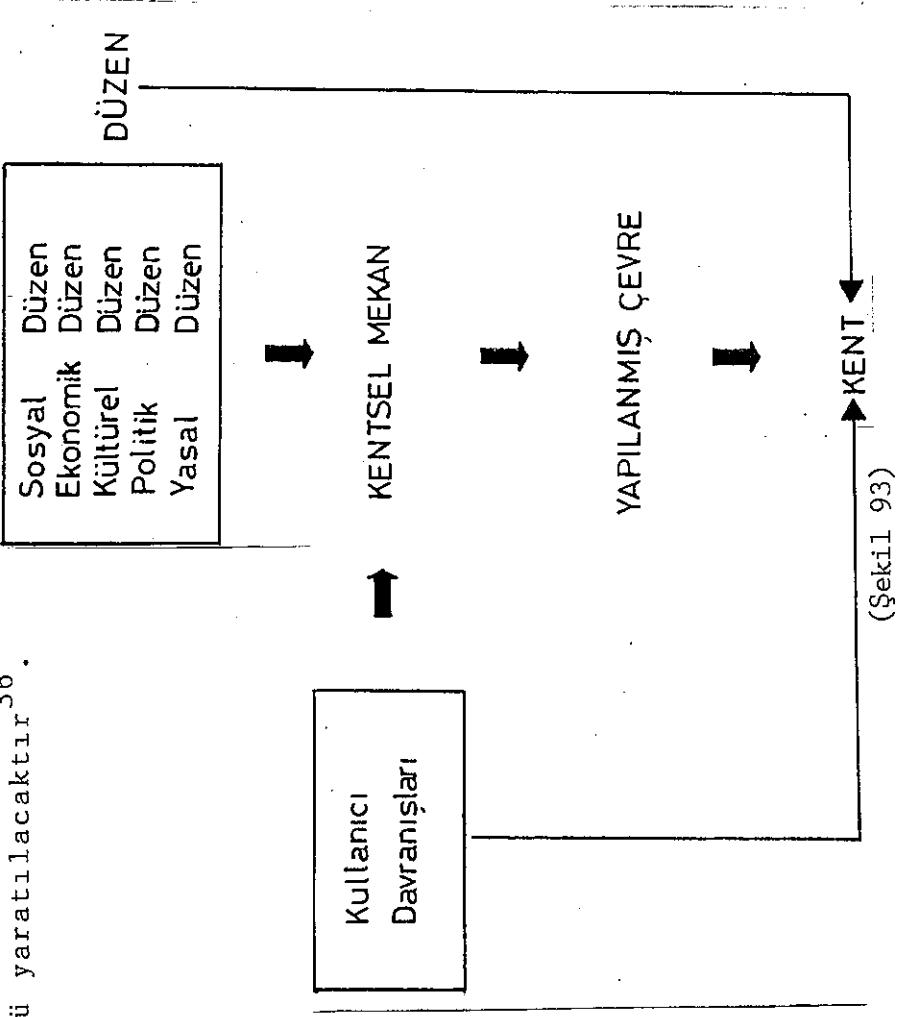
İnsanlar aktif çevre yaratımından uzaklaşmış olmaları-na karşın, grup olarak kentte "davranışsal bir model" oluşturmaktaadırlar. Sonuçta kentsel döngünün oluşumu bu modelden

³⁵ F.Yürekli, "Çevre Görsel Değerlendirmesine İlişkin Bir Yöntem Araştırması" (İ.T.Ü. Mim. Fak. Doktora Tezi. İstanbul, 1977). s:16.

kaynaklanmaktadır. Kenti oluşturan bu modelin bağlı olduğu düzenler:

- Sosyal
- Ekonomik
- Kültürel
- Politik
- Yasal.

düzenler adları altında beş grupta toplanabilir. Bu düzen ve insan davranışlarının, yatay-düşey etkileriyle önce kentsel mekan, buna bağlı olarak yapılanmış çevre ve sonuçta da kent döngüsü yaratılacaktır³⁶.

(Şekil 93)

Kent-Model (Düzen) İlişkisi

³⁶ G.Konuk, "Kentel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülke-miz İçin Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi" (M.S.Ü. Mim. Fak. Doktora Tezi. İstanbul, Ekim 1979). s:120.

2.2.3. Kent-Planlama Teknikleri İlişkisi

Kentlerin yerleşme ve gelişimini gösteren planlar, o şehrin sadece fiziksel çevre içindeki yerleşme ve gelişimini değil, aynı zamanda dönemin sosyo-ekonomik ve yönetsel biçimini yansıtır. Planlama, özellikle insan-doğa ve yaşam ilişkilerinde; beşeri çevre, doğal çevre ve yapay çevre ilişkilerinde ve ilişki sisteminde beliren duruma bir sistem şeklinde çözüm getirebilmeyi amaçlar³⁷.

Tarihin belirli dönemlerine bakacak olursak; ilk plana dayalı kentlerin Roma'da oluştuğunu ve bundan itibaren de çeşitli planlama teknikleri ile tüm kentlerin plana bağlı olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Özellikle İngiltere'de 19. yy.'ın ikinci yarısından itibaren gittikçe artan çağdaş anlayışa uygun planlama eylemine yer verilmiştir.

a) Artan nüfusun, sanayileşme sürecine bağlı olarak sağlık ve estetik koşullardan yoksun kentlerde yığılması, b) Kurulan fabrikaların yeşilliklerin yitirilmesine ve azalmasına sebep olması

dolayısıyla geniş ölçüde planlı düzenlemelere geçilmiş ve çeşitli planlama teknikleri kullanılması zorunluluğu doğmuştur³⁸.

Planlama türü, mekansal planlama olduğu durumlarda kent-planlama ilişkisi doğar. Mekansal planlama, planlama kararlarının mekansal boyutlarıdır; planlama kararlarını mekana indirgeyen teknikleri getirirler (Andreas Faludi-Chadwide görüşleri)³⁹.

³⁷ H.Suher ve diğerleri, Şehircilik (İ.T.Ü. Kütüphanesi, Sayı: 1317. İ.T.Ü. Matbaası. Gümüşsuyu, 1985). s:6-7.

³⁸ M.S.Ü. Şehircilik Araştırma Merkezi, Planlama ve Kentsel Çevre Oluşumu Üzerine Ortak Bildiriler (M.S.Ü. Mim. Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü. Şehircilik Araştırma Merkezi Bildiriler Dizisi-1. İstanbul, 1980-82). s:7.

³⁹ H.Suher ve diğerleri, Şehircilik (İ.T.Ü. Kütüphanesi. Sayı: 1317. İ.T.Ü. Matbaası. İstanbul, 1985). s:9.

Belli bir planlamaya bağlı olarak gerçekleştirilen kentlerde, rastgele oluşmuş kentlere nazaran

- + Belli bir toplumsal düzen
- + Kentsel tasarım ölçeği (insan ölçeğinde mekan)
- + Fonksiyona dayalı sınırsız biçimlerde kent formu

elde edilebilir.

Günümüzde Avrupa'da eski kent merkezlerinin yenilenmesi, sıhileştirilmesi, canlandırılması büyük bir önem kazanmışken; ülkemizde bu konu çevre sorunlarına çözüm arama" şeklinde düşünülmüştür. Gerçek anlamda kent-planlama teknikleri ile ilişkisi ile planlama anlayışının yaygınlaşması ise 1960'lerden sonra başlamıştır. Önceleri dünyadaki geçerli planlama modellerinin, ülke fiziksel mekanına üstyapı kurumları ile birlikte yansınmasıyla birlikte gerçekleştirilen planlama deneyimi; daha sonralar

- a) Büyük kentlerde Nazım Plan bürolarının kurulması ile
- Araştırma-planlama ve uygulamanın mahallinde ve tek elden yapılması
- Yatırım-planlama koordinasyonunun sağlanması
- b) Planların yarışmalar yoluyla elde edilmesi ile
- Planlamanın planlanan yerde yapılması
- Planın uygulamaya dönük biçimde hazırlanması

sağlanmıştır⁴⁰. Dolayısıyla 20.yy.da kent-planlama teknikleri ilişkisi Avrupa'dansonra ülkemizde de önem kazanmış ve bu ilişkiye göre kent tasarımı konusu değerlendirilmeye başlanmıştır.

---

⁴⁰ M.S.Ü. Şehircilik Araştırma Merkezi, Planlama ve Kentsel Çevre Oluşumu Üzerine Ortak Bildiriler (M.S.Ü. Mim. Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Şehircilik Araştırma Merkezi Bildiriler Dizisi-1. İstanbul, 1980-82). s:19-20.

BÖLÜM 3 KENTSEL FORMUN TARİHSEL GELİŞİMİ

3.1. TARİHSEL GELİŞİM ÜZERİNE GENEL BİLGİLER

Kent-kent formu ilişkilerini inceledikten sonra, kent formunu ortaya koyan etkenleri belirleyebilmek için kent formunun tarihi sürecini de araştırmak gerekir. Formu belirleyen faktörler bir birikimin, bir tarihin sonucu olarak kesin ortaya çıkmıştır.

Kent formunun tarihini incelerken mekanın tarihsel gelişimi içersinde gördüğümüz tarihsel devirleri ele alacağız. Ancak tarih öncesi devirde belirli fikirlere ve ilkelere dayalı bir kent formu görülmediği için, kent formunun tarihsel gelişimini antik çağdan incelemeye başlamak gerekir.

5 çağı (Antik çağ, ortaçağ, rönesans dönemi, modern çağ ve çağdaş devir), kent formu açısından 3 bölümde ele alacağız.

1. İlkeler (Belirleyiciler): Tarih boyunca kentlerin biçim kazanmasında etkili olmuş faktörleri, belirleyicileri her dönem için ayrı ayrı ele alacağız. Her devrin toplumsal yapısını, ekonomik durumunu, kültürel durumuna bağlı olarak oluşan kent formlarını belirleyeceğiz.

2. Biçim: 5 ayrı devirde gördüğümüz kent formlarını belirleyip, mekanın tarihsel gelişiminde ele aldığımız formlarla ilişkisini kuracağız.

3. Örnekler: Her devrin belirli örneklerini inceleyeceğiz.

3.2. ANTİK ÇAĞ KENT FORMLARI

Bu devirde;

- a) Eski Mısır
- b) Mezopotamya
- c) Girit ve Yunanistan
- d) Hititler
- e) Etrüskler
- f) Romalılar

da toplum yapısını, kültürel ve ekonomik durumu inceleyerek M.Ö.3000-476 yılları arasında kentsel formu oluşturan belirleyicileri tanımlayacağız.

3.2.1. Eski Mısır Bölgesi Kent Formları

3.2.1.1. İlkeler (Belirleyicileri)

Bu bölgedeki kentlerin oluşumunda en belirgin etken doğal yapıdır. Genellikle tüm kentler Nil Vadisi ve Delta da oluşmuştur¹. O dönemde ziraatle uğraşan toplum, kendilerine uygun kolay planlanabilecek doğal bir yerleşme düzeni aramış; Nil nehri civarında yerleşmeyi uygun bulmuştur². Kentlerde bu doğaya uygun olarak form kazanmıştır.

---

¹ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim. Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:22.

² P.Spreiregen, Urban Design: The Architecture of Towns and Cities (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını. Kütüphane Kart No: 65-25520. U.S.A., 1965), s:1.

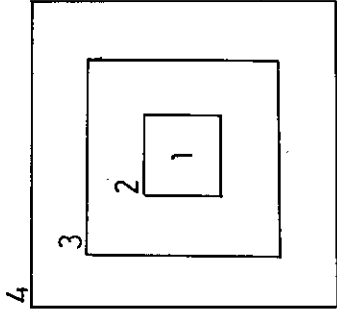
Yerleşmeler, arazi yapısına uygun olarak, yaygın düz araziler üstünde kurulmuş, buna göre şekillenmiştir.

Kent kuruluşundaki diğer esaslar idarî ve dinî değerlerdir. Genel olarak her yerleşme bir kişiye aittir. Merkezileşmiş kesin bir iktidar ile dinî otoritenin hakim olduğu yerleşmeler görülür (Kent formunun merkezini idarî ve dinî yapıların oluşturmasının nedeni budur).

O dönem toplumlarında varolan savunma düşüncesi Mısır bölgesinde de görülmektedir. Bundan dolayı hemen hemen tüm yerleşmeleri ilkel biçimi surlarla çevrilidir. Yerleşmelerin birleşmesi sonucu surlar ortadan kalkmaktadır.

Bu bölgede hanedanlar ile halk arasındaki seviye farkı yerleşmenin biçimini kazandıran en önemli faktörlerden biridir. Yerleşmeler büyük venülere bölünmüştür. Yapı adaları içinde asil ailelere ait konut görünümündeki mezarlar (masataba) yer almaktadır. Krallara yapılan piramidler etrafında da gerçek mezarlar metropolü görülmektedir.

Mısırlıların'daki bu sınıf farkı kentin bölgelere ayrılmasına ve bu şekilde form kazanmasına yol açmıştır³.

1. Merkez (saray ve idarî konutlar)
2. İş Merkezi (Orta Tabaka)
3. Yüksek dereceli memurlar, başkan ve rahipler
4. Yeşil alanlar ve serbest bölgeler.

Şekil 94

³ M.Çubuk, "Şehircilik I", (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:24.

3.2.1.2. Biçim (Mekanla İlişkili Olarak)

Mısır'da yerleşmeler yuvarlak biçimdeki bir sınırla çevrelenmiştir. İdarî ve dinî esaslara bağlı olarak oluşan bu form, ileriki yıllarda ticaretin gelişmesiyle değişmiş; yabancı etkilerin altında kalmıştır⁴.

Mısır'da Antik çağda mekanın biçiminde gördüğümüz geometrik formlar, kent bütününde de karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemin biçimlerini oluşturan yuvarlak, kare, oval ve dikdörtgen mekanlar; aynı dönemin kent formunu da oluşturmuştur.

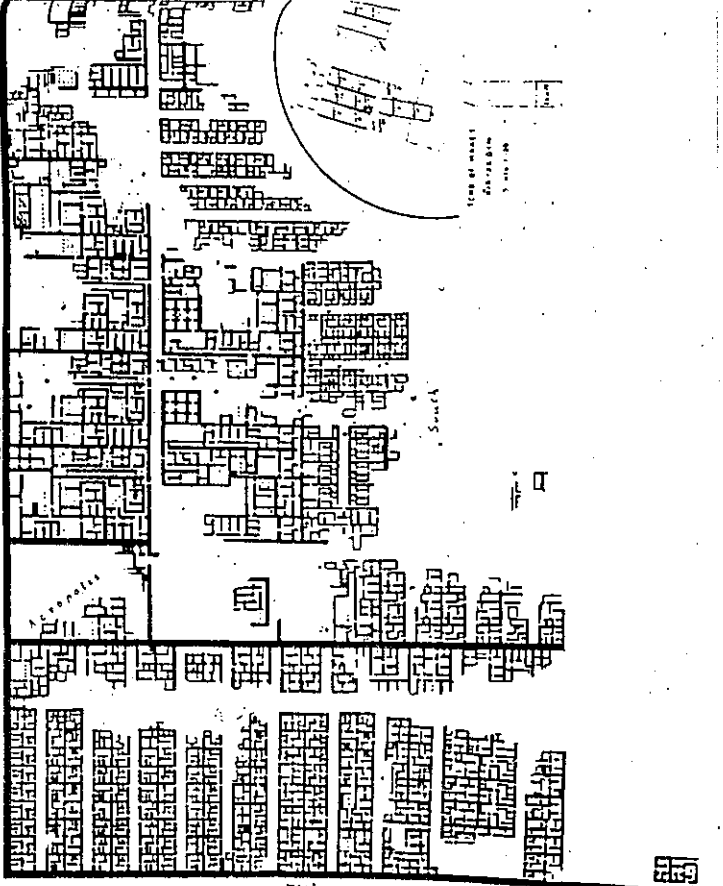
Mısır'da yerleşmeler, yerleştiği araziye bağlı olarak, buna zıt akslar üzerinde kurulmuştur. Mekandaki akslara bağlı düzen Mısır kent formunda da algılanmaktadır.

Firavunlar devrinin başlarında görülen yuvarlak ya da kare formlu yerleşmeler yanında, başka bir tip yerleşme olan "site" yapısına da rastlanmıştır. Bu kent formunda düzgün sıralanmalar halinde yapı adaları gözlenmektedir⁵.

---

⁴ a.g.e., s:24.

⁵ a.g.e., s:24.

(Şekil 95)⁶

Kahun İşçi Sitesi

3.2.1.3. Örnekler

Eski Mısır'da antik çağda görülen kentler arasında en önemlilerinden bir Tel El Amarna kentidir.

Kentin formunun oluşumunda en önemli faktör, halk arasındaki seviye farkıdır. Kent bu farkı yansıtacak şekilde üç bölüme ayrılmıştır (Merkez-güney-kuzey mahalleleri). Kent Kahire ve Luxor arasında nehre koşut üç aks üzerinde kurulmuştur.

- Yüksek dereceli memurlar (Başkan, rahip ve sanatçılar) güney mahallesinde,
- Orta dereceli halk ve iş merkezi kuzey mahallesinde
- Saray ve hükümetle ilişkili kişiler ise merkez mahallesinde bulunmaktadır.

⁶ L.Hilberseimer, The Nature of Cities. (Paul Theobald and Co. Chicago - U.S.A., 1955). s:38.

⁷ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:28.

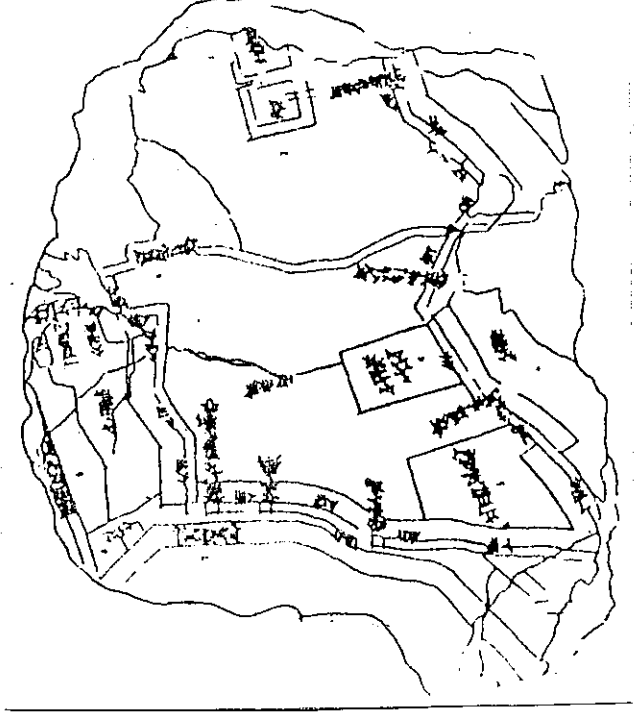
du. Zanaat ustalığına göre orta dereeli veya yüksek dereceli halk tabakası belirlenerek kent bölgeleri biçimi kazanıyordu (Antik Sümer)⁹.

3.2.2.2. Biçim (Mekanla İlişkili Olarak)

1. Kalıntıların ortaya koyduğuna göre Mezopotamya bölgesinde tüm yerleşmeler surlarla çevrelenmiştir. Bu alan içinde;

- Ekim arazileri
- Hayvan besleme alanları
- Serbest açık alanlar

bulunmaktadır¹⁰.

(Şekil 97)¹¹

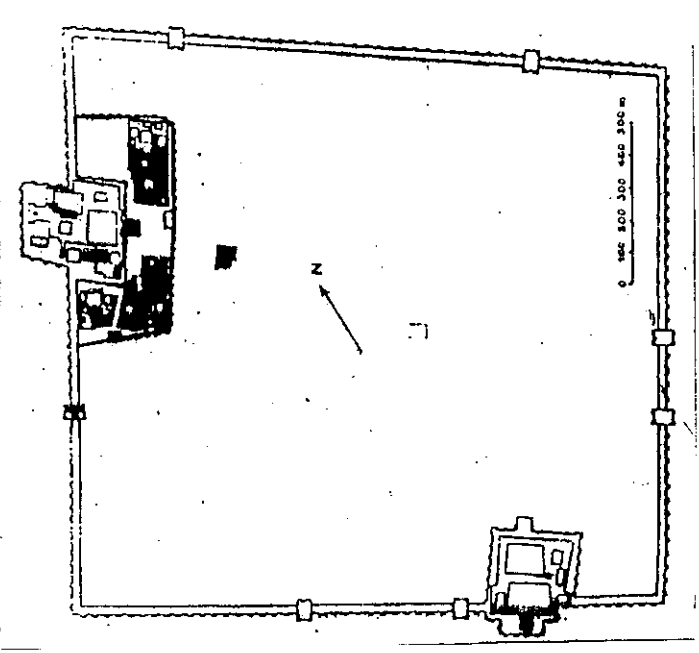
Nippur Kenti Tableti

¹⁰ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:34.

¹¹ a.g.e., s:31.

2. Yerleşme deseninde ortogonal bir düzen görülmektedir. Dikdörtgen ya da dama biçimi genel olarak algılanmaktadır.¹²

(Şekil 98)¹³

Korsabad Surları

3. Yerleşme desenini oluşturan doku, çeşitli amaçlarla kullanılan (toplanma alanı, yeşil alan vb.) boşluklardan oluşmaktadır.

4. Kent dokusu mekanla ilişkili olarak gelişmiş; mekanın oluşmasında etkili olan biçim ve oranlar kent formunun ortaya çıkışında da belirgin olarak görülmüştür. Ana mekanları yaratan dinî yapılar öncelikle kent içindeki bölgeler olmak üzere kente biçim kazandırmada da önemli rol oynamıştır.

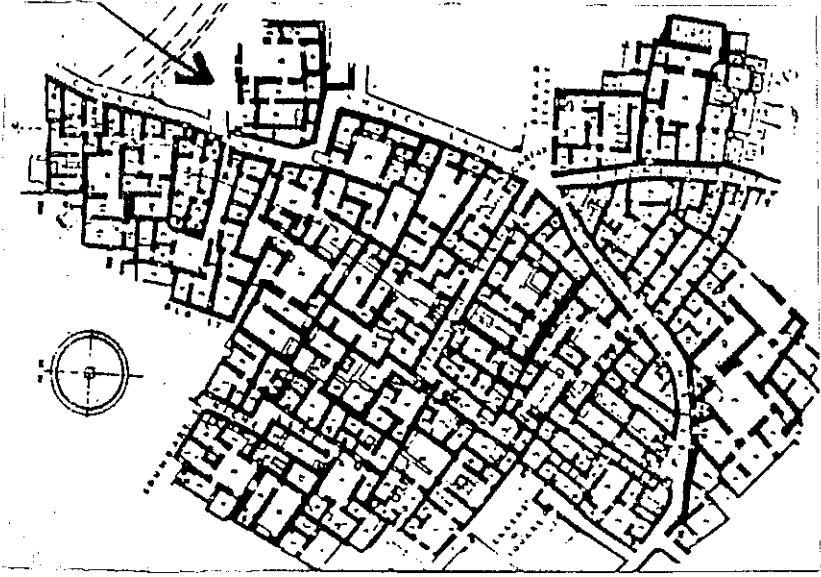
¹² a.g.e., s:34.

¹³ a.g.e., s:32.

3.2.2.3. Örnekler

Mezopotamya bölgesinin en önemli kentleri arasında Lagan, Eridon, Ekbatan, Asur, Agadi, Niniv, Korsabad, Ur ve Babil sayılabilir.

1. Fırat üzerinde yer alan Ur kentinin yerleşme deseni ovaldır. Yerleşmenin kuzeybatı ve güneydoğu yönlerinde olmak üzere kesişen iki aksı vardır. Kent dokusunun önemli bir bölümünü dar sokaklar oluşturmaktadır¹⁴.

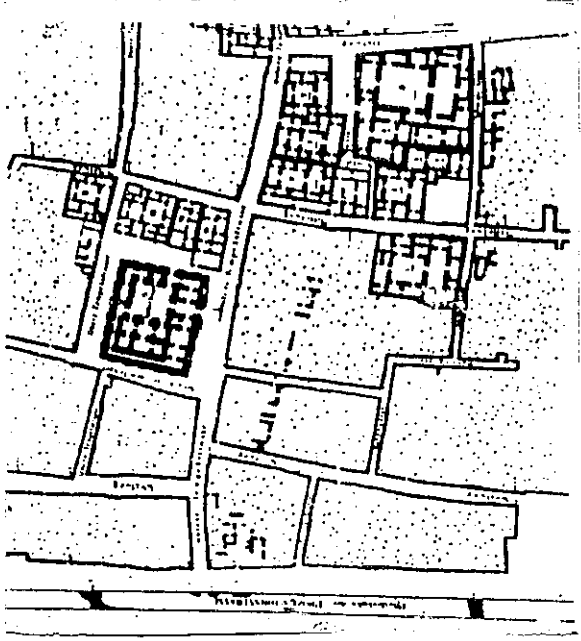
(Şekil 99)¹⁵

Ur Kenti Şeması

¹⁴ a.g.e., s:34.

¹⁵ a.g.e., s:29.

2. Dicle ve Fırat nehirleri arasında yerleşerek, buna göre biçim kazanan Babil kentinin dokusunda da boşluklar rol oynamıştır. Yerleşmede parsellenen araziler meyva bahçeleri bu şekilde gerçekleşmiştir. Mezopotamya'nın en önemli merkezi olan bu kent, yerleşim olarak bir bütünün ifadesidir¹⁶.

(Şekil 100)¹⁷

Babil Merkez Mahallesi

3.2.3. Girit ve Yunanistan Bölgesi Kent Formları

3.2.3.1. İlkeler (Belirleyiciler)

Bu bölgenin en önemli kentleri ilk çağlardan itibaren buraya yerleşen Yunanlılar'a aitti.

Yunanlılar M.Ö. 2000 yılının başlarında Balkan yarım-adasının güney ucunu istila edip buraya yerleştiler. Bu yıl-

¹⁶ a.g.e., s:34.

¹⁷ a.g.e., s:35.

dan itibaren deniz aşırı ülkelerde koloniler kurmaya başladı- lar. Kolonilerdeki uygarlıklar, Yunanistan'daki esas uygar- lıktan daha erken gelişerek büyüdü. Bunun sonucunda da Ola- ğüstü zenginlik ve bolluk ortamı doğdu. Koloniler ve Yuna- nistan uygarlığında akıla ve nesnelere arasındaki yüksek uyuma yani güzellik tutkusuna herşeyden fazla değer veriliyordu. Bu nedenle, bu dönemdeki her sanatsal ürün (yapı, heykel, re- sim vb.) estetik açıdan üstündü. O dönemin atistik kavram ve şekillerinin bir çoğu günümüze kadar gelmiştir¹⁸.

a) Yunanistan bölgesindeki yerleşmeler, bu estetik ve uyuma bağlı olarak arazi ve sit uygunluğu içindedirler,

b) Yine bu bölgede ekonomik ve politik ilişkilerin dü- zenlendiği agoralar kent dokusunun ve formunun yaratılmasında önemli rol oynamıştır.

c) Antik çağda;

- Kendiliğinden oluşmuş eski yerleşmeler,

- Yeni yerleşmeler (koloniler)

şeklinde görülen Yunan yerleşmelerinin en belirgin ilkesi bir tepe etrafında kurulu; surla çevrelenmiş olmalarıdır¹⁹.

d) Yunan uygarlığının en eski tanıtlayıcısı (tanıtıcı- sı) olan yapılar büyük tapınaklardır. Sitelerin (kent) birli- ği, ortak dil ve din ile korunmuştur. İnsan davranışlarına sahip olduklarına inanılan tanrıların, site içinde önemli yerleri vardır²⁰.

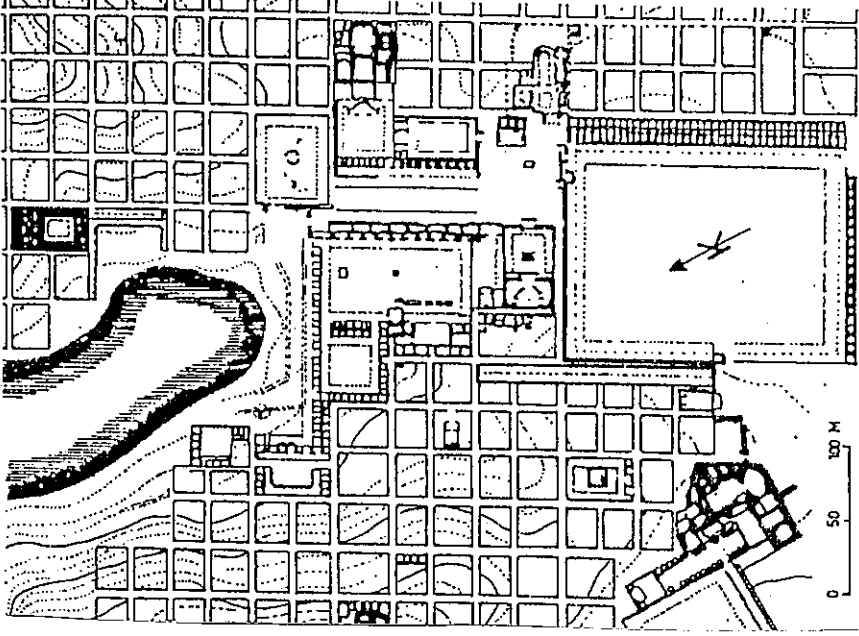
¹⁸ F.Conti, Yunan Sanatını Tanıyalım. (Rizzoli Editore. Milano, 1978). s:3-5.

¹⁹ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Not- ları. İstanbul, 1978). s:50-54.

²⁰ D.Hasol, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. (Y.E.M. Yayınları A3. Üçüncü Baskı. İstanbul, 1988). s:352.

3.2.3.2. Biçim (Mekanla İlişkili Olarak)

Yunanlıların yarattıkları yerleşmelerde planlar ortogonal düzendedir. Dik açının sağladığı inşaat kolaylığını yansıtır. Gerek Girit, gerekse Yunanistan bölgesinde arazi şartları elverirse de geometrik formlara uyulmuştur. Mekanın oluşumunda gördüğümüz geometrik ve ortogonal biçimler kent formlarında da karşımıza çıkmaktadır. Yine mekanın gerçeğinde gördüğümüz dik açılı ya da açılı birleşimler; kentin biçim kazanmasında da önemli rol oynamıştır. Yerleşme deseni ni oluşturan yapılar arasında büyük boşluklar bulunmaktadır. Kent biçimlenişinde görülen bu geometrik yapı, rastgele olmayıp; belli bir kompozisyona bağlı olarak yaratılmıştır²¹.

(Şekil 101)²²

Milet Kenti Planı

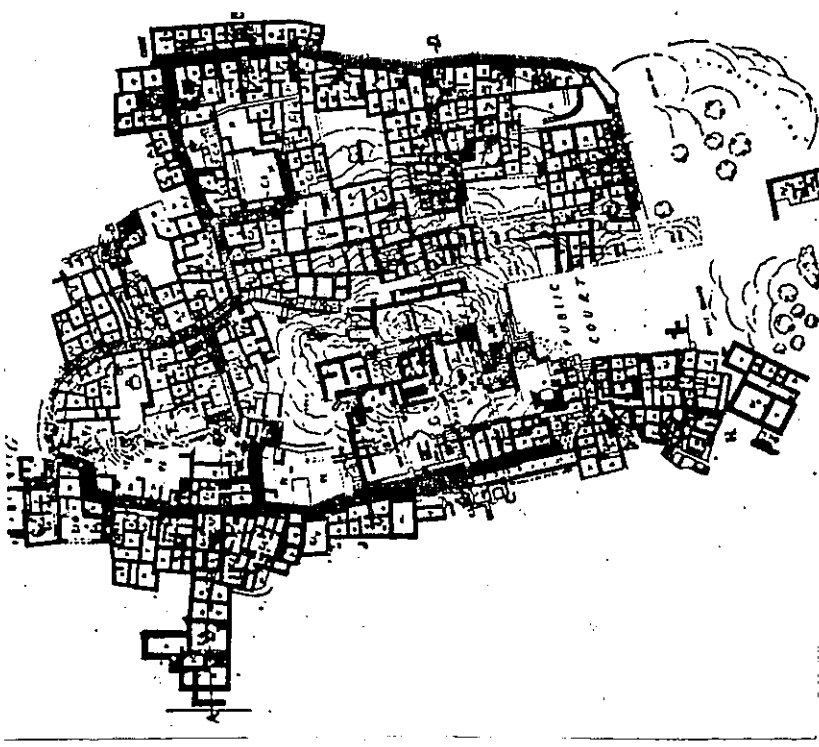
²¹ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:54.

²² a.g.e., s:52.

3.2.3.3. Örnekler

Dünyanın yedi harikasının yer aldığı Girit ve Yunanistan bölgesinde, tüm kentler bir sanat eseri niteliğindedir. Girit bölgesindeki Knossos ve Gurnia gibi kentlerle; Yunanistan'da görülen Pire, Milet, Prienne (M.Ö. 6.-4.yy. arası) ile İskenderiye ve Bergama (M.Ö.3.yy. dan sonra) gibi kentlerin herbiri ayrı ayrı form açısından incelenebilecek niteliktedir.

Gurnia kentinin temelini saray ile bunun etrafındaki konutlar oluşturur. Kent denize kapalı olduğundan, yerleşmeyi zanaatçılar ve tüccarlar oluşturmaktadır. Diğer girit sarayları ile birlikte basit bir yerleşmeye sahiptir²³.

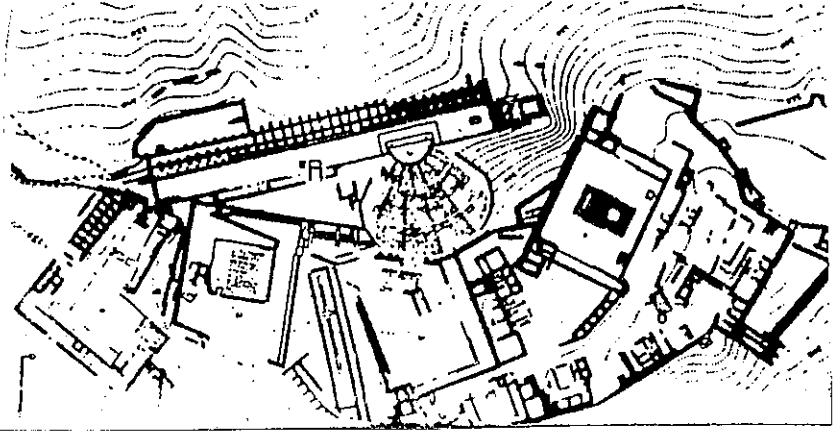
(Şekil 102)²⁴

Gurnia Kenti

²³ L.Hilberseimer, The Nature of Cities. (Paul Theobald & Co. Chicago-U.S.A., 1955). s:37.

²⁴ a.g.e., s:37.

Bergama kenti ise yerleşme deseni olarak, geometrik formunu korumasının yanında arazi yapısına da uyan bir özellik gösterir. O dönemdeki kentlere göre altyapı hizmetlerinin düzenli oluşu ve yapıların yol üzerine taşması da kentin en önemli niteliğidir²⁵.

(Şekil 103)²⁶

Bergama kenti

3.2.4. Hititler ve Etrüskler'de Kent Formları

3.2.4.1. İlkeler (Belirleyiciler)

Her iki ülkede de kent formları aynı özellikte algılanmasına karşın; formun oluşum nedenleri farklıdır.

²⁵ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:54.

²⁶ a.g.e., s:53.

Hititler'de;

- a) Arazi yapısı
- b) Savaşçı olmaları nedeniyle savunma

önem kazanırken;

Etrüskler'de;

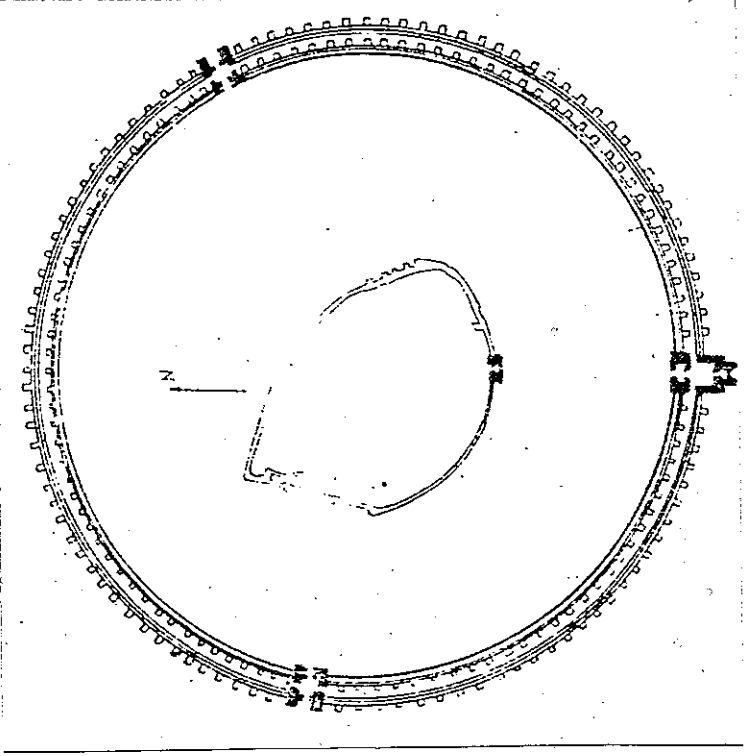
- a) Dini esaslar
- b) Ana aksları oluşturma (Kent bu akslara dik ya da koşut akslar üzerinde form kazanırdı.)

kent formunu oluşturmada en belirgin ilkelere²⁷.

3.2.4.2. Biçim (Mekanla İlgili Olarak)

Yerleşmelerini arazi yapısına uygun olarak oluşturan Hititler, form olarak oval ya da yuvarlak biçimleri seçmişlerdir. Kentte kurulan mekan-kent formu ilişkisi, aynı zamanda yollarla da sağlanmıştır. Yuvarlak forma uygun olarak oluşan mekanlar merkez olmak üzere ana yollar bağlanmıştır. Bu yolların bitiminde de çıkış noktaları yer almaktadır. Kentlerin etrafı surlarla çevrelenmiştir.

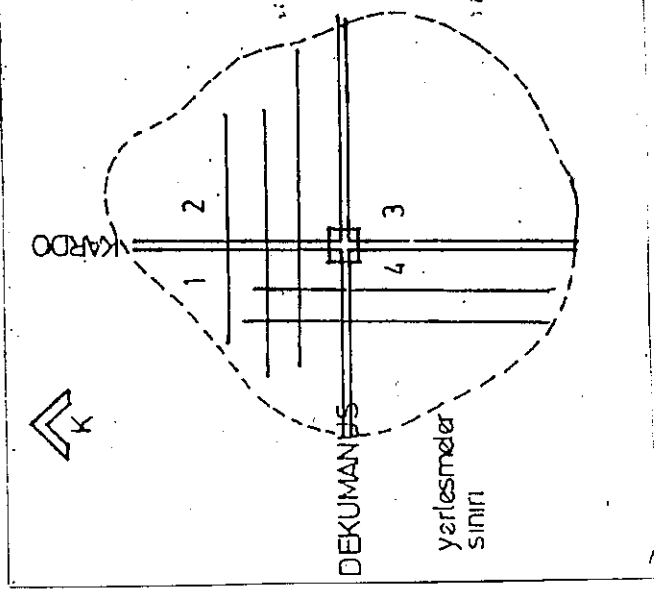
(Şekil 104)²⁸

Zencirli Kenti

Etrüsklerde ise kente biçim kazandıran kuzey-güney doğrultusunda (Kardo) ve doğu-batı doğrultusunda (Dekumanus) oluşturulan akslardır. Diğer akslar buna bağlı olarak dik ya da köşut çizilirdi. Kenti oluşturan dik akslara rağmen formun yuvarlak olması Etrüsk kentlerinin özelliğidir. Yerleşme içindeki sokaklar ise akslara bağlı olarak dama tahtası şeklindedir²⁹.

²⁸ İ.T.Ü. Mimarlık Fak. Şehircilik Kürsüsü, "Şehircilik Tarihinden Örnekler" (İ.T.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Kürsüsü Çalışması. İstanbul, 1961-62). s:2.

²⁹ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları, İstanbul, 1978). s:40.

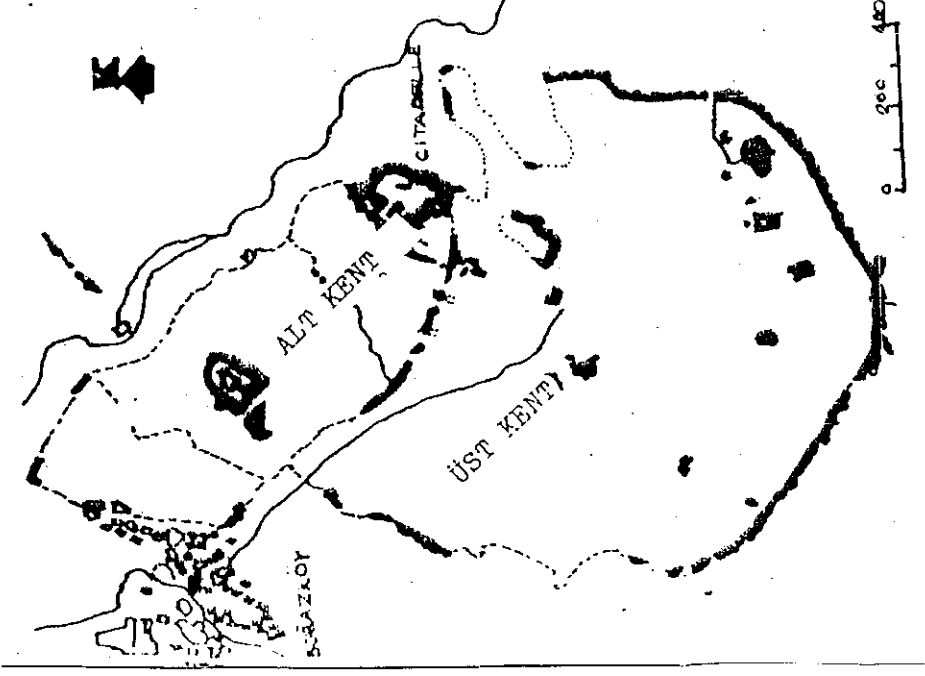
(Şekil 105)³⁰

Etrüsklerde Kent Formu oluşumunu etkileyen akslar

3.2.4.3. Örnekler

Hititler'de görülen Kaneş, Kadeş, Zincirli ve Hatusaş (Bogazköy) gibi kentlerin tüm özelliklerini birbirini yansıtır. Yuvarlak form, surlarla çevrili olması, bir kale niteliğinde olması, araziye uygun olarak (genellikle tepelerde) yerleşmesi Hitit yerleşmelerinin en belirgin özellikleridir.

³⁰ a.g.e., s:41.

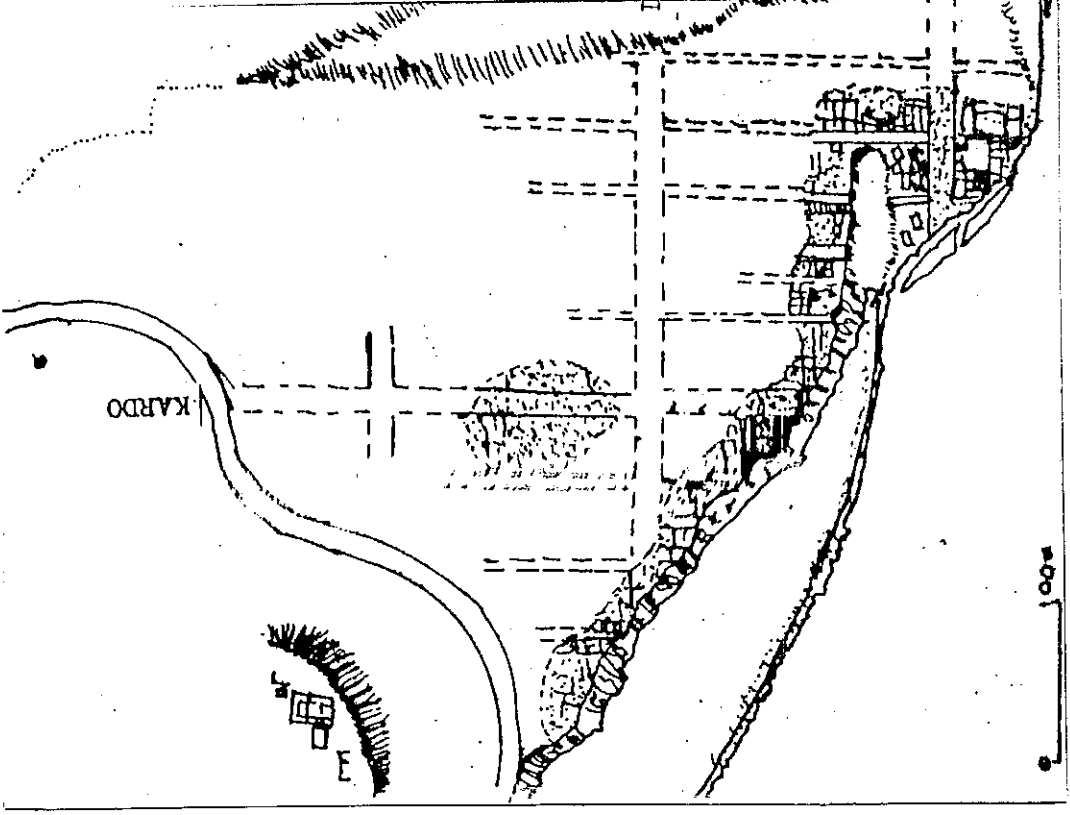
(Şekil 106)³¹

Hatuşaş (Bogazköy)

Etrüskler'in en önemli yerleşmelerinden biri olan Marzollotta ise nehre hakim bir tepe üzerinde kesişen akslar üzerinde kurulmuştur. Yerleşmede, ilk defa olarak yolların derecelendirilmesi bu kentte görülmüştür. Yolların iki yanındaki kaldırım da bu yerleşmede gözlemlenmiştir. ulaşımaya verilen önem kadar, altyapının da ilerlediğini yine bu kentte görüyoruz³².

³¹ a.g.e., s:41.

³² a.g.e., s:42.

(Şekil 107)³³

Morzolotta yerleşmesi

3.2.5. Romalılar'da Kent Formları

3.2.5.1. İlkeler (Belirleyiciler)

M.Ö. 10.yy. da bir koloni olarak kurulup, M.Ö.3.yy. da bütün İtalya'ya hakim olarak gördüğümüz Roma Devleti, sanat ve mimari de olduğu gibi kent oluşumunda da çoğunlukla

³³ a.g.e., s:37.

Yunanlılar'ın etkisinde kalmıştır.

Kent planlamasında, M.Ö. 6.yüzyıldan başlayarak zaman zaman uygulanan; sokakların birbirini yatay ve dikey olarak kestikleri Yunanlılar'ın "Hippodamian" adını verdikleri plan uyarlanarak kullanılmıştır. Romalılar bu planı ordugâhların bulunduğu sınır hatları boyunca biraz farklı olarak kullanmışlardır. Romalılar ayrıca kent planlamasında Etrüsklüler'in kullandığı "Kardo" ve "Dekumanus" akslarını da uygulamışlardır (İki ana cadde boyunca devam eden bu akslar, pazar yerinde kesişiyorlardı)³⁴.

Bu formel ilkelerin yanında, Roma yerleşimlerini etkileyen en önemli faktör, diğer antik çağ yerleşimlerinde olduğu gibi dinî ve idarî esaslardı. Halkın arasında görülen sınıf farkı dinî mekanların önem kazandığı yerleşmelerde; diğer yerleşmelere nazaran görülen en önemli fark kuruluş amacının askerî olmasıdır³⁵. Romalılar'ın büyük ölçüde örgütlenme konusundaki yetenekleri mimari alanda kendini gösterip yapı tiplerinde belirli bir standarda gidilmesine yol açmıştır. Bu şekilde Roma sınırlarındaki savunma düzenlerinin ana birimleri bir dizi askeri kaleden meydana gelmiştir³⁶.

Bu faktörlere bağlı olarak oluşan Roma askerî yerleşimlerinde öncelikle surlar oluşturulur; daha sonra binalar inşa edilirdi. Genel olarak lineer bir sisteme bağlı olarak dik açılarla inşa edilen yollar ve bunun sonucu oluşan dört bölge yerleşimi oluştururken yapılan ilk etaplardır. Roma yerleşimlerinin çoğu basit fakat organize edilmiş bu sistemle

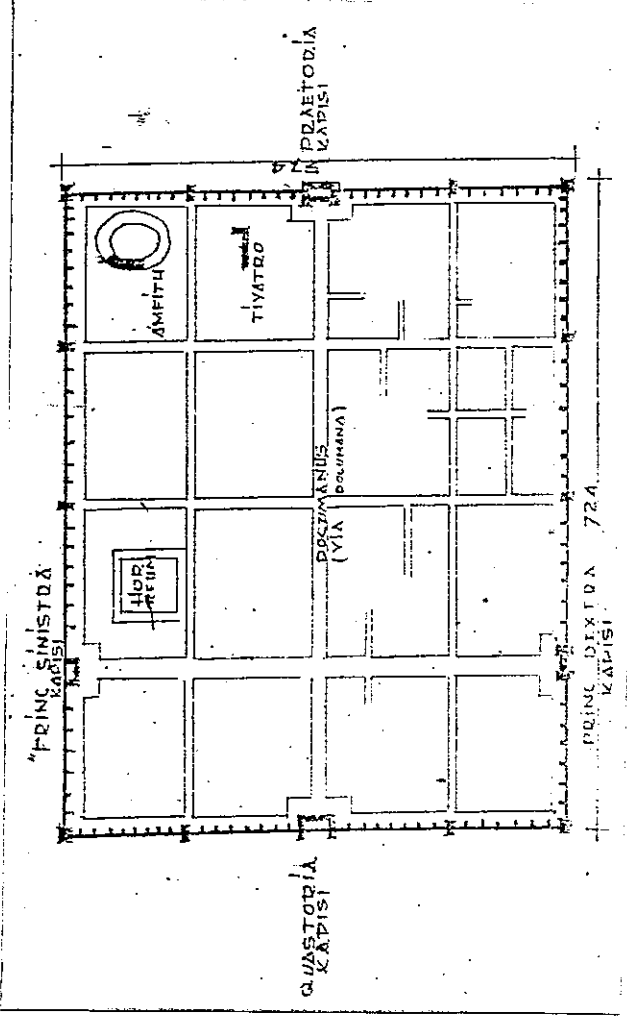
---

³⁴ M.Colledge, Roma Sanatını Tanıyalım. (Rizzoli Editore. İstanbul, 1978). s:21-22.

³⁵ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:42.

³⁶ M.Colledge, Roma Sanatını Tanıyalım. (Rizzoli Editore. İstanbul, 1978). s:18.

yapılmıştır³⁷.

(Şekil 108)³⁸

Aosta Yerleşimi (Roma askerî kenti.)

3.2.5.2. Biçim (Mekanla İlişkili Olarak)

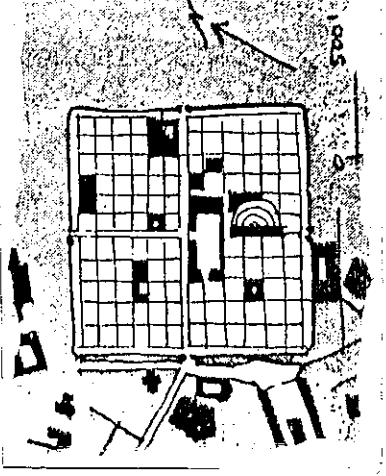
Antik çağda mekan biçiminde gördüğümüz dikaçılı ve geometrik formlar, kent formunun genelinde de karşımıza çıkar. Mekanı oluştururken önem verilen tapınaklar, idari binalar, kent genelinde de önem kazanmıştır. Çok erken devirlerden başlayarak bir yerleşme yerinin merkezinde dikdörtgene yakın bir açıklık, ya da forum bırakmak geleneksel bir uygulamaydı. Forumun çevresinde, tapınaklar ile ticarî yapılar, mahkeme ve yönetim yapıları sıralanırdı. Forumun simetrik dü-

³⁷ P. Spreinegen, Urban Design: The Architecture of Towns and Cities. (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını. Kütüphane Kart No:65-25520. U.S.A., 1965). s:6.

³⁸ İ.T.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Kürsüsü, "Şehircilik Tarihinden Örnekler". (İ.T.ü. Mim.Fak. Şehircilik Kürsüsü Çalışması. İstanbul, 1961-62). s:8.

zenlemesi, tapınaklar, mahkemeler "bazilikalar" ve bahçeler bugün bile göze hoş görünen bir tasarım göstermektedir³⁹.

Yine bu dönemde mekan düzenlemesinde gördüğümüz oranlar, akslara bağlı olarak kent formunda da düzenli ve ölçülü bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

(Şekil 109)⁴⁰

Timagad Yerleşmesi

Mekanda görülen "kentsel estetik" olgusu çeşitli elemanların tekrarıyla kent içinde de algılanmaktadır. Anıtlar, zafer takları vb. elemanlar biçime bütünlük kazandıran en önemli olgulardır.

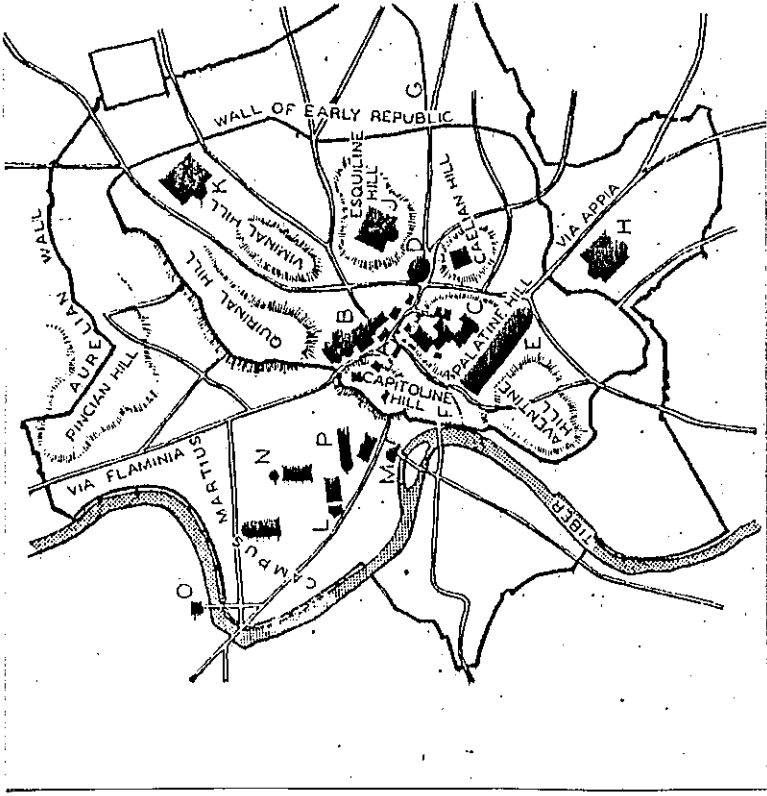
3.2.5.3. Örnekler

Romalılar'ın kurduğu en önemli yerleşmeler Floransa, Pompei ve Roma'dır. Bunlar arasında en çok ilgi çeken ve detaylı bilgi sahibi olunan kent Roma'dır.

³⁹ M.Colledge, Roma Sanatını Tanıyalım. (Rizzoli Editore, Milano, 1978). s:24.

⁴⁰ P.Spreiregen, Urban Design: The Architecture of Towns and Cities. (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını. Kütüphane Kart No:65-25520, U.S.A., 1965). s:6.

Roma; Etrüskler devrinde kurulmuş, imparatorluğun ekonomik ve politik hayatının yoğunlaştığı merkezdir. Nüfusun yoğun oluşundan dolayı (çeşitli kaynaklara göre değişmektedir) konut bölgelerinin sayısı oldukça fazladır. 40.000 dolayında 5-6 katlı yapı, 2000 dolayında ise tek katlı yapı bulunduğu görülmüştür. Tek katlı yapılara "Domus" adı verilmektedir. Zengin aileler bu konutlarda, halk kitleleri ise daha basit ve ucuz olan 5-6 katlı "insula" adı verilen konutlarda oturmaktaydı. Yerleşme deseninin oluşumunda boşluklu bir sistem izlenir. Bu boşlukları genellikle serbest mekanlar ve bahçeler oluşturmaktadır⁴¹.

(Şekil 110)⁴²

Roma Kenti

⁴¹ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:46-50.

⁴² S.Eisner ve A.B.Gallion, The Urban Pattern. (D.Van Nostrand Company Ltd. New Jersey-U.S.A., 1963). s:31.

3.3. ORTAÇAĞ KENT FORMLARI

3.3.1. İlkeler (Belirleyiciler)

5.yy.da ortaçağın başlamasıyla birlikte kentlerin oluşumunda bilinçli hareketlerin gerçekleştiğini ve böylece kentleşme olgusunun bir anlamda başladığını görüyoruz. Gerçi tüm ortaçağ kentleri Yunan, Roma, Etrüsk dönemi kentlerinden etkilenmiştir. Fakat belli bir ortaçağ kültürünün, bir feodal düzenin kentler üzerindeki etkilerini de inkâr etmek doğru olmaz. Antik çağın tesirleri mimarî, inşa sanatı, artistik ve plastik değerler olarak algılanmaktadır⁴³. Esas olarak baktığımızda ise Roma kentleri oluşumunun tersine, ortaçağ kentlerinde doğanın özelliklerine bağlı olarak oluşan bir eğrileşme algılıyoruz. Bu eğrileşimin diğer nedenleri ise;

- a) Tarımsal düzen
- b) Toprakla olan ilişki
- c) Doğal şartlar
- d) Savunma gereği

olarak sıralayabiliriz⁴⁴.

- Kentlerin ilk teşekkül eden nüveler etrafında büyümesi, siyasî ve ekonomik bakımdan halkın kuvvetlenmesiyle ilgilidir. Ortaçağ feodal toplumunda zamanla ekonomik bağımsızlığa kavuşan halk sınıfları, şehirlerin gelişiminde de etkili olmaya başlamışlardır.

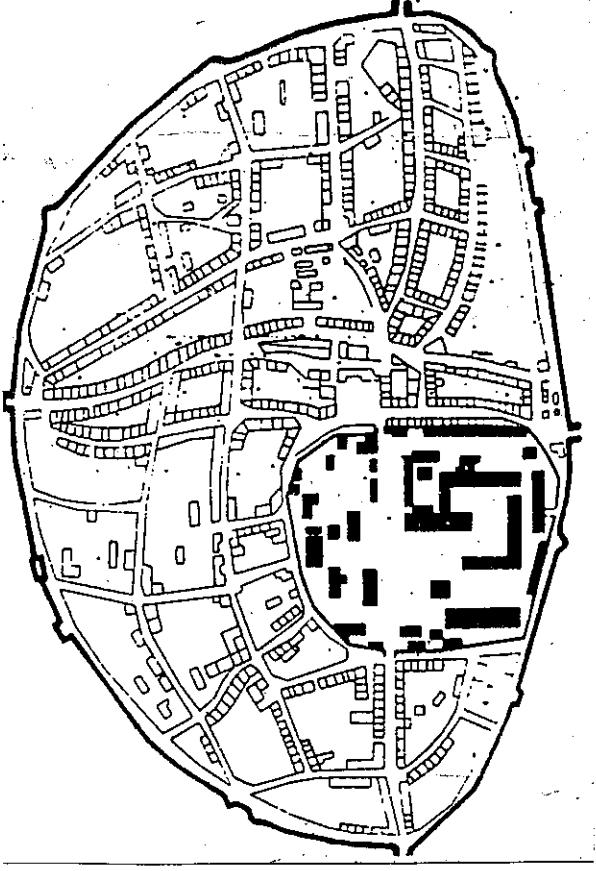
- Bunun yanında kilise de ahlakî ve siyasî bir otorite olarak kentlerin fizikî oluşumunda önemli rol oynamıştır⁴⁵.

⁴³ O.Şahinler, Merkezi İtalya'da Ortaçağ Şehirlerinin Meydanlarına ve Çevre Mahallelerine Ait Etüd. (M.S.Ü. Yayını No:27. İstanbul, 1964). s:3.

⁴⁴ A.Karaman, "KentSEL Tasarımda Biçimlenme İlkeleri". (M.S.Ü. Mim.Fak. KentSEL Tasarım Kuram ve İlkeleri Ders Notları. İstanbul, 1985-87). Bölüm 1, s:1.

⁴⁵ O.Şahinler, Merkezi İtalya'da Ortaçağ Şehirlerinin Meydanlarına ve Çevre Mahallelerine Ait Etüd. (M.S.Ü. Yayını No:27. İstanbul, 1964). s:4.

- Ortaçağda siyasî ve dinî güçlerin yanında, ticaretin gelişmesi de kentlerin formları üzerinde etkili olmuştur. ((a) kıyı kentlerinde ticari alışveriş artmış, (b) Para tedavülü hızlanmış, (c) Altın para basımı hızlanmıştır). Ticaretin gelişmesi sonucu uzun ticarî deniz yolları üzerinde yeni kenttsel gelişmeler görülmüştür.

(Şekil 111)⁴⁶

Essen Kenti

Erken ortaçağ kentlerine kilise ya da manastır ile lordların şatoları hakimdi. Kilise meydanı, çarşı halk ve esnaf loncalarından oluşuyordu. Şato ise kenti düşmanlara karşı koruyabilmek amacıyla, surlarla çevrili olarak kent dışında kurulmuştu. Tüm ortaçağ kentleri bu iki ana merkeze bağlı olarak kurulmuş ve gelişmiştir⁴⁷.

⁴⁶ L.Hilberseimer, The Nature of Cities. (Paul Theobald & Co. Chicago-U.S.A., 1955). s:89.

⁴⁷ S.Eisner ve A.B.Gallion, The Urban Pattern. (D.Van Nostrand Company Ltd. New Jersey-U.S.A., 1963). s:36.

3.3.2. Biçim (Mekanla İlişkili Olarak)

Konutlar, bahçeler, bahçe duvarları, meydanlar, kiliseler, halk yapıları (?) ve yollar gibi tasarım elemanlarından oluşan ortaçağ kentleri; mekan biçiminde olduğu gibi karmaşık bir yapıya sahiptir⁴⁸. Oval ya da dairesel bir forma sahip olduğu halde; antik çağ kentleri gibi dama tahtası şeklinde belirgin bir forma bağlı kalmadığından kenti biçimsel açıdan tarif etmek oldukça zordur. Tıpkı antik çağ kentleri gibi, ortaçağ kentleri de küçük, belli (sonu olan) boyutlarda ve uygulanabilir limitler de (daha çok genişletilemeyecek) oluşturulmuştur⁴⁹.

Ortaçağ kenti genel görünüş olarak; bir tepeye onun biçimini alacak şekilde yaslanır. Ya da vadinin yamacında, karmaşık birdüzen içersinde gelişir. Genellikle kesişen ya da birbirinden uzaklaşan sokak biçimlenmesi şeklinde algılanan kent, sur duvarıyla bağlanır⁵⁰.

Mekan oluşumunda görülen avlulu sistem, kentin biçim kazanmasında önemli rol oynar. Sokakların oryantasyona ve konutların sıralanışına bağlı olarak oluşturduğu form; kentin radyokonsantrik biçimlenişini etkileyen diğer bir faktördür. Bu ışımsal formun oluşumunda; kilise, katedral, manastır gibi dinî yapılarla, politik ve ticarî yapıların merkez nokta olmasının rolü büyüktür. Tüm ulaşım aksları, konutlar, boş alanlar (yeşil alan ve bahçelerdir ki; bu dönemde kent içinde oldukça fazla yer tutarlar) bu merkeze bağlanırlar. Form içinde algılanan tüm bu detaylar ortaçağ'ın hem erken ve hem

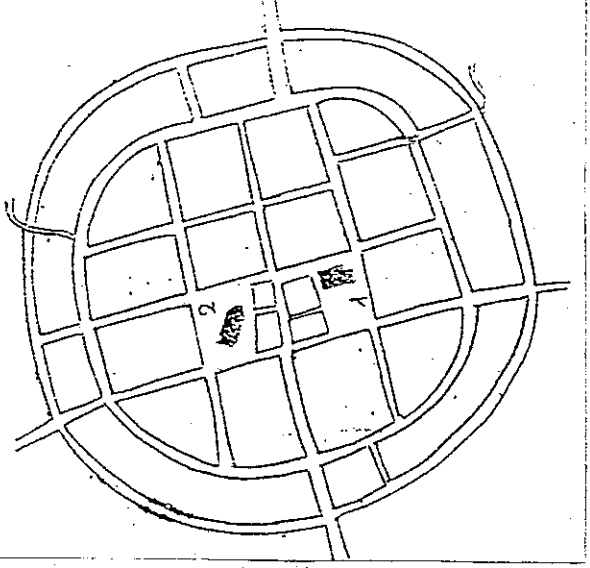
---

⁴⁸ P.Spreiregen, Urban Design: The Architecture of Towns and Cities. (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını. Kütüphane Kart No:65-25520. U.S.A., 1965). s:11.

⁴⁹ a.g.e., s:9

⁵⁰ A.Karaman, "Şehirciliğe Giriş". (Trakya Üniversitesi Mim.Fak. Edirne, 1984). s:1

de geç dönemlerinde görülmüştür⁵¹.

(Şekil 112)⁵²

Friedeberg Kenti

3.3.3. Örnekler

Özellikle İtalya, Fransa, Almanya ve İngiltere'de gelişen ortaçağ kentleri⁵³ arasında önemli olarak gösterilebilecek çok az kent vardır. Tümü konsantrik (ışınsal) forma sahip olan kentler arasında Mantauban, Cordes, Carcassonne (Fransa); Saruh (İngiltere); Piemont (İtalya); Noerdlingen ve Herrenberg (Almanya) sayılabilir.

Güney Almanya'da bulunan Noerdlingen kenti, tepe üzerinde yerleşmiştir. Formu daireseldir. Kent duvarları, bu dairesel hatta paralel olarak oluşturulmuştur. Dairesel yol-

⁵¹ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:57-59-61.

⁵² İ.T.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Kürsüsü, "Şehircilik Tarihinden Örnekler" (İ.T.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Kürsüsü Çalışması. İstanbul, 1961-62) s:9.

⁵³ P.Spreiregen, Urban Design: The Architecture of Towns and Cities. (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını. Kütüphane Kart No:65-25520. U.S.A., 1965). s:11.

lar eski ve yeni kent surlarına paralel olarak geçirilmiştir⁵⁴. Bu dairesel oluşum merkezdeki kilise ve meydanın çekimi yaratmaktadır⁵⁵.

(Şekil 113)⁵⁶

Noerdlingen Kenti

1222 yılında Fransaya hakim bir tepe üzerinde kurulan Cordes kentinin araziye ve sit yapısına uygun bir formu vardır⁵⁷. Kuruluşundan beri iki kere genişletilmiş olan kentte,

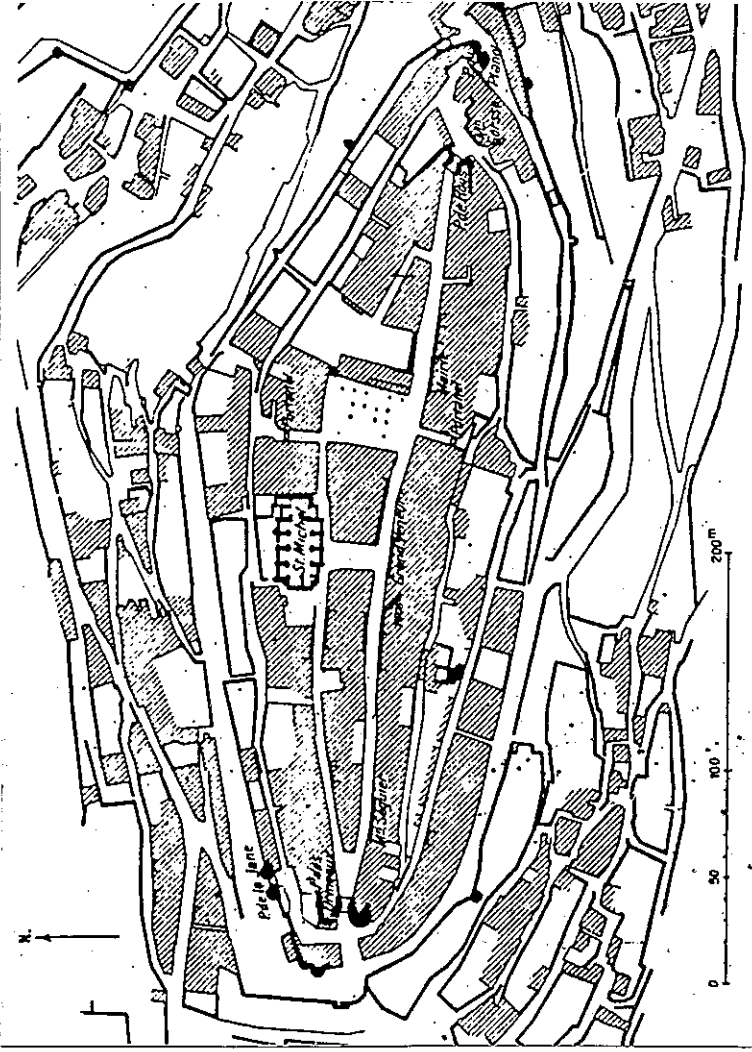
⁵⁴ L.Hilberseimer, The Nature of Cities (Paul Theobald & Co. Chicago-USA., 1955). s.144.

⁵⁵ A.Karaman, "Şehirciliğe Giriş" (Trakya Üniversitesi Mim.Fak. Edirne, 1984). s:3.

⁵⁶ L.Hilberseimer, The Nature of Cities. (Paul Theobald & Co. Chicago-U.S.A., 1955). s:145.

⁵⁷ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:65

birbirini takip eden üç sur bulunmaktadır. Kentin eski bölümünde kapıdan kapıya uzanan birkaç cadde gözlenmektedir. Çarşı meydanı ile kent merkezi de yollarla birbirine bağlanmış-
tır. Kentin form karakteri, gelecekteki doğal mimarisini vurgulamaktadır⁵⁸.

(Şekil 114)⁵⁹

Cordes Kenti

3.4. RÖNESANS DEVRİ KENT FORMLARI

15.yy.ın ilk on yılı içinde İtalya'nın Floransa kentinde ortaya çıktığı kabul edilen, Rönesans adıyla nitelendirildiğimiz olağanüstü kültür olayının etkileri, aynı yüzyılın sonunda tüm İtalya'ya yayılmıştır. Daha sonraki yüzyıllarda Floransa'nın yerini Roma'nın alması ve akımın tüm Avrupa'ya

⁵⁸ L.Hilberseimer, The Nature of Cities. (Paul Theobald & Co. Chicago-U.S.A., 1955). s:142.

⁵⁹ a.g.e., s:141.

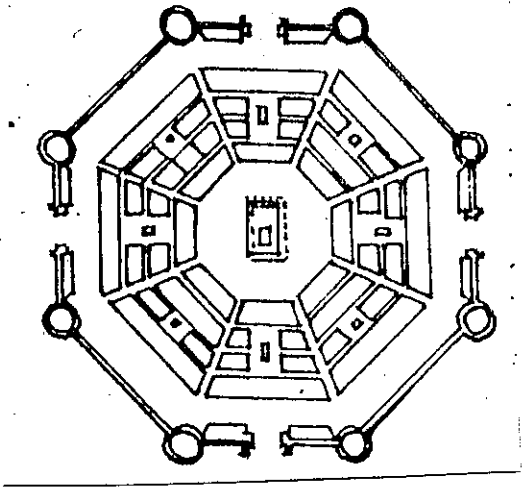
yılması ile Rönesans'ın etkileri sürmüştür⁶⁰.

3.4.1. İlkeler (Belirleyiciler)

o Bu dönemdeki kentler belli bir sınırlama ya da din, politika vb. faktörlerin etkisi altında kurulmuştır. Tüm fikirlerin ve sanatsal ürünlerin doruk noktasına ulaştığı rönesans döneminde, kent formları da belli bir ideale ulaşmak için yaratılmıştır. Bu amaçla ortaya çıkan kentlerde, geometrik formlara bağlı kalınarak yaratılan çeşitli ütopyik fikirlerle karşılaşırız.

o Vitruvius'un yazılarında belirttiğine göre de rönesans dönemi planlama ilkelerini şöyle sıralayabiliriz⁶¹.

- a) Rüzgar ve cadde biçimleri ilişkisi
- b) Savunma faktörü
- c) Yönetici sınıf ve sarayın kentin odak noktasını oluşturması ve buna bağlı olarak kentin ışınsal bir dağılım göstermesi.

(Şekil 115)⁶²

Vitruvius'a göre ideal kent planı

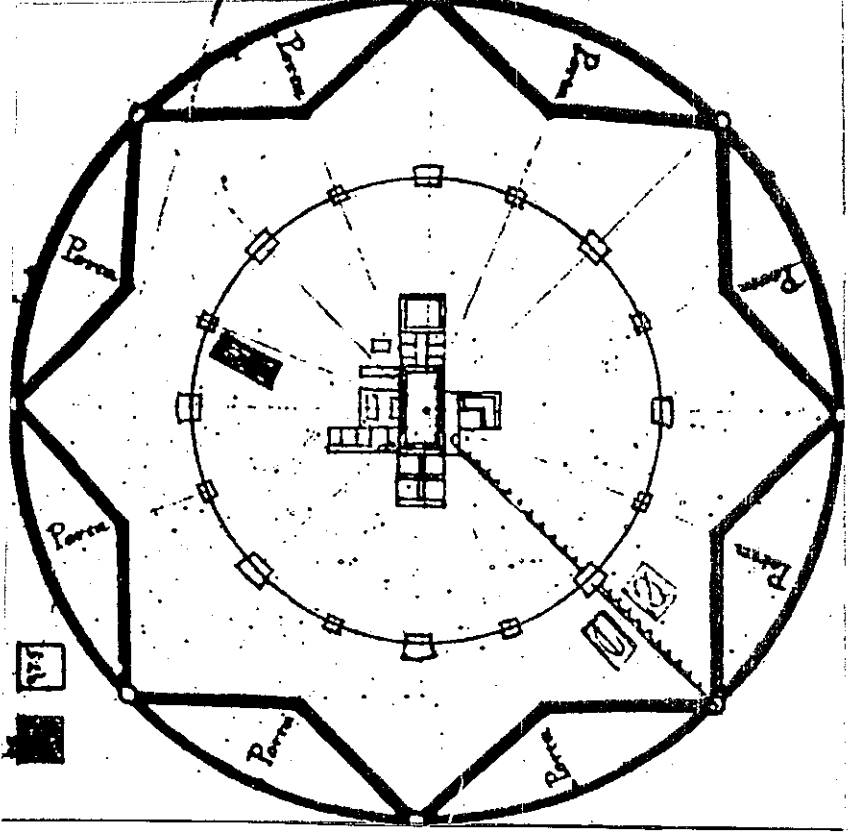
⁶⁰ F.Conti, Rönesans Sanatını Tanıyalım. (Rizzoli Editore. Milano, 1978). s:3.

⁶¹ A.Karaman, "Şehirciliğe Giriş". (Trakya Üniversitesi Mim.Fak. Edirne, 1984).

⁶² M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:68.

o Rönesans dönemi tasarımlarında bütün bu saydığımız faktörlerin yanında başlıca ilke olarak insan ya da beşerî faktörleri görüyoruz. Bu önemli unsur mekan ve kent tasarımı-
mında bütün tasarımcıların kaynağı olmuştur⁶³.

TARİHİ SÜREÇ + TOPLUM EYLEMLERİ ➡ TASARIM

(Şekil 116)⁶⁴

Filarete'nin "Sforzinda İdeal Kent" Tasarımı

⁶³ a.g.e., s:70.

⁶⁴ L.Hilberseimer, The Nature of Cities. (Paul Theobald & Co. Chicago-U.S.A., 1955). s:176.

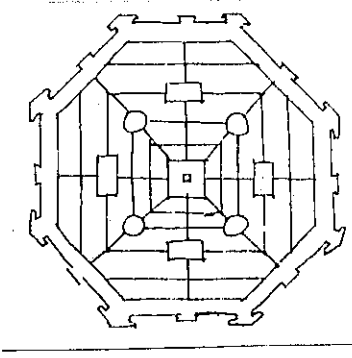
3.4.2. Biçim (Mekanla İlişkili Olarak)

Rönesans döneminde ortaçağ kentlerinin organik oluşumlarından farklı olarak, klasik çağın dikdörtgen biçimlerine bir dönüş olduğu gözlenmektedir⁶⁵. Bu dönemde tasarımda ideale ulaşmak isteyenler, katı ve şekilci formlarla bunu sağlayabileceklerine inanmışlardır. Böylece kare, dikdörtgen, daire, altıgen ve sekizgen gibi geometrik formlarla "ideal kent" kavramını yakalamaya çalışmışlardır.

Merkezdeki mekanı esas alıp, yolları, yapı adalarını, boş alanları buna bağlı olarak yönlendirme sonucu ortaya çıkan kent formu da doğal olarak mekan formu ile tam bir ilişki içersindedir. Radyokonsantrik oluşumda;

MEKAN FORMU ↔ KENT FORMU

şeklinde gösterebileceğimiz kesin bir teori söz konusudur.

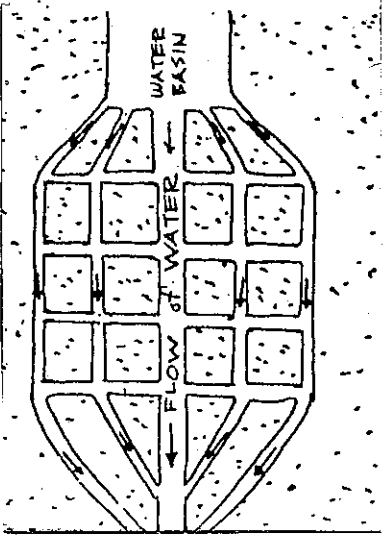
(Şekil 117)⁶⁶

Vasari'nin ideal kent tasarımında kent-mekan formu ilişkisi

⁶⁶ "Şehirciliğe Giriş". (İ.T.Ü. Mim.Fak. Edirne, 1984), s:5.

⁶⁷ P.Spreiregen, Urban Design: The Architecture of Towns and Cities. (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını. Kütüphane Kart No:65-25520. U.S.A., 1965). s:12.

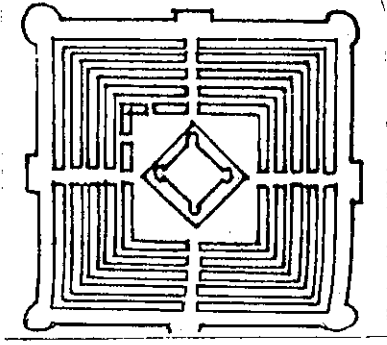
Rönesans döneminde "ideal kenti" bulabilmek amacıyla radyokonsantrik formların yanında lineer doğrultuda ya da dik köşelerden oluşan formlara da gidilmiştir⁶⁷. Lineer bir akşa bağlı olan formlar genelde bir nehir ya da bir sınır hattı boyunca oluşturulan ideal kent tasarımlarında uygulanmıştır.

(Şekil 118)⁶⁸

Leonardo da Vinci'nin İdeal Kent Tasarımı (Lineer form)

Kentin işlevsel boyutlara göre kullanımında genel olarak kare ve dikdörtgen formların oluştuğu görülmüştür. Tüm ideal kent tasarımcıları bu tip formu denemiştir.

(Şekil 119)⁶⁹

Freundstadt ideal kenti (Kare form)

⁶⁷ a.g.e., s:12

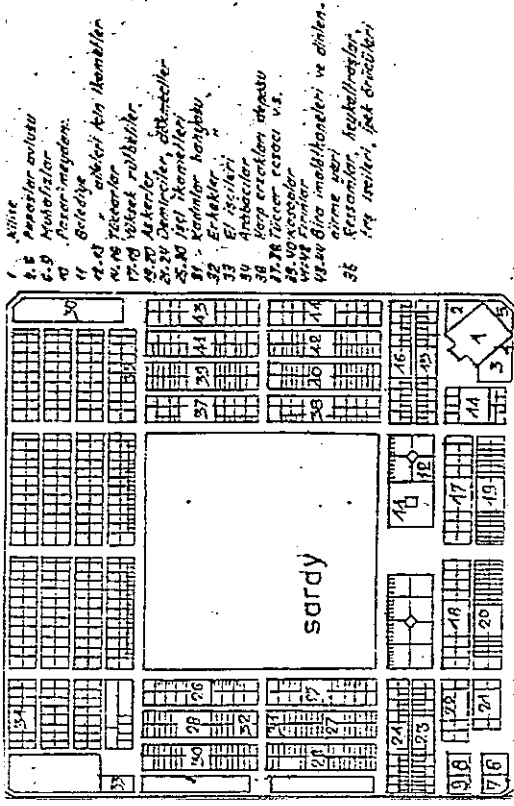
⁶⁸ a.g.e., s:14.

⁶⁹ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:75

3.4.3. Örnekler

15-16.yy. arasında yaşamış olan Flareti, Alberti, Martini, Da Vinci ve Dürer gibi tasarımcıların Rönesans dönemi ideal kent tasarımına ait pek çok örneklerini gösterebiliriz. Genellikle belli bir formu yakalayabilmek amacıyla kurulup; işlevsel, savunma, askerî ve çevre koşullarına uyum amacıyla da oluşturulan bu kentlerden gösterebileceğimiz en önemlisi Albrecht Dürer'in ideal kent tasarımıdır.

Çevre ve iklim koşullarına bağlı olarak oluşturulan kent, soğunluk rönesans kentlerinin aksine kare form taşımaktadır. Kentin bir boyutunun 748 m. olması ise düşündürücüdür⁷⁰. Kent, her aktivite için ayrı zon olarak tasarlanmıştır⁷¹.

(Şekil 120)⁷²

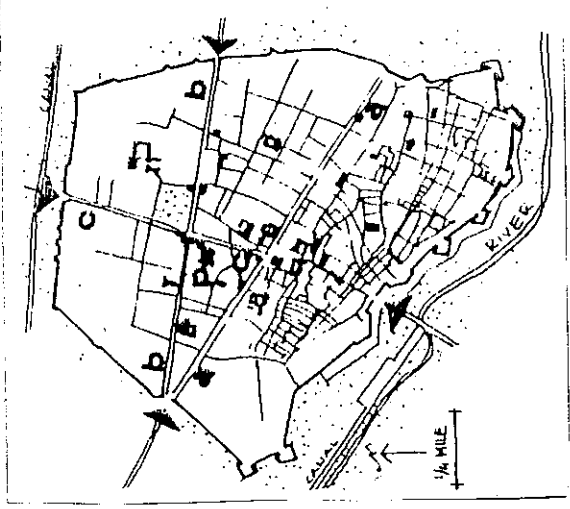
Albrecht Dürer İdeal Kent Tasarımı

⁷⁰ a.g.e., s:71-74.

⁷¹ P.Spreiregen, Urban Design: The Architecture of Towns and Cities. (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını. Kütüphane Kart No:65-25520. U.S.A., 1965). s:13.

⁷² İ.T.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Kürsüsü, "Şehircilik Tarihinden Örnekler" (İ.T.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Kürsüsü Çalışması. İstanbul, 1961-62) s:9.

Rönesans devri ideal kent tasarımlarının yanında; Rossetti'nin tasarladığı, organik olarak oluşmuş Ferrara gibi kentler de mevcuttur. İki nehir arasında kurulmuş olan kent, aynı bir ortaçağ kentini andırmaktadır. Kenti bir baştan bir başa geçen üç ana ulaşım aksı ve bunların etrafını kuşatan surlardan oluşan yerleşim eski ve yeni olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. O dönemde Avrupa'nın en modern tasarımcısı olarak gösterilen Rossetti'nin tasarladığı Ferrara kentinde, kentin her can alıcı noktası bir diğerine bağlamaktadır (Giriş-Saraya; Giriş-Eski kente; Meydanlar-Meydanlara; Önemli Yapılar diğerlerine vb.)⁷³.

(Şekil 121)⁷⁴

Ferrara kenti

⁷³ P. Spreiregen, Urban Design: The Architecture of Towns and Cities. (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını. Kütüphane Kart No:65-25520. U.S.A., 1965). s:13-14..

⁷⁴ a.g.e., s:13.

3.5. BAROK DÖNEM (17.-18.yy. arası) KENT FORMLARI

17.yy.ın tamamı ile 18.yy.ın ilk yirmi yılını kapsayan barok dönem, coğrafî açıdan Avrupa'nın büyük bir bölümü ile Latin Amerika'da yayılmış; gelişmesi ve gerilemesi ise düzensiz bir yol izlemiştir (Her ülkede farklı bir süreç gözlenmiştir). Bu farklılıklar hem coğrafi, hem de tarihî sebeplerden kaynaklanmaktadır. İtalya'dan çıkan bu akım yayıldığı bölgelerdeki yöresel eğilim ve ekollerle karşılaşarak kaynakları kaynaşmıştır. Barok sanatı da, her bölgenin kendi niteliklerindeki sanat şekil bileşmesi sonucu oluşmuştur⁷⁵.

3.5.1. İlkeler (Belirleyiciler)

Bu dönemde kent planlamasına ve tasarımına daha çok önem verilmiştir. Kentlerin oluşturulmasında;

- İdarî
- Politik
- Askerî
- Dinî
- Savunma

gibi belirleyicilerin dışında, önemli derecede sanata ve zevke olan düşünlük rol oynamıştır. 17.yy.da estetiğin ön plana çıkması, sanatsal olayların önemli oranda artması, kentlerin oluşumunda önemli oranda artması, kentlerin oluşumunda belli bir üstünlüğü (estetik açıdan) algılamamıza yol açmıştır. Rönesans devrindeki gibi tasarımda belli bir ideal yaratma, belli bir mantık dahilinde planlama olayı söz konusu değildir. Her türlü gelişme ve yeniliğe açık, dinamik ve hareketli bir kent olgusu söz konusudur.

---

⁷⁵ F.Conti, Barok Sanatını Tanıyalım. (Rizzoli Editore, Milano, 1978). s:3.

3.5.2. Biçim

Rönesans dönemindeki geometrik formlara dayalı biçim, bu devirde de algılanmaktadır. Çeşitli kent mekanlarında, bahçe ve parklarda görülen yuvarlak ve kare formlar kentin bütününde de bir estetik dahilinde de ortaya çıkmaktadır.

Barok devirde tek mekanla ilgilenmeyip, kent bütünüyle ilgilenmek fikrinden dolayı, kentler her açıdan gelişme göstermiştir. Doğayla bütünleşen, doğaya açık ve oldukça geniş olarak kullanılan kentler, özellikle oranı çok fazla olan park, bahçe ve yeşil alanlarla tanımlanabilir. Rönesans ve ortaçağdaki yeşil dokuyla ve formuyla aynı olmasına karşın; sanata ve süslemeye olan aşırı düşkünlük tüm kenti farklı kılmıştır⁷⁶

Rönesans'ın katı kurallarına bir tepki olarak ortaya çıkan Barok üslupta bir organiklik vardır. Tek bir yapı bile kentin düzenine uyan bir öge olarak karşımıza çıkar⁷⁷. Kentin çeşitli kısımlarının birbirleri ile organik bağı söz konusu nusudur ve bunlar merkeze tâbidirler.

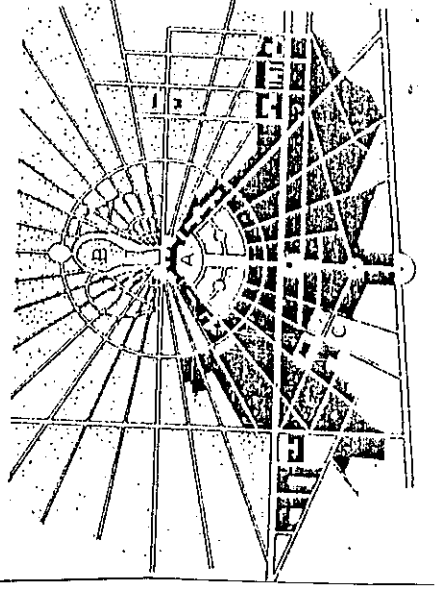
---

⁷⁶ L.Hilberseimer, The Nature of Cities. (Paul Theobald & Co. Chicago-U.S.A., 1955). s:162.

⁷⁷ D.Hasol, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. (Y.E.M. Yayınları: A3. Üçüncü Baskı. İstanbul, 1988), s:77.

yönlendirilmiş olan dokuz cadde mevcuttur. Yolların herbirinin ayrı önemi vardır ve yine hepsi birlikte prensin gücünü simgelemektedir.⁸⁰

(Şekil 123)⁸¹

Karlsruhe Kenti

3.6. 18.-19.YY. (MODERN DEVİR) KENT FORMLARI

3.6.1. İlkeler (Belirleyiciler)

- Bu dönemde kentler, şehircilik açısından önemli ölçüde gelişme göstermişlerdir. Bu gelişimin en önemli faktörü endüstridir. Ticaretin gelişmesi, yeni icatlar ve ateşli silahlar döneminin başlaması kent hayatına da yansımıştır. Geleşmeler, eski yapının korunması yanında bunun etrafında oluşan banliyö hattını doğurmuştur. Banliyölerin oluşumu da;

- Beledî hizmetlerin gelişimini,
- Kent içinde yeni kültürel faaliyetlerin oluşumunu,

⁸⁰ L.Hilberseimer, The Nature of Cities. (Paul Theobald & Co. Chicago-U.S.A., 1955). s:180-181.

⁸¹ S.Eisner ve A.B.Gallion, The Urban Pattern. (D.Van Nostrand Company Ltd. New Jersey-U.S.A., 1963), s:47.

- Bu faaliyetlere bağılı olarak değişik yapı türlerini ve bunların kent içindeki birleşimini (Okul, hastane, sağlık yapıları; ulaşım yapıları vb.) ortaya çıkırmıştır⁸².

Bu hızlı gelişimin sonucu olarak "fabrika kentleri" kurulmaya başlandı. Böylece şağlardan beri bilinen kent oluşum ilkelerinin, "kentsel tasarım belirleyicilerinin" yok oluşuna doğru bir düzene geldiğini görüyoruz⁸³.

3.6.2. Biçim (Mekanla İlişkili Olarak)

18.yy. başlarında tüm Avrupa'da hakim olan şekilcilik anlayışı (Neoklasik akım) kentlerin biçim kazanmasında da etkili olmuştur. İlk olarak Fransa'da ortaya çıkan bu anlayış 1740-1790 yılları arasında yaygın hale gelmiştir. Bu anlayıştan amaç, antik dünyanın aklıbaşında görkemine yeniden ulaşmak.

- soylu sadelik
- Sakin büyüklüğü

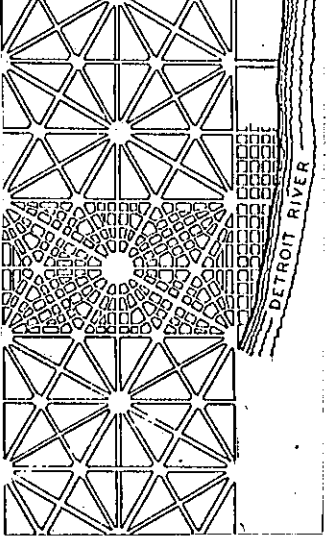
kapsayan bir tasarım yaratmaktı⁸⁴.

---

⁸² M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:80

⁸³ G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkemiz için Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi". (M.S.ü. Mim.Fak. Doktora Tezi, İstanbul, Ekim 1979). s:111.

⁸⁴ D.Hasol, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. (Y.E.M. Yayınları: A3. Üçüncü Baskı. İstanbul, 1988), s:555.

(Şekil 1.24) 85

Detroit Kenti Formu (Modern devir)

Modern devirde kentsel yoğunlaşma azdır. Bunun yanında yerleşmelerin tasarım açısından iyi organize edildiği gözlenmektedir. Ticaret olayının öne çıktığı bu dönemde merkezlerde ticaret ve kültürel faaliyetlerin yoğunlaştığını görürüz.⁸⁶

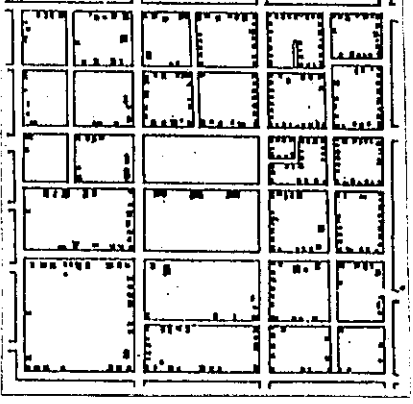
1800'lerden sonra endüstri devriminin sonucu olarak kentlerde istenen planlı gelişim sağlanamamış; düzensiz, sırsız kentler ortaya çıkmaya başlamıştır. Yüzyılın sonlarına doğru ise bu düzeni sağlayacak bazen biçim ağırlıklı bazen de ütopyik olan kuramlar geliştirilmiştir.⁸⁷

---

⁸⁵ S.Eisner ve A.B.Gallion, The Urban Pattern. (D.Van Nostrand Company Ltd. New Jersey-U.S.A., 1963), s:57..

⁸⁶ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:85

⁸⁷ A.Karaman, "Şehircilige Giriş". (T.Ü. Mim. Fak. Edirne, 1984) s:5.

(Şekil 1.25)⁸⁸

19.yy. New Haven Kent Formu

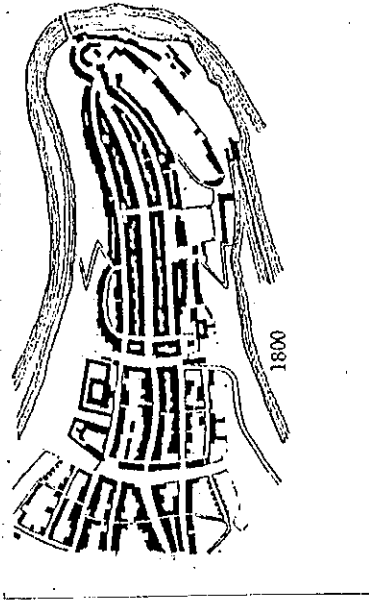
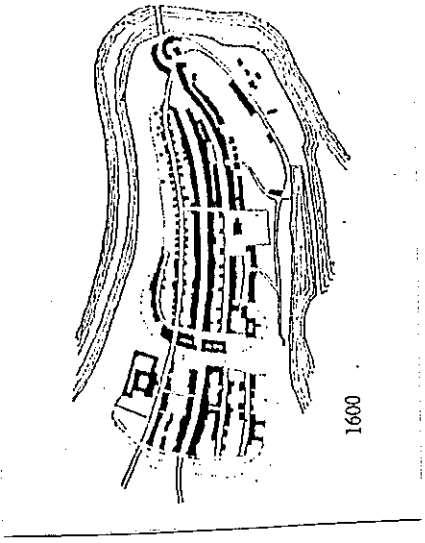
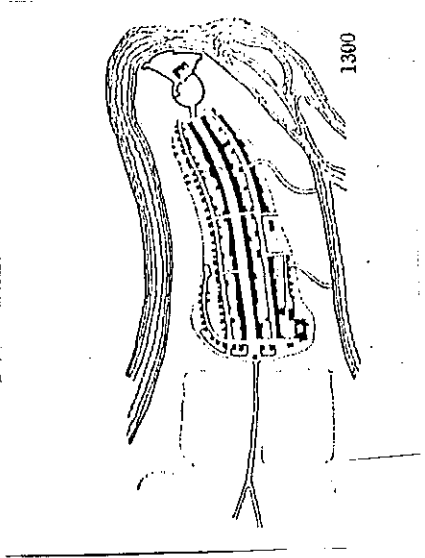
3.6.3. Örnekler

Modern devirde görülen kentler genellikle olumsuz ya da gerçekleştirilemeyecek derecede ütöpik olduğundan gösterilebilecek örnek çok azdır.

Kentin gelişmesini gösterebilmek açısından en önemli örnek olarak Bern kentini verebiliriz. Ortaçağ'ın başlarında mekanlar, kentin içinde ve çevresinde bulunuyordu. Ticaretin gelişmesi ile yerleşme aynı kalmasına rağmen, boş alanlar fazlalaştı. Tüm teknik yöntemler değişmemesine rağmen (su taşımacılığı, drenaj ve kanalizasyon) kent nüfusu arttı. Nüfus artışı sonucu sınırlar genişledi. Kalabalıklaşma süreci azalmanın kullanımını arttırdı. Kamu kuruluşlarının tüm teknik faaliyetleri ele almasıyla kalabalıklaşma ile başa çıkıldı⁸⁹.

⁸⁸ S.Eisner ve A.B.Gallion, The Urban Pattern. (D.Van Nostrand Company Ltd. New Jersey-U.S.A., 1963), s:74.

⁸⁹ a.g.e., s:74.

(Şekil 126)⁹⁰
Bern Kenti Tarihsel Gelişimi

---

⁹⁰ a.g.e., s:74.

3.7. 20.YY. (ÇAĞDAŞ DEVİR) KENT FORMLARI

20.yy. dönemini her açıdan etkileyen üç önemli faktör;

- Sosyal
- Endüstriyel
- Demografik

olaylardır. Dönemin gerçek başlangıcı, sanayi devrimi ve uygarlığı ile doğan sonuçların kentlere yansması, ekonomik serbestliğin beraberinde getirdiği gelişmeler ve kent yapısındaki köklü değişikliklerdir⁹¹.

3.7.1. İlkeler (Belirleyiciler)

A. İnsanların kent merkezlerine ve banliyölere doğru gelişleri 19.yy.dan itibaren büyük bir hızla ve dünya ölçüsünde bir karakter kazanmıştır.

Yüzyılda görülen sanayi devrimi sonrasında, bu devre kadar kullanılan su, hayvan, rüzgar gibi kuvvetler kalkmış; yerini tamamen makine, elektrik, buhar gücü vb. kuvvetlere bırakmıştır. Bu güçler de beraberinde birtakım sosyal sorunlar ve sosyal sınıf farkları getirmiştir. Bu farklılaşma da aşırı derecede nüfus artışı yaratmıştır (Özellikle sanayi bölgelerinde). Kısıtlı makinalaşma ya da sanayi devrimi kentlerde kötü hayat şartları yaratmış, konut yığılmaları ve sağlıksız konutların, buna bağlı olarak da bozuk, düzensiz kentlerin doğmasına yol açmıştır⁹².

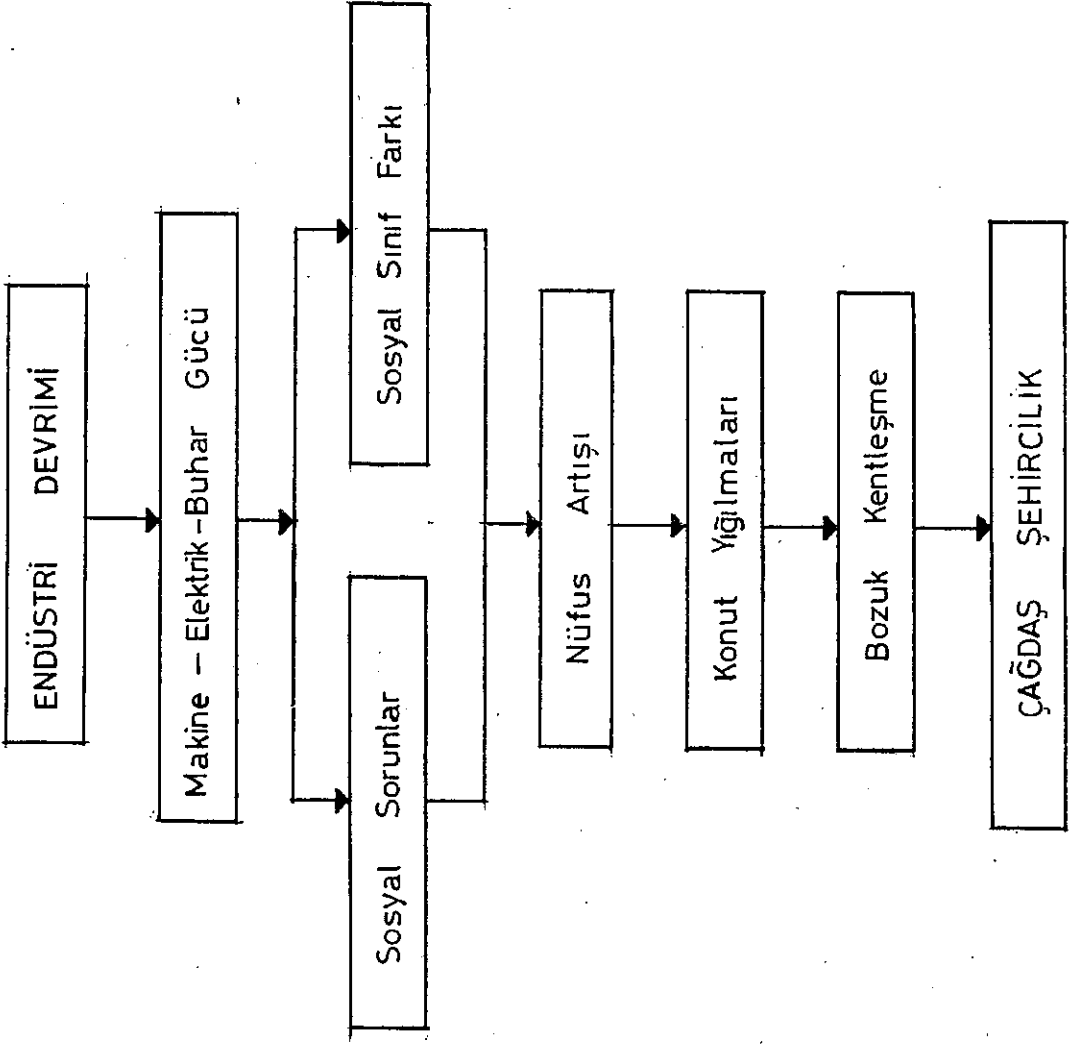
⁹¹ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:88

⁹² a.g.e., s:90.

20.yy.ın başlarında görülen bu;

- İnsan-kent ilişkisini düşünmeyen
- Doğa-kent ilişkisini yok eden

kentleşme sonucunda; çağdaş şehircilik adı altında birtakım fikirlerle yeni kentler ortaya sürülmüştür. Bu ilkeye bağlı olarak değişik düşüncelerle, çeşitli alternatif kentler tasarlanmıştır.

(Şekil 127)

20.yy. Kent formunu belirleyen ilkeler

- B. Bu yüzyıl mimarlığı, tarihsel, eski biçimlerin kopyaları yerine özgün tasarıma ağırlık vermiştir. Bu amaçla da "Rasyonel mimari" adı altında, sadeliğe dayalı bir mekan anlayışına bağlı kalarak, kent tasarımına yönelmiştir. "Biçim, işlevi izler" ilkesiyle yaratılan mekan ve kentler bu yüzyılın yarısına kadar devam etti.
- C. II.Dünya Savaşından sonra ise, yıkılmış kentlerin yeniden kurulması fikri ortaya çıkınca; prefabrike kónutlar, büro ve apartman kuleleri ile işlevsel, çoğu kez monoton, beton-çelik ve cam mimarisinden oluşan kentler doğdu⁹³.

D. 20.yy.ın ikinci yarısından sonra tekrar, forma dayalı mekanlar ve kentleşme olayı yaşandı.

Sonuç olarak çağdaş devirde, antik çağ, ortaçağ veya modern devirde algıladığımız belli ilkelere (arazi yapısı, iklim, savunma, askeri yapı, din vb.) göre bir kent oluşumu göremiyoruz. Bu yüzyılda kentler, önceleri endüstri devrimine, dah asonraları ise belli bilimsel fikirlere bağlı kalarak tasarlanmıştır.

3.7.2. Biçim (Mekanla İlişkili Olarak)

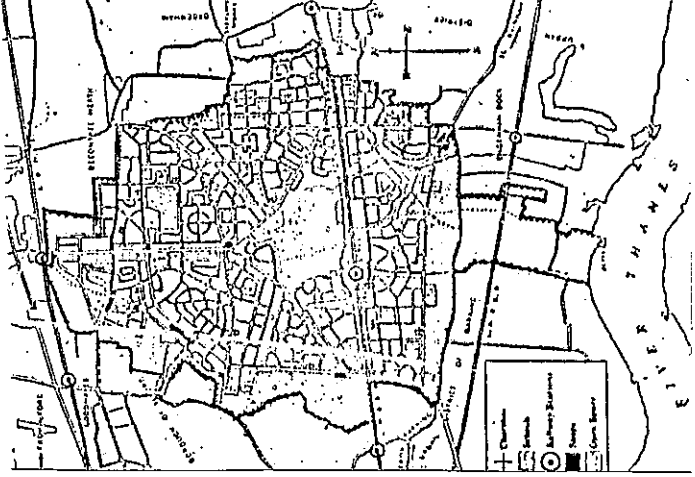
20.yy. da kent formları arazi yapısına bağlı kalmadığından, tek bir form olarak algılanamamaktadır. Çeşitli etkiler altında kalan kent formları ızgara, organik, radyal dokunun birleşmesi sonucu oluşan karmaşık dokuda görülebilir. Tarihsel etkenlerin, farklı kültürlerin farklı zamanlarda oluşturduğu kent formuna yeni bir kültürün kendi gereksinmelerini de katmasıyla kent karma bir dokuya dönüşmektedir⁹⁴.

⁹³ D.Hasol, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. (Y.E.M. Yayınları: A3. Üçüncü Baskı. İstanbul, 1988), s:367.

⁹⁴ A.Karaman, "Şehirciliğe Giriş", (T.Ü. Mim.Fak. Edirne, 1984), s:9.

20.yy.da belli bir formda kent algılayamıyoruz. Yalnız geometrik formdaki mekanlara bağlı kalınarak, bunun çevresinde gelişen kentleri görüyoruz.

19.yy.daki ortogonal kent düzenine karşın, 20.yy.da radyokonsantrik sistemin benimsendiği kesin olarak görülmektedir. Yine de lineer plan yeni bir form gibi özellikle sanayileşme bölgelerinde uygulanmış ve başarılı olmuştur⁹⁵.

(Şekil 128)⁹⁶

Becontree Kenti 20.yy. formu

⁹⁵ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:94

⁹⁶ S.Eisner ve A.B.Gallion. The Urban Pattern. (D.Van Nostrand Company Ltd. New Jersey-U.S.A., 1963), s:95.

3.7.3. Örnekler

Çağdaş devirde örnek olarak gösterebileceğimiz üç tip kent formu vardır;

- A. Eski kent dokusunun gelişmesi ile elde edilen kent formları (Antik çağdan) itibaren oluşan kentlerin ışınsal ya da gelişigüzel gelişmesi sonucu oluşur).
- B. Kentlerin bozuk bir düzen kazanması sonucu tasarımcıların planladıkları yeni kent formları (Bahçe-Şehir Kent, Radburn Kenti vb.).
- C. Gelişigüzel tasarlanmış yeni kent formları (Herhangi bir ilkeye bağlı kalmadan, yüzyılın ve teknolojinin olanaklarıyla oluşturulan kentler).

Bu yüzyıl açısından ele alabileceğimiz kent formları, belli bir ilkeye dayanılarak tasarlanan kentlerdir. Le Corbusier'in "Çağdaş Kent Modeli", F.L.Wright'ın "BroadAcres" kentinin yanısıra; en önemli örnekler Ebenezer Howard'ın "Bahçe-Şehir Kenti" ve C.S.Stein ile H.Wright adlı tasarımcıların "Radburn" banliyö kentleridir.

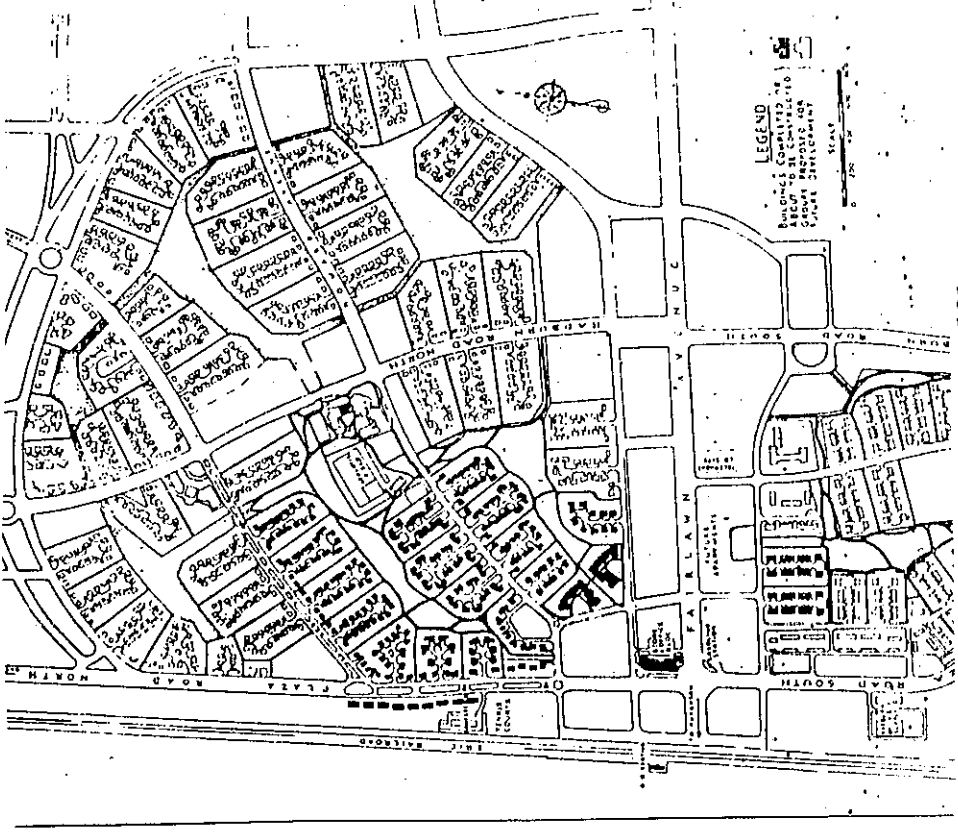
Yaya-taşıt ilişkisinin dengelenmeye çalışıldığı "Radburn" kentinde organik bir form içinde geometrik bir imaj algılanmaktadır. Taşıt yolu, yaya yolu ve konutların dağılımı organik bir imaj yaratırken; bunların mekanlara bağlantısı ve yeşil alanlarla olan ilişki geometrik bir form hissi vermektedir⁹⁷.

Endüstrileşmenin, endüstri bölgelerinde yarattığı insancıl olmayan koşullara bir başkaldırma olarak Eb. Howard'ın tasarladığı bahçe-şehir kenti ise sağlık ve konfor koşulları-

---

⁹⁷ A.Karaman, "Şehirciliğe Giriş". (T.Ü. Mim.Fas. Edirne, 1984).

na uygun bir yaşam sağlamak amacıyla planlanmıştır⁹⁸. Londra kentinin büyümesini durduran program, kırların iskanını amaçlar (Kent insanını doğaya itecek olan bir kentin aranmasıdır)⁹⁹. 32.000 kişilik kent, merkez (idari ve kültürel binalar), bunun etrafını saran park ve dışta da çeşitli konut gruplarından oluşmaktadır. Gezinti alanları ve sanayi alanları da en dış halkayı kapsamaktadır. Bu mekansalorganizasyon yeşil bir bantla sarılmış, tüm arazinin kamulaştırıldığı bir kent modeli önerilmiştir¹⁰⁰.

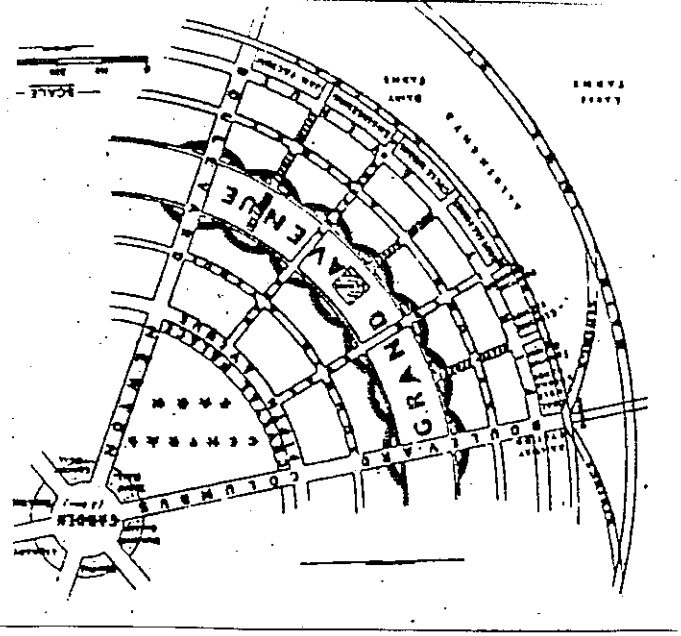
(Şekil 129) 101
Raddburn Kenti

⁹⁸ D.Hasol, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. (Y.E.M. Yayınları: A3. Üçüncü Baskı. İstanbul, 1988), s:71.

⁹⁹ M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:134

¹⁰⁰ A.Karaman, "Şehirciliğe Giriş". (T.Ü. Mim.Fak. edirne, 1984). s:17.

¹⁰¹ a.g.e., s:16.

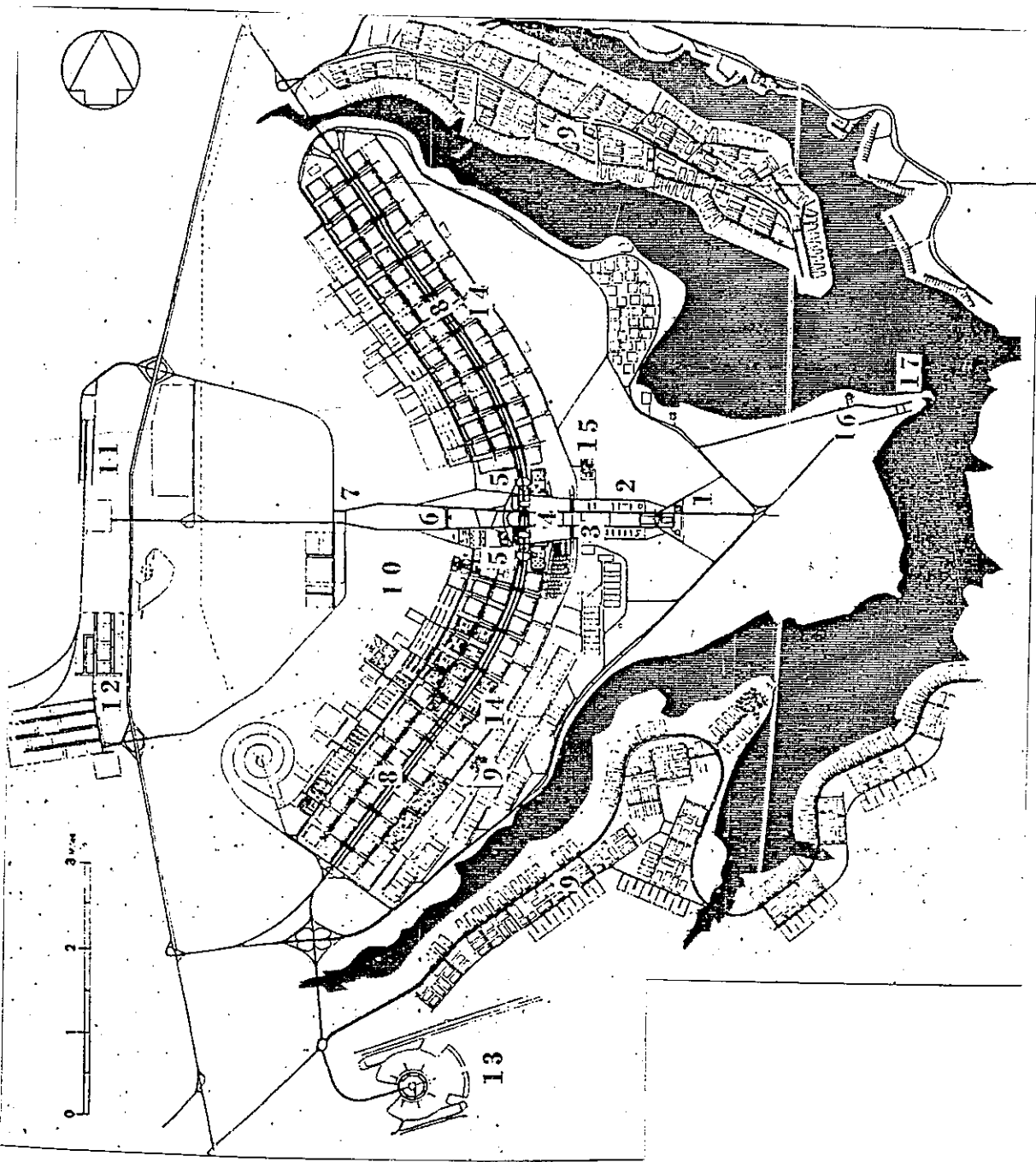
(Şekil 130)¹⁰²

Bahçe - Kent

20.yy.ın genellikle başarısız yeni kent formları arasında en olumlu tasarım olarak Brasilia kentini örnek verebiliriz. Kesin olarak 1960 yılında tamamlanmış, denizden yüksekte bir plato üzerinde iki aksın kesişmesi sonucu kurulmuş yeni kenttir. Genelde formal ve geometrik biçimli mekanlardan oluşan kent nehre paralel olan mekanlarda informal biçimde de algılanır. Kent simetrik ve lineer bir şekilde en üstte yüksek yoğunlukta konutlar olmak üzere, az yoğunluktaki konutlarla merkeze ve nehre doğru uzanır. İki ana aksın kesişmesiyle elde edilen ana trafik aksı hiyerarşik bir şekilde (anayol-dagıtıcı yol-yaya yolu) tüm kente dağılmakta ve kenti simetrik bir şekilde ikiye bölmektedir¹⁰³.

¹⁰² M.Çubuk, "Şehircilik I". (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notları. İstanbul, 1978). s:132

¹⁰³ F.Gibberd, Town Design. (W.S.Cowell Ltd. 5.Baskı. Ipswich-G. Britain, 1967). s:57-58.

(Şekil 131)¹⁰⁴

Brasilia Kenti

¹⁰⁴ G.Özdeş ve diğerleri, Şehircilik. (İ.T.Ü. Kütüphanesi, Sayı: 1317. İ.T.Ü. Matbaası. Gümüşsuyu, 1985). s:133.

3.8. KENTSEL FORMUN TARİHSEL GELİŞİM SONUÇLARI

Antik çağdan, günümüze kadar incelediğimiz kent formunun gelişiminde, çağlar boyu en belirgin faktör olarak arazi yapısını görüyoruz. Her dönemde (etkisini kaybettiği dönemlerde bile) kent tasarımında topografya, mutlaka gözönünde bulundurulmuştur.

Yüzyıllar boyunca göze çarpan diğer önemli faktör ise 19. ve 20.yüzyıla gelene kadar her dönemde etkili olan idarî ve dinî yapıdır. Özellikle antik ve ortaçağda kentlerin kurulmasında en belirgin faktör olarak saray ve kilise yapılarını görüyoruz. Ortaçağ kent formunun ortaya çıkışında feodal yönetimin söz sahibi olması ise kaçınılmaz bir gerçektir. Askeri yönetimin hakim olduğu devletlerde ise savunma faktörü özellikle kent surlarının oluşmasında etkili olmuştur.

Antik Çağda	Ekonomik Durum (Zanaat)
Ortaçağda	Ticaretin Gelişmesi
Modern Devir	
+	Sanayi Devrimi
Çağdaş Devir	

Bu tablo bize ekonominin, ticari ilişkilerin ve özellikle çağdaş dönem kentlerinin kurucusu olan endüstri devriminin form belirleyicisi olarak oldukça önemli bir etken olduğunu göstermektedir.

M.Ö. 3000 yılından 20.yy.a kadar her dönemde etkili olan bu ilkeer, bu kent formu belirleyicilerini "Genel kent formu ilkeleri" olarak kabul edebiliriz. Bu ilkelerin dışında bir de dönemlerde özel olarak gördüğümüz ve kent formunu etkileyen belirleyiciler vardır. Bunları da "Özel kent formu

ilkeleri" olarak nitelendirilebiliriz. Bunları şöyle sıralayabiliriz;

Antik Çağda

- a) Sosyal yapıdan doğan sınıf farkı (Eski Mısır)
- b) Estetik ve sanatsal zevkler (Yunanistan)
- c) Ana aks düzeni (Etrüsk ve Roma)

Rönesans Dönemi

- a) İdeale ulaşmak fikri ve ilkesi
- b) Yön (Rüzgar-cadde ilişkisi)
- c) Tarihi sürecin toplum eylemleriyle ilişkisi kurulup tasarıma yönelmesi fikri.

Barok Dönemi

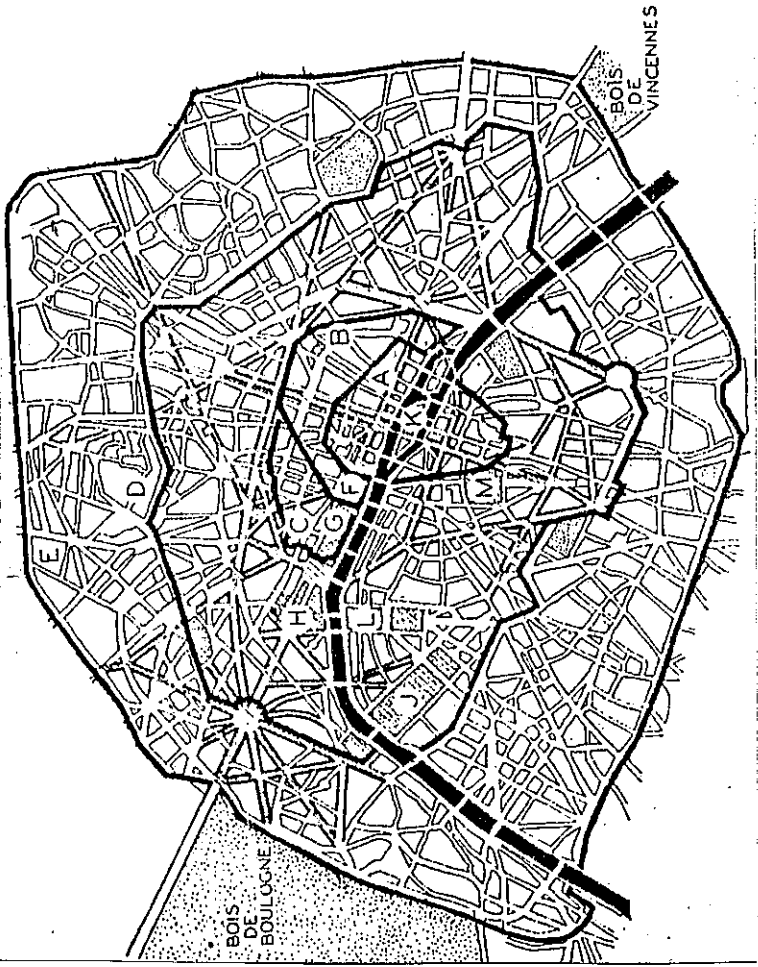
- a) Sanata ve zevke olan aşırı düşünlülük

Çağdaş Devir

- a) Endüstri Devrimi sonucu beliren
  - Sosyal sınıf farkları
  - Nüfus
- b) Çağdaş Şehircilik İlkesi
- c) "Biçim, işlevi izler" ilkesi
- d) Yıkılmış kentlerin yeniden kurulması fikri.

Tüm devirlerden farklı olarak çağdaş devirde (20.yy.) genel belirleyicilerin hiçbirisi gözönünde bulundurulmamış; yeni ilkelere tüm kentler form kazanmıştır.

Farklı devirlerdeki farklı form belirleyicileri sonucunda bazı kentler farklı gelişmeler göstermek durumunda kalmıştır. Bu kentlerin arasında en önemlisi Paris kentidir.

- A - 12. Yüzyıl
- B - 14. Yüzyıl
- C - 16. Yüzyıl
- D - 18. Yüzyıl
- E - 19. Yüzyıl

(Şekil 132)¹⁰⁵

Paris kentinin çağlar boyu form gelişimi

¹⁰⁵ S.Eisner ve A.B.Gallion, The Urban Pattern. (D.Van Nostrand Company Ltd. New Jersey-U.S.A., 1963), s:78.

BÖLÜM 4
KENTSEL FORMUN BELİRLEYİCİLERİ
(KENTSEL FORMUN OLUŞUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER)

Kent formunun anlamını ve tarihi gelişimini inceledikten sonra, formun ortaya çıkışındaki faktörleri, belirleyicileri araştırmamız gerekir. Tüm devirler boyunca gördüğümüz genel ve özel belirleyicilerin yanında, birtakım etkenler daha vardır. Bu faktörlerin tümünü gözönünde bulduğumuzda şöyle bir tabloyla karşılaşıyoruz:

1. Doğal Yapı
  - a) Topografya
  - b) Oryantasyon
  - c) Rüzgar
2. Toplumsal Yapı
  - a) Sosyal Yapı
  - b) Yönetim Sistemleri
  - c) Nüfus Karakteristikleri
  - d) Ekonomik Yapı (Faaliyet T.)
  - e) Gelenekler
  - f) Dini İnançlar
3. Yönlendiriciler
  - a) Sit Karakteristikleri
  - b) Yapılar ve Yapılanma
  - c) Boşluklar (Yoğunluk)
  - d) Organik ve Geometrik Biçimlenme

4. Biçimlenişler

- a) Sokak dokusu üzerine biçimlenme
- b) Tek yapı üzerine biçimlenme
- c) Mekansal biçimlenişler
- d) Kent biçiminde ön kabuller

4.1. DOĞAL YAPI

Doğal yapı, doğa tarafından üretilen ya da doğada göze çarpan tüm nesnelere¹ kapsar. Günümüzde kurulan ya da kurulmuş olan kentlerin form kazanmalarında en önemli etken doğal yapıdır. Gerek arazi yapısı (topografya), gerek iklim ya da oryantasyon etkileri, gerekse coğrafî özelliklerin (bitki örtüsü, deniz ya da su etkisi vb.) etkisiyle kent formunun oldukça büyük bir kısmı belirlenir.

4.1.1. Topografya

İlk kentlerin oluşumundan günümüze kadar, formun oluşmasında en önemli faktör arazi yapısı ya da topografyadır. Topografya, insan yapımı ya da doğal özelliklerinin oluşturduğu durumun tümünü içeren arazi yüzeyinin biçimidir.

Kent formunun belirlenmesinde arazinin;

- a) Sınırları
- b) Eğimi
- c) Su özellikleri
- d) Bitki örtüsü
- e) Jeolojik biçimleri²

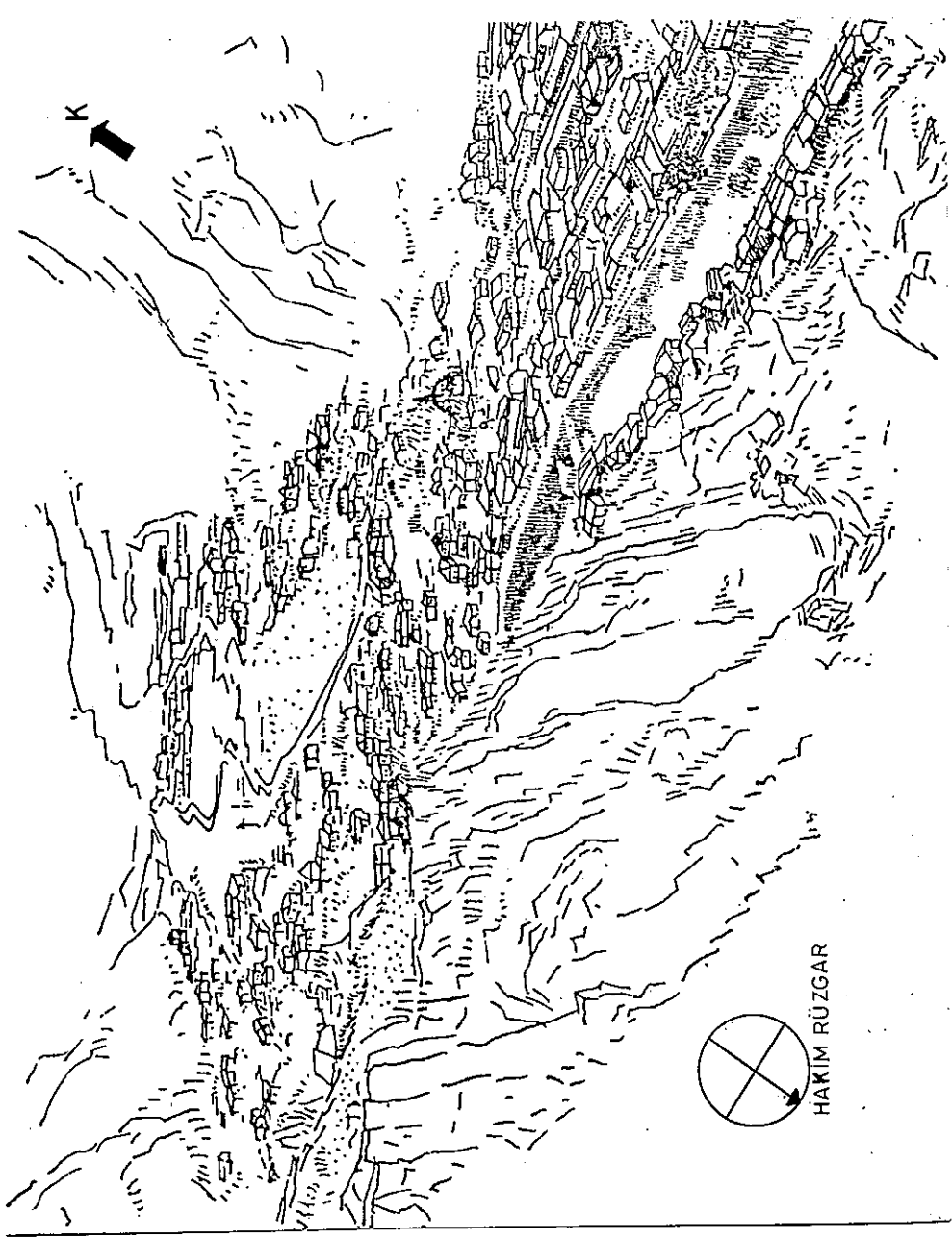
etkili olabilir. Arazinin tüm bu özelliklerine göre formun geometrik ya da organik olacağı, doluluk-boşluk oranları

---

¹ G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkemiz İçin geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi" (M.S.Ü. Mim.Fak. Doktora Tezi. İstanbul, 199). s:30.

² a.g.e., s:31.

(yoğunluk), lineer ya da ışınsal (radyokonsantrik) bir dağılım gösterip göstermeyeceği belli olur. Arazinin sınırları ise kentin nereye kadar gelişip, büyüebileceğini gösterir. Eski çağdan (Antik çağ), çağdaş devire kadar kent kuruluşlarında arazi yapısı oldukça büyük önem taşıyordu. Çünkü form önemliydi. Günümüzde kent ve form oluşumlarında fonksiyon (işlev) önem kazandığından, topografyanın etkisi azalmıştır.

(Şekil 133)³

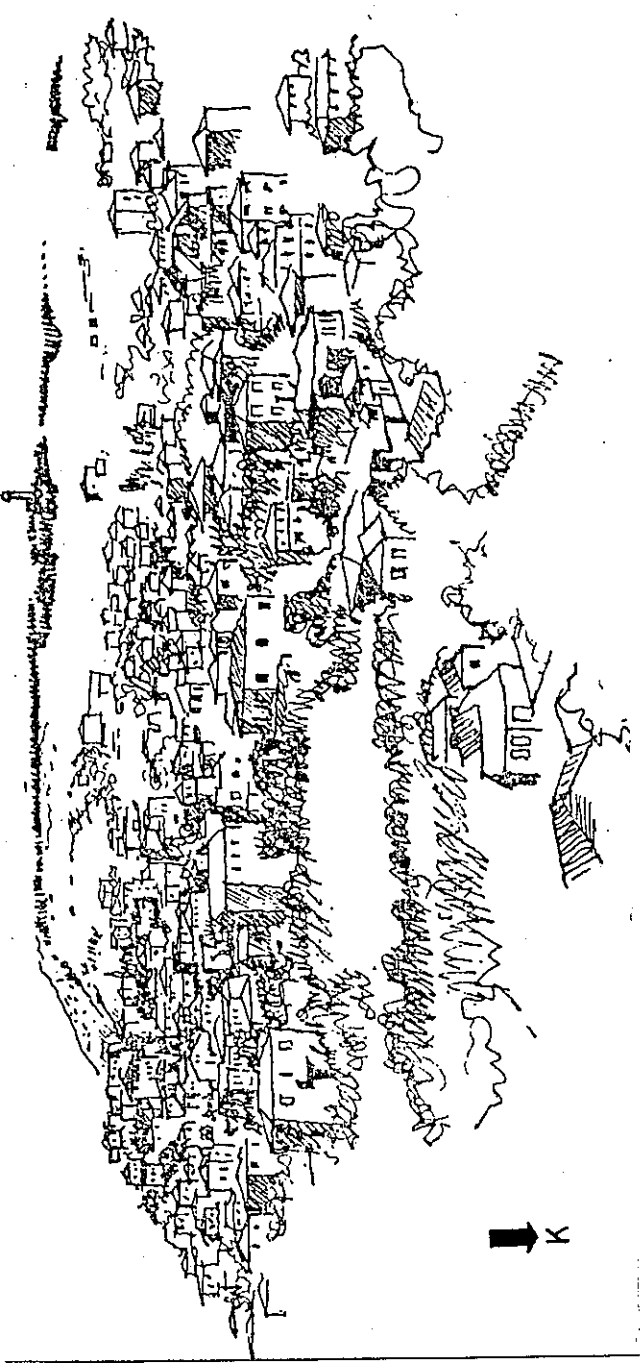
Amasya kentinin lineer formu vadiye yerleşmesinden kaynaklanmaktadır

³ G.Özdeş, Şehirciliğe Giriş ve Toplum Ölçeği (İ.T.Ü. Matbaası, İstanbul, 1972). s:74.

4.1.2. Oryantasyon (Güneşlenme)

Güneşin doğuşuna bağlı olarak, doğu-batı yönünü belirlemek anlamına gelen oryantasyonun, kent formunun oluşumunda kısmî bir etkisi vardır. Özellikle lineer formdaki kentlerin yönlenmesinde oryantasyonun belirlenmesi önemlidir.

Eğimli bölgelerde yamaçlar bakımından esas etkenler, zeminin güneşe göre yönelmesi ve hava hareketlerine etkisi olan topografyanın genel biçimidir. Oryantasyon özellikle orta enlemlerde kritiktir. ılıman bölgelerin kuzeyinde ve güneyinde ise yamaçlar açısından oryantasyonun önemi büyük ölçüde azalmaktadır.⁴

(Şekil 134)⁵

Eğimli arazide kurulan kentlerde güneş, manzara ve rüzgar yönü etkilidir. Trabzon'da oryantasyon ve manzara yönü kenti aynı tarafa yönlentmiştir.

⁴ G. Atalık ve diğerleri, Şehircilik (İ.T.Ü. Kütüphanesi, Sayı: 1317. İ.T.Ü. Matbaası. Gümüşsuyu, 1985). s:241.

⁵ G. Özdeş, Şehirciliğe Giriş ve Toplum Ölçeği (İ.T.Ü. Matbaası. İstanbul, 1972). s:69.

A. Optimum oryantasyon güneye yakın olacaktır. Yine de çeşitli yerlerde farklılık gösterir ve günlük sıcaklık dağılımına bağlıdır.

B. Tüm yerleşmelerde güneysizden doğuya yönelen oryantasyon, daha iyi yıllık performans verir ve eşit ısı dağılımını sağlar. Batı yönleri dengesiz sıcaklık etkileri ile daha zayıf performans gösterir.

C. Isıya bağlı (Termal) oryantasyon yerel rüzgar yönlerinin ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıkar⁶.

Oryantasyon bu sonuçlara bağlı olarak, özellikle kent formunun yönlenebilirliğiyle ilgili olarak tasarlandığı yerlerde (Rüzgar ve güneş yönünün önem kazandığı alanlarda) önemli bir faktördür.

4.1.3. Rüzgar

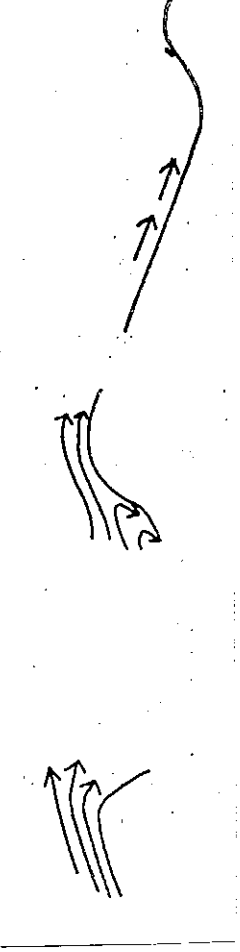
Bölgesel iklimsel özellikler, topografik özellikler, bitki örtüsü ya da yapılanma ilişkilerine bağlı olarak değişen rüzgarın kent formu üzerindeki etkisi de kaçınılmazdır.

Rüzgar yerleşmelerde zaman zaman olumlu, zaman zaman da olumsuz etki bırakabilir. Özellikle açık alanlarda rüzgar gücü artacağından kent dokusu üzerinde istenmeyen olaylara yol açabilir⁷. Kentin tasarlandığı alanda hakim rüzgar yönü (belirli bir süre boyunca, rüzgarın en çok geldiği yön) varsa, bu durumda kent formunu ona göre planlamak; rüzgara aşmak ya da kapamak suretiyle etkisini azaltmak gerekir.

---

⁶ V.Olgyay, Architectural Graphic Standards (Sun Control" Bölüm 18.). s:735.

⁷ G.Konuk ve K.Bakan, Türkiye'de Kentel Dış Mekanların Düzenlenmesi (TÜBİTAK Fotoğraf ve Klşe Laboratuvarı ve Ofset Tesisleri. Yayın No: U5. İstanbul, 1987). s:9.

(Şekil 135)⁸

Topografyanın biçimlenişine göre rüzgar etkileri

Rüzgarın kent formunu doğrudan etkilemesini engellemek için;

- Rüzgar etkisini engelleyen bitki dokusu
- Rüzgar etkisini engelleyen ağaç sıraları⁹
- Rüzgar-cadde ilişkisini sağlamak (Rönesans döneminde olduğu gibi)

bir ölçüde çözüm getirebilir.

4.2. TOPLUMSAL YAPI

Toplumsal yapı, ülkeye ait hukuk, ahlâk, yasalar ve örf-adetlerden oluşan üst yapı kurumları ile, üretim ilişkilerini kapsayan alt yapı kurumlarının birbirine bağlı neden sonuç ilişkilerinden oluşur. Bu düzen insanın da katılımıyla tamamlanır¹⁰.

Bu ilişkiler bütünü, bu toplumsal düzen, bu kültürel

⁸ G.Atalık ve diğerleri, Şehircilik (İ.T.ü. Kütüphanesi, Sayı:1317.İ.T.ü. Matbaası. Gümüşsuyu, 1985). s:245.

⁹ G.Konuk ve K.Bakan, Türkiye'de Kentel Dış Mekanların Düzenlenmesi (TÜBİTAK Fotoğraf ve Klîşe Laboratuvarı ve Ofset Tesisleri. Yayın No: Ü5. İstanbul, 1987). s:9.

¹⁰ a.g.e., s:3.

birikim kent ve kent formu oluşumunu doğru orantılı olarak etkiler. Toplumların yüzyıllardan beri belli bir birikim sonucu oluşmuş ahlakî davranışları, kültürleri, gelenekleri kent tasarımıda büyük ölçüde çözüm getiren olgulardır. Bunun yanında toplumun yönetim sistemi, dini inançları, ekonomik yapısı vb. toplumsal sürece bağlı olan sistemleri de kent dokusunu kentin ne yönde gelişeceğini tayin ederler.

4.2.1. Sosyal Yapı

Kentlerin oluşumunda fiziki yapının yanısıra toplumsal yapıya bağlı olan sosyal yapının da önemi büyüktür. Toplumun sosyal yönü, sosyal yapısı düşünülmeyen tasarlanmış pek çok olumsuz kent örneği vardır. Doğanın değişken etkenlerini insan, özgün karakterini kullanarak düzenlemeye çalışmıştır. Bu düzenleme süreci içinde, insan tüm sosyal yapıyı, ekolojik sistemi etkisiz hale getirip; önlem olarak plan ve tasarımı öne sürmüştür¹¹.

Tarih boyunca insan davranışlarını anlama öncelikle sezgisel bir süreç olmuş ve kentte sosyal güçlerin işleyişi bilinçsiz olarak algılanmıştır. Bugün tasarımıda dolayısıyla sosyo-kültürel ilişkilerde karşı karşıya gelinen sorunlar toplumun aktif çevre yaratmak sürecinden ayrılmış olmasından ileri gelmektedir. Sosyo-psikolojik açıdan, sosyal eylemlerin bazıları belirli mekanlarda sınırlandırılırsa, yoğunlaştırılırsa sosyal olaylar ve sosyal eylemlerdaha hareketlenecek ve yeni eylemleri doğuracaktır¹².

Sosyal yapı, insanların fiziksel gereksinimlerinden doğan olguların birikimi sonucu ortaya çıkar. Örneğin antik

---

¹¹ a.g.e., s:1.

¹² G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkemiz İçin Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi" (M.S.Ü. Mim.Fak. Doktora Tezi. İstanbul, 1979). s:94.

çağ ve orta çağda toplumun "savunma" gereksinimi kent formunu oluşturmada etkili olmuştur. Toplum gerek bireylerin alışkanlıkları ve doğurduklarıyla (yasalar ve kurumlar), gerekse de iletişimleri sayesinde üretimleri ile kültürel açıdan belirginleşir. Sosyal yapı toplum içindeki;

- Sayısal
- Büyüklük olarak
- Güç yapılar olarak
- Mekanda dağılımları olarak

gibi birtakım sınıflardan oluşur. Toplumsal yapılara bağlı olarak bu sosyal sınıfların mekanda, dolayısı ile de kentte belirlenimleri de farklı olacaktır (Batı toplumunda yüksek sınıfların tek katlı evlerde, bizim toplumumuzda yüksek katlı bloklarda yaşamaları gibi)¹³.

4.2.2. Yönetim Sistemleri

Tarih boyunca yönetim sistemlerinin işleyişi bir süreç olmuş politik güçlerin kent formu üzerindeki etkisi ise tam anlamıyla anlaşılammıştır. Yüzyıllardan beri kurulan tüm kentlerde görülmüştür ki; yönetimin yer aldığı her noktada bir kent kurulabilmektedir. Yönetim sisteminin cinsi ise kurulan kentin formuna oldukça büyük etki yapmaktadır. Bu sistemlerin;

- A. Krallık Yönetimi (Hitit ve Etrüsk Krallıkları Kentleri)
- B. İmparatorluk Yönetimi (Bizans İmparatorluğu kentleri)
- C. Askerî Yönetim (Roma İmparatorluğu kentleri)
- D. Cumhuriyet Yönetimi (20.yy. kentleri)

olması birçok devirde formu belirleyen önemli faktör olmuştur.

---

¹³ a.g.e., s:97.

Eski çağda (Antik çağ) kentlerin kuruluşlarında askerî yönetim ve bunun sonucu olan savunma faktörü çok önemli bir belirleyici olmuştur. Günümüzde bu faktör etkisini yitirmesine ne rağmen, çok yakın zamana kadar hükmünü sürdürdüğü de gerçektir¹⁴.

Tarihte bir hükümdarın veya imparatorun isteği ile kurulan kent örnekleri çok fazladır. Özellikle ortaçağ feodal yönetimin organik kent formu üzerindeki etkisi kaçınılmazdır.

4.2.3. Nüfus Karakteristikleri

Teknolojinin gelişmesi ile insanlar dış etkenlerden daha çok korunabildiği için ölüm oranı azalmakta; yaşam daha uzun sürmektedir. Bundan dolayı dünya nüfusu sürekli artmaktadır. Nüfusun artması kentlerin gelişmesine ve formun büyümesine yol açmaktadır.

Nüfusun artması sonucu topraktan kopan insan, endüstri alanında çalışmaya başlamıştır. bu sayede kentleşmenin hızlanmasına yol açmıştır¹⁵. Kentleşmenin hızlanması ve sanayileşmenin kent içine yayılması ile eski devirlerde kent dışına da bulunan fabrika ve sanayi bölgeleri kentle bütünleşmiştir. Böylece önceki çağlarda kurulan kentler nüfus artışına bağlı olarak bir yayılma ve gelişme göstermiştir.

Bilimsel bulgulara göre ülkemizde kentlerin büyüme hızı % 6.5 olarak belirlenmiştir (Nüfus ve yaygınlık olarak, her yıl kente bir öncekinin % 6.5 kadarı ekleniyor). Nüfusun kenti ve kent formunu etkilemesine örnek olarak 30 yıl içinde

---

¹⁴ G.Özdeş, Şehirciliğe Giriş ve Toplum Ölçeği (İ.T.Ü. Matbaası, İstanbul, 1972). s:65-66.

¹⁵ G.Konuk ve K.Bakan, Türkiye'de Kentel Dış Mekanların Düzenlenmesi (TÜBİTAK Fotoğraf ve Kلیşe Laboratuvarı ve Ofset Tesisleri. Yayın No: U5. İstanbul, 1987). s:6.

9 kat artan İstanbul'u gösterebiliriz. Gözle görülür şekilde büyüyen, yaygınlaşan, kabuk değiştiren İstanbul'da eski kentin sınırlarını bulmak mümkün değildir. Merkezden doğuya doğru gittiğimizde önce merkez, bürolar, sonra merkeze yakın konut bölgelerini algılarız. Azalan konutlar ve banliyölerden sonra kentin bittiğini sandığımız yerde yine geçekundu bölgeleri ve sanayi alanları başlıyor¹⁶. Kısacası Roma Devleti zamanında belirlenen kent formu nüfusun çok fazla artışı ve kentleşme hızı ile oldukça farklı boyutlara ulaşmıştır.

Tablo 2: İstanbul Kentinin Nüfus Gelişimi

YIL	NÜFUS
1927	690.857
1935	741.148
1940	739.949
1945	860.558
1950	983.041
1955	1.268.771
1960	1.466.535
1965	1.742.978
1970	2.247.630
1985	5.858.558

Yunan şehirlerinde nüfus miktarını isteyerek sınırlı bir sayıda tutmak, kolonial bir genişlemenin en kuvvetli sebebidir¹⁷. Bu devirde nüfusu sınırlı tutarak sağlanan geometrik kent formu; çağdaş devirde nüfusun artması sonucu oldukça büyük boyutlara ulaşmış, karmaşık (geometrik, organik ve radyokonsantrik) kent formu olarak algılanmaya başlanmıştır.

¹⁶ H.Karabey, Kent Olgusu (İstanbul, 1980). s:28-29.

¹⁷ G.Özdeş, Şehirciliğe Giriş ve Toplum Ölçeği (İ.T.Ü. Matbaası. İstanbul, 1972). s:61.

4.2.4. Gelenekler

Kent, günümüzde çok işlevli, bağlaşıklık ve bütünleşmiş bir süreç olarak ele alınmaktadır. "Çok işlevli tanımının ar- dında ise sadece bir tek "Neden-İşlev" ilişkisinden söz edilebilir; "Toplum Yaşamı". Kentlerin doğuşuna kadar gerilere gidilirse, kentin ve kentleşmenin temel dinamiğinin toplumsal yaşamın özü olduğu görülür. Kentlerin işlev olarak belirlenen kesitler ne olursa olsun, bunların tümünün toplumsal bütünün ayrıcalıklı, ancak evrim sürecinde zaman zaman önem kazanan parçaları olduğu gözlenebilir¹⁸.

Yüzyıllardan beri süregelen toplumsal yaşam ise her toplumun kendine özgü birtakım ögeler kazanmasına yol açmıştır. Bu ögeler ise toplumların bir sonraki kent kuruluşunda gözönünde bulundurduğu faktörleri yani "gelenekleri" ortaya çıkarmıştır. Kentlerin ve formlarının genel özelliklerini oluşturan temel ögeleri ise;

- a) Yerel-evrensel veriler
- b) Etkiler
- c) Toplumun tarihsel bağları
- d) Kültür
- e) Yönetim
- f) Üretim biçimleri¹⁹

olarak sınıflandırabiliriz. Tüm bu ögelerin tarihsel süreç içerisinde bütünleşmesi sonucu toplum yapısını ve kent olgusunu etkileyen gelenekler oluşmuştur. Günümüzde özellikle ülkemizde gelenekler kentlerin oluşumunda ya da gelişiminde oldukça etkili olmaktadır (Anadolu'da genel olarak Eski Türk evinin geleneksel yapısı, geleneksel mimari vb. tarihsel oluşumlar kent formunu belirleyen başlıca faktörler olarak sayılabilir).

---

¹⁸ H.Karabey, Kent Olgusu (İstanbul, 1980). s:32.

¹⁹ a.g.e., s:32.

değişen faaliyet türleri kent formunun oluşumunda en önemli etkiyi yaratmıştır.

Kentsel ekonomik güçler için en büyük çekim merkezleri, en çok eylemin yeraldığı kent merkezleridir. Arz-talep olayına bağlı olarak ekonomik güçler kentte bir başka yapılanma oluşturabilir. Ekonomik faktör, kent yapılanmasında yönlendirici olduğu kadar, bazı sosyal değerlerin kaybına da neden olabilmektedir²².

4.2.6. Dini İnançlar

Özellikle eski çağ ve orta çağda kent formunun oluşumunda etkisi kaçınılmaz olan en önemli faktör dini inançtır. artık çağda yunanistan'da akropollere bağlı olarak oluşturulan kent yapısı; orta çağın en önemli yapılarından biri olan katedrallere dayalı olarak merkezci ya da işinsal bir formda yayılarak oluşturulmuştur. İbadet yerinin merkez olarak kabulü o dönem kentlerinde en önemli belirleyicidir.

Oysa aynı dönem müslüman şehirleri ya tarımın hakimiyeti ile vaha şehirleri olarak veya münakale hatları üzerinde pazar şehri olarak²³. Müslümanların ibadet mekanı olan camiler ise kent formunun oluşumunda o derece önemli değildi. Yine de cami kentin önemini koruyan odak noktasında bulunurdu. Müslümanlığın inançlarına bağlı olarak oluşan iç avlulu sistemli kent yapısı da kent formunu oluşturmada etkiliydi.

---

²² G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkeimiz İçin Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi" (M.S.Ü. MİM.FAK. Doktora Tezi. İstanbul, 1979). s:102.

²³ G.Özdeş, Şehirciliğe Giriş ve Toplum Ölçeği (İ.T.Ü. Matbaası. İstanbul, 1972). s:62.

Dini inançların kent formuna olan etkisi 17.yy.dan itibaren eski etkisini kaybetmeye başlamış; özellikle endüstri devriminden sonra bu faktör önemini kaybetmiştir (Kent formunun oluşumunda dini yapının yerini ekonomik yapı almıştır).

4.3. YÖNLENDİRİCİLER

Kentin ve kent formunun oluşumunda kesin olarak etkili olmasa da, belli şekillerde yön almasına yardımcı olan bazı faktörler vardır:

Toplumun;

- a) Ekolojik yapısı
- b) Yapı ve yapılanma sistemleri
- c) Boşluk oranları (Yoğunluk)
- d) Biçimlenme yapısı (Organik ya da geometrik)

kent formunu yönlendiren etmenlerdir.

4.3.1. Ekolojik Yapı

Toplumun ekolojik yapısı, yaşayan tüm canlı varlıkların çevre içersindeki ilişkilerini gösterir. Bu açıdan baktığımızda geçerli olan çevreyi, yalnız fiziksel veya biyolojik değil, insanın varoluşunun bir kültürü olarak algılarız²⁴.

Ekolojik yapı;

- a) Nüfus
- b) Çevre
- c) Teknoloji
- d) Sosyal organizasyon problemlerini içerir.

---

²⁴ G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkemiz İçin Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi" (M.S.Ü. Mim.Fak. Doktora Tezi. İstanbul, 1979). s:28.

Kısacası insana yönelik, insanla ilişkili ve insanın oluşturduğu toplum ve toplumsal faaliyetlerle ilgili tüm konuları içerir. Ekolojik faktörler itici ya da çekici rol oynatabilirler. Tpiik toplumsal müesseselerin, toplumun değişim elemanları üzerindeki topLAYıcı ve dağıtıcı etkileri toplumun büyümesini ve yapısını kontrol etmeğe yardım edecektir. Ekolojilerin nüfus içinde geliştirdikleri ortaklaşa ilişkiler metoduna göre, organizmanın çevreye uyumu sağlanmaktadır²⁵.

Toplumun ekolojik yapısı, insan ilişkileri ya da insan faaliyetlerine dayalı toplumsal ilişkiler çevrenin şeklini belirlemekte ve bu da kentin oluşumunda, form kazanmasında yönlendirici bir etken olmaktadır.

4.3.2. Yapılar ve Yapılanma

Bir kent oluşumunda, kentsel tasarımda en önemli elemanlar yapılar ve yapılanma ilişkileridir. Bunların ilişkisi de kentin en önemli elemanı olan sokakları belirler. Kentsel yapıyı oluşturan yapıların tasarımında hiçbirzaman tek ve kesin bir çözüm getirilemez; ancak çözüme en iyi yaklaşım bulunmaya çalışılır. Sokak mekanı yapılanma kuralları, tasarım kavramı ve tasarıma ilişkin detaylar ile bütünlük sağlar. Yapılanma kuralları da sokak kesiti, hareketi, yapılanma biçimi, cephe genişliği, çatı biçimi, mekan sınırlarında oluşan bir bütündür²⁶. Bu kadar fazla seçeneği olan yapılanma kuralları da her dönemde her topluma göre değişik bir karakter kazanmış; kentsel yapılanmayı etkilemiştir. Toplumlara göre değişen yapılanma kurallarına baktığımızda;

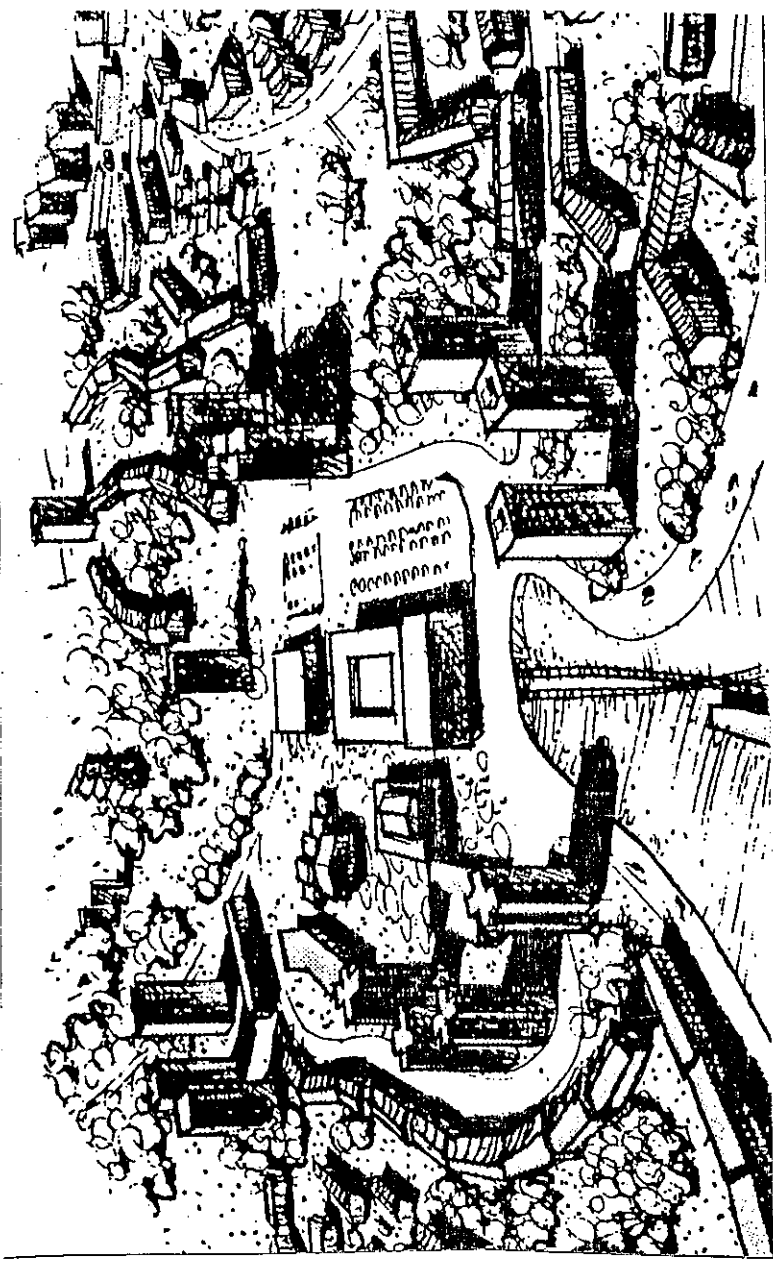
---

²⁵ N.Akyazı, "Ekoloji Yönünden Aşama Sırası" (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Kürsüsü Çalışması). s:1-2-3.

²⁶ G.Konuk ve K.Bakan, Türkiye'de Kentsel Dış Mekanların Düzenlenmesi (TÜBİTAK Fotograf ve Klişe Laboratuvarı ve Ofset Tesisleri. Yayın No:U5. İstanbul, 1987). s:53.

- Yaya yoluna
- Ön bahçelere
- Bina derinliklerine
- Sıra evlere
- Tek evlere
- Çatı eğimine²⁷

bağlı olarak düzenlenmiş yapılanma sistemleri algılıyoruz. Değişik yapılanma sistemleri de belli kent formlarının yönlendiricisi olmuştur.

(Şekil 136)²⁸

Yapılanma sistemi örnekleri

²⁷ a.g.e., s:53.

²⁸ P.Spreiregen, Urban Design: The Architecture Of Towns And Cities (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını. Kütüphane Kart No: 65-25520. U.S.A., 1965). s:94.

4.3.3. Boşluklar (Yoğunluk)

Kenti oluşturan elemanlar arasında yapılar ve yapılanmalar dışında boş alanlar da oldukça çok yer tutar:

- Yollar
- Sokaklar
- Yaya yolları
- Yeşil alanlar
- Çocuk bahçeleri
- Parklar

gibi yapılanma dışı alanlar ile henüz tasarımı yapılmamış arazi parçaları kent içindeki boş alanları gösterir. Boş alanların oranı kent tasarımıında, kent formunun oluşumunda yönlendirici rolü oynamaktadır.

Barok dönemde açık alanlara yapılanmış alanlardan daha çok önem verilip, özen gösterilmesi sonucu kentler adeta bir bahçe-kent görünümüne bürünmüştür. Oysa ilkçağ ve modern çağ döneminin dışındaki, diğer dönemlerde yapı yoğunluğunun fazla olması yapılanmaya bağlı bir kent formu oluşumuna neden olmuştur.

Kentsel yoğunluğa bağlı olarak, kentler

1. Yatay
2. Düşey
3. Band (Lineer)

formlarda oluşabilir.

1. Yatay kent formunda; nüfusun % 80'i 4 km'lik daire içinde yaşayabilir. % 56 nüfus boş alanlara 1000 m'den fazla uzaklıktadır.

Nüfus	50.000	
Yoğunluk	1.000 kişi/km ²	ALAN: 50 km ²

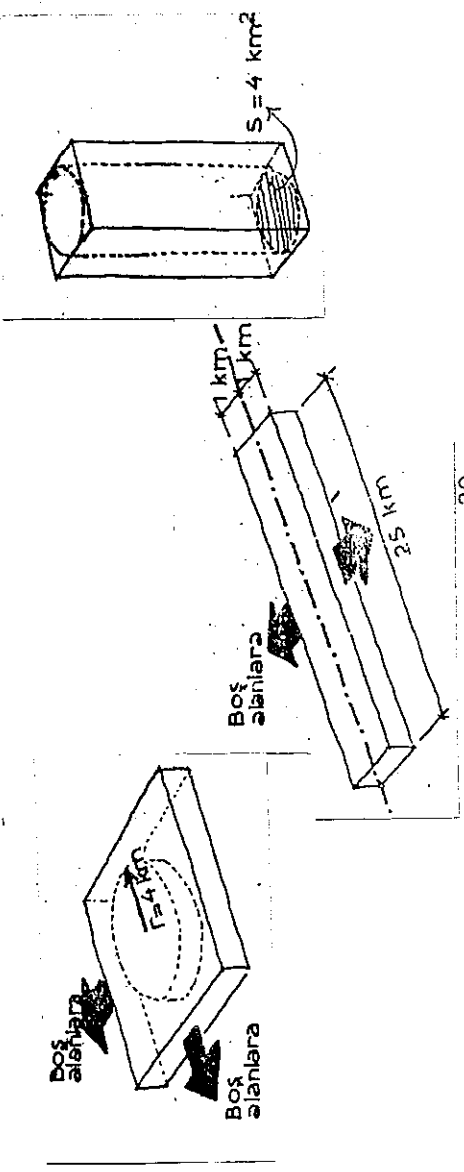

2. Düsey kent formunda; nüfusun % 100'ü 4 km'lik daire içinde yaşamaktadır.

Nüfus 50.000
Yoğunluk 1.000 kişi/km² ALAN: 4 km²

3. Band (Linear) kent formunda; 2 km eninde kentsel bantlar vardır. Nüfusun % 100'ü 1 km sonra boş alanlara ulaşabilir.

Nüfus 50.000
Yoğunluk 12.000 kişi/km² ALAN: 2 km x 25 km²⁹

Yapılanma sistemlerine göre değişik kent formları

4.3.4. Organik ve Geometrik Biçimlenme

Kent formunda, kentlerin oluşumunda birçok değişik biçim algılamamıza rağmen; bu formların belirlenişinde esas iki ana biçim vardır:

- A. Geometrik Form
- B. Organik Form

²⁹ O.Göçer ve diğerleri, Şehircilik (İ.T.Ü. Kütüphanesi, Sayı:1317. İ.T.ü. Matbaası. Gümüşsuyu, 1985). s:85-86.

³⁰ a.g.e., s:85-86.

Tarih boyunca, kurulan tüm kentler bu iki ana formdan yola çıkarak, kentlere biçim kazandırmıştır. Yüzyıllardan beri gördüğümüz organik ve geometrik biçimlenme tüm kentlerin form kazanmasında ana yönlendiriciler olmuştur.

Antik çağda belli akslara dayandırılarak ve ilkel yön-temlere bağlı olarak gerçekleştirilen geometrik biçimlenme kararı; rönesans ve barok dönemde ideale ulaşmak fikriyle önemini korumuş; modern devirde de sanayinin gelişmesiyle birlikte kentlerin konsantrik olarak gelişmesi sonucu devam etmiştir. Yine de tüm bu etkenlerin yanında esas fikir "Geometrik kent formunu" oluşturmaktadır.

Ortaçağ'da arazi yapısı ve idari yapıya dayalı olarak ortaya çıkan organik kent formu ise çağdaş dönemde kentlerin bozulması sonucu, belli bir ilkeye dayandırılmadan karşımıza çıkmaktadır. Organik kent formunu oluşturmada, geometrik formu oluşturma fikri kadar kesinlik olmasa da; kent formu üzerindeki yönlendirici etkisi tartışılmaz.

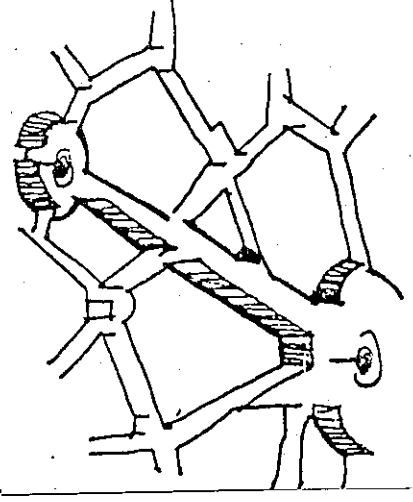
4.4. BİÇİMLENİŞLER

4.4.1. Sokak Dokusu Üzerine Biçimlenme

Sokak, kent formunun en önemli elemanlarından biridir. Kentlerin kentsel tasarım olayı yolların pozisyonlarına ve görünüşlerine göre gerçekleşir³¹. Sokak kent içindeki en tipik statik veya hareketli mekan türüdür ve kente yeni bir boyut getirmede akıcı yapısı gözönüne alınması gereken bir yö-nüdür. Sokak dokusundaki yön değiştirmeler, bina çizgisinin yer değiştirmesi kent formunun biçimlenişinde önemli rol oynayabilir³².

³¹ P. Speiregen, urban Design: The Architecture Of Towns And Cities (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını. Kütüphane Kart No: 65-25520. U.S.A., 1965). s:125-126.

³² G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülke-miz İçin Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi" (M.S.Ü. Mim.Fak. Doktora Tezi. İstanbul, 1979). s:64-69.

(Şekil 138)³³

Birbirini izleyen sokaklar kent formunu oluşturan en önemli öğelerdir

Sokaklar yapılar ile çevrili, her türlü aktiviteye açık, doğrusal bir yönelme gösteren; bu yönelmelerle diğer önemli birimine bağlanarak kenti ve kent formunu oluşturan mekanlardır. Sokaklar toplumun en küçük aktivite mekanı olduğundan; toplumun sosyal yapısını da yansıtırlar. Bu açıdan toplumun yaşantısını ve ilişkisini yansıtacak şekilde sokakları tasarlamak doğru olacaktır. Sonuçta sokak dokusunun biçimlenişine göre oluşan kent formları da toplum yapısının algılanmasınayardımcı olacaktır.

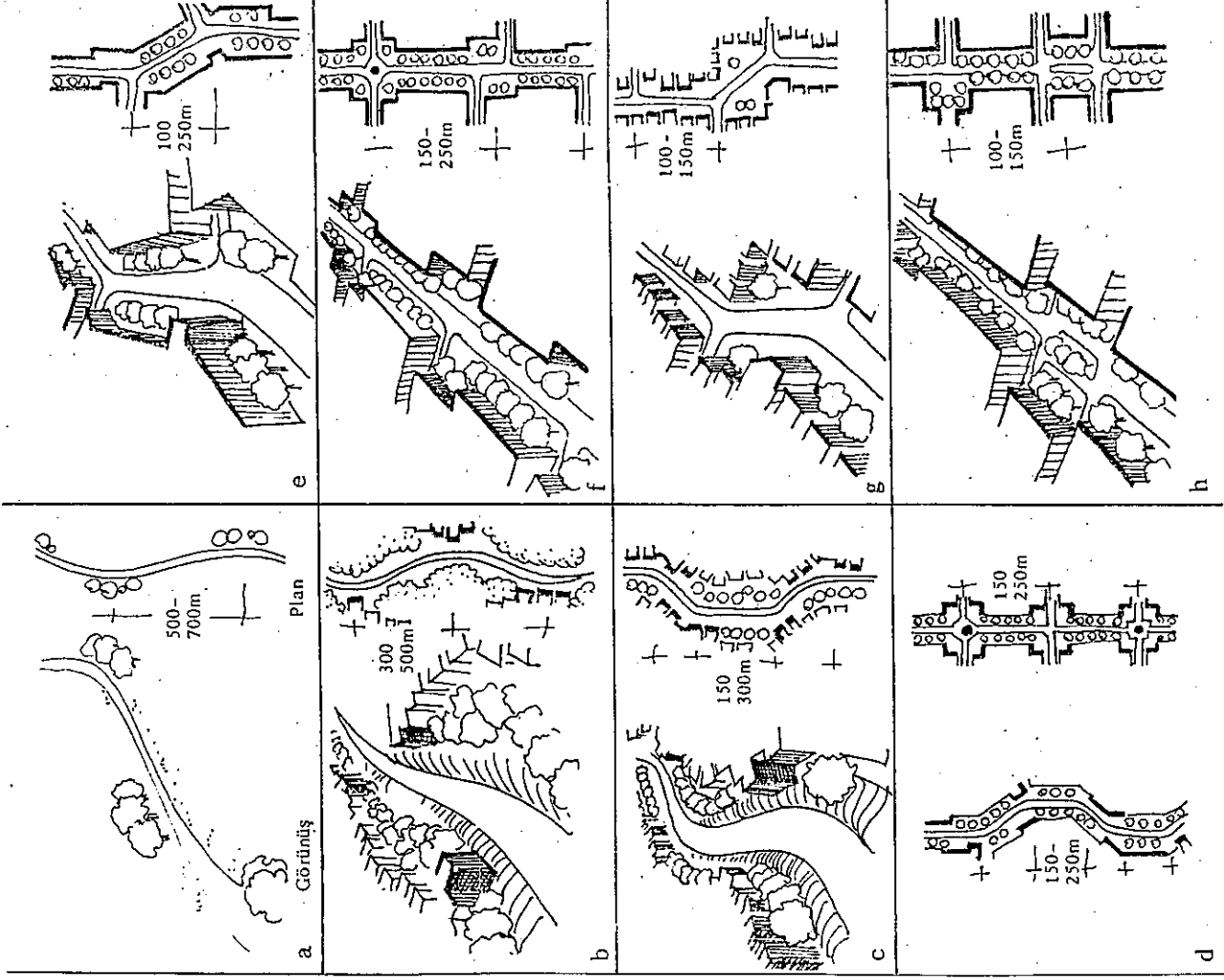
Sokak mekanın tasarımında etkili olan faktörler dolaylı olarak kent tasarımında da rol alacaktır.

1. Mekan kesiti (Sokağın en ve yükseklik oranı)
2. Yapılanma biçimi
3. Sokak geçişi (Sokağın ritmik hareketleri)
4. Çatı biçimi
5. Cephe genişliği
6. Yeşil elemanlar³⁴

³³ G.Konuk ve K.Bakan, Türkiye'de Kentel Dış Mekanların Düzenlenmesi (TÜBİTAK Fotoğraf ve Kلیşe Laboratuvarı ve Ofset Tesisleri. Yayın No:U5. İstanbul, 1987). s:15.

³⁴ a.g.e., s:51.

sokak dokusunu oluşturan faktörlerdir. Tüm bu belirleyiciler kent içinde bütünleştiği zaman kent formunu oluşturan en önemli etkenler olarak algılanmaktadır.

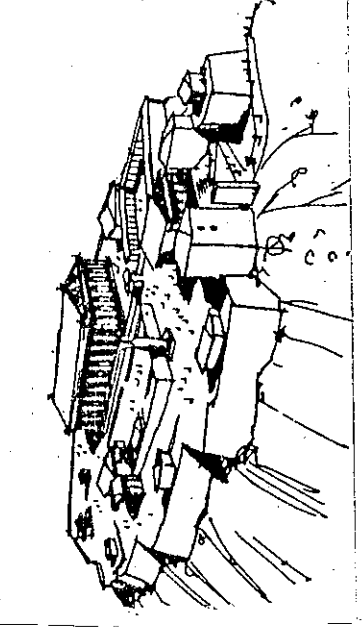
(Şekil 139)³⁵

Kentsel yapılanmada sokağa ilişkin tasarım ilkeleri

4.4.2. Tek Yapı Üzerine Biçimlenme

Özellikle antik ve ortaçağda gördüğümüz tek yapı üzerine kent formunu oluşturma; çok nadiren etkili olabilir. Eski çağlarda gerek dini, gerekse idari yapıların kent kuruluşlarında etkili olması nedeniyle; kilise ya da saray gibi yapıları odak noktası oluşturacak şekilde kentin merkezinde tasarlayarak kent oluşturmak fikri hakimdi.

Kentsel imgeyi canlandırmada odak noktası oluşturan, bu tür simgesel yapıların önemi büyüktür. bu yapılar kent silüetine de yansırılar³⁶.

(Şekil 140)³⁷

Antik çağda Atina'da "Akrapol" yapısına bağlı olarak belirlenen kent formu

Kent formunu oluşturmada önemli yer tutan yapılar tek başına;

- a) Fonksiyonel
- b) Simgesel
- c) Estetik

açıdan değer taşıyabilirler. Kentin sınır girişini yansıtan

³⁶ a.g.e., s:102.

³⁷ P.Spreiregen, Urban Design: The Architecture Of Towns And Cities (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını. Kütüphane Kart No: 65-25520. U.S.A., 1965). s:3.

tek yapılar fonksiyonel; heykel imajı veren ya da odak noktası oluşturan yapılar simgesel; iki mekanın kesişiminde yer alan veya alçak yapılarla tezatlık oluşturacak şekilde tasarlanan yapılar estetik yönden kent imgesini, kent formunu yaratmada etkin rol oynarlar³⁸.

(Şekil 141)³⁹

Günümüzde de geleneksel karakterini koruyan tek yapı üzerine oluşmuş kent formu örneği San Gimignano

4.4.3. Mekansal Biçimlenişler

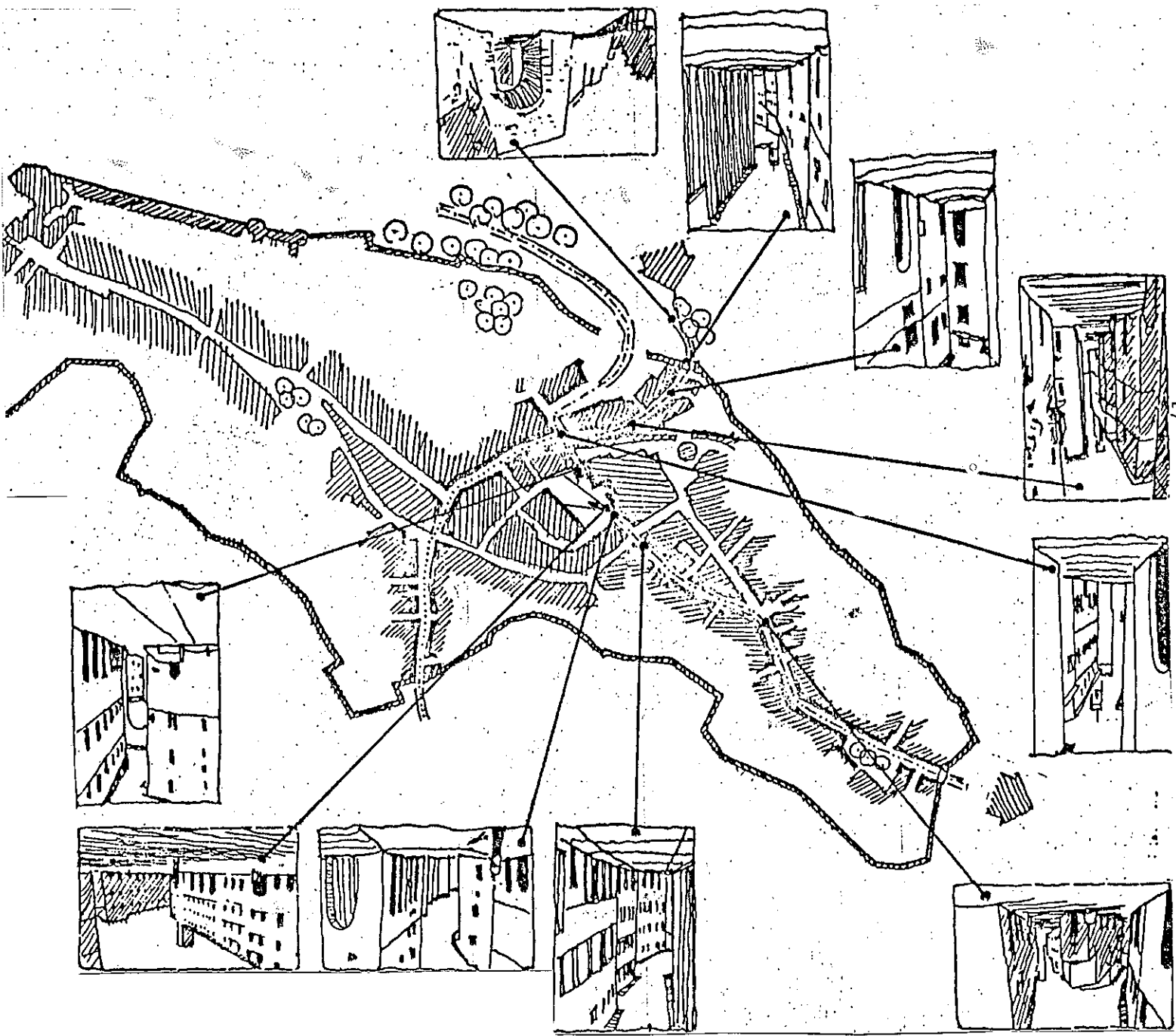
Kent oluşumunda bir iletişim aracı olarak sokaklar, caddeler ve meydanlar kısacası tüm kentsel mekanlar büyük önem taşırlar. Bu mekanlar aynı zamanda insan-çevre etkileşiminde ve dolayısıyla insanın yaratıcı güç kazanmasında olumlu rol oynamaktadırlar(40).

---

38 a.g.e., s:102.

39 F.Özer, Çağdaş Mimari Dizaynlamada Tarihsel Sürekliliğin Değerlendirilmesi (İ.T.Ü. Mimarlık Fak. Yayını. İ.T.Ü. Matbaası. Gümüşsuyu, 1982). s:85.

40 G.Konuk ve K.Bakan, Türkiye'de Kentsel Dış Mekanların Düzenlenmesi (TÜBİTAK Fotoğraf ve Klişe Laboratuvarı ve Ofset Tesisleri. Yayın No:U5. İstanbul, 1987). s:11.

(Şekil 142)⁴¹

Volterra kendi mekansal biçimlenişlerin kent formuna etkisi

⁴¹ F.T. Hansen ve Stuttgart Üniversitesi Öğrencileri, Notation Räumlicher Stadtstrukturen In Unterschiedlichen Ausprägungen Seminar Architekturtheorie ss.77 (S.Ü. Stuttgart, 1977). s:41.

Kentlerin önemli bölümünü oluşturan mekanların çeşitli biçimlerde kazandığı süreklilik imajı kent formunun belirlenmesinde de etkilidir. Gerek bilinçli, gerekse bilinçsiz şekilde gerçekleşen bu mekansal biçimlenişler, çaglar boyu kentlerin ortaya çıkışında kendiliğinden bir belirleyici niteliğine bürünmüştür.

Mekanı sınırlandıran ya da belirleyen ögeler olarak karşımıza çıkan;

- İnsan (Beşeri faktör)
- Yapılar
- Zemin ve çatı örtüsü (Alt ve üst sınırlayıcılar)
- Yükseklik farkları
- Yeşil eleman
- Su ögesi⁴²

olarak sayabileceğimiz bu faktörler mekansal biçimlenişleri de ortaya çıkaran ana ögelerdir. Bu faktörlere bağlı olarak mekanları formel ya da informel biçimlerde algularız. Bu formların birleşimi de sonuç olarak kent formuna yansıtacaktır.

4.4.4. Kent Biçiminde Ön Kabuller

Kent formunun oluşumunda gördüğümüz tüm belirleyiciler, yönlendiriciler ve biçimlenişleri formun oluşumuna önceden etki eden faktörler olarak tanımlayabiliriz. Form bu faktörlere bağlı olarak ortaya çıktı. Oysa bazı kentlerin kuruluşunda hiçbir faktöre bağlı kalınmadan form belirlenmiştir. Bazı kabullere bağlı olarak kent formu önceden belirlenmiş; mekanlar, yapılanmalar ve tüm yönlendiriciler buna bağlı olarak gerçekleşmiştir.

---

⁴² G.Konuk, "Kentsel Tasarımda Boyutlandırma Ölçütleri ve Ülkemiz İçin Geniş Kapsamlı Bir Model Önerisi" (M.S.Ü. Mim.Fak. Doktora Tezi, İstanbul, 1979). s:55-58.

Kent oluşumunda bu ön kabullere bağlı olarak;

- Formel ya da informel
- Geometrik ya da organik formda
- Gelişebilir ya da sabit formda
- Mekansal ilişkilere dayanan ya da dayanmayan

çeşitli kentler tasarlanabilir. Bu tasarımda kent oluşumunda bir sınırlama yoktur. Sadece form kavramı hakimdir.

BÖLÜM 5

İNSAN-KENTSEL MEKAN İLİŞKİLERİNE BAĞLI OLARAK KENTSEL FORMUN BEŞERİ YÖNÜNÜN İRDELENMESİ

5.1. İNSAN-KENTSEL MEKAN BOYUTLARI

Kentsel formun beşerî yönü, tüm diğer faktörlerin ve elemanların (öğelerin) yanında en önemli yönü olarak gözükmür. Çünkü formu oluşturan kentin, kenti oluşturan mekanların oluşumunda en belirleyici faktör "insan ve insan boyutları"dır. Bu açıdan kentsel formu tam anlamıyla algılayabilmek için insan boyutlarını ve formla ilişkilerini incelemek zorundayız.

Formu belirleyen insan boyutlarını tek bir mekanda ve tek bir çağda ele almak doğru olmaz. Çünkü boyutlar çeşitli mekanlara göre değişiklik gösterdiği gibi; çeşitli dönemlere göre de farklılıklar gösterebilir. Buna göre insan-kentsel mekan boyutlarını;

- A. Semt ölçeğinde
- B. Meydan ölçeğinde
- C. Sokak ölçeğinde

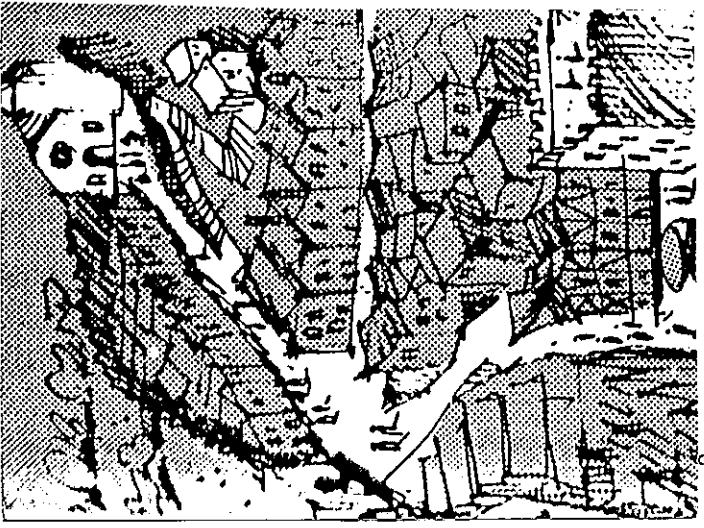
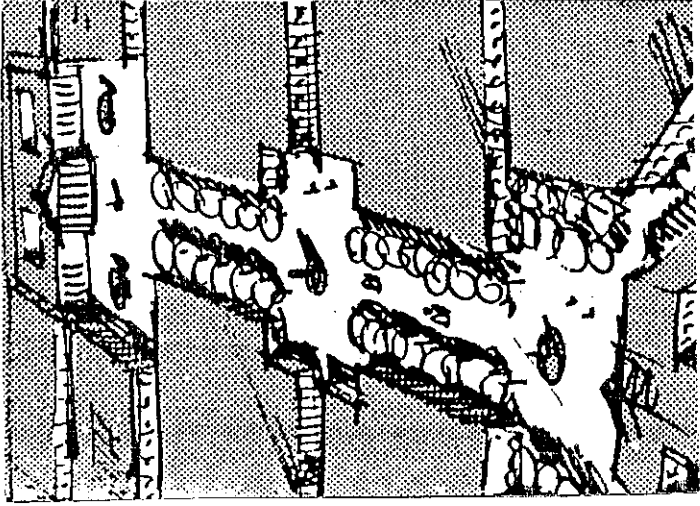
ve çeşitli dönemlere göre karşılaştırma yaparak inceleyebiliriz.

5.1.1.1. Semt Ölçeğinde

Kenti oluşturan tüm öğelerin ve yapılanmanın oluşturduğu semt birimini, küçük ölçekte bir kent olarak nitelendiririz.

A. Günümüzde 5000 kişilik bir ilkokul birimi olarak belirlenen semt; eski çağda dini yapının etrafında yer alan mekan, ortaçağda ise feodaliteye bağlı olarak belirlenen mekan ve bunun çevresinde gelişen yerleşimlere göre ölçek değişirmiştir.

B. Yine 20.yy.da motorlu araçların önem kazandığı ve % 50 bu ölçeğe göre belirlenen semt mekanları (yollar ve sokaklar); ortaçağ ile rönesans ve barok dönemlerinde yaya hareketlerine ve insan boyutlarına göre tasarlanıyordu¹.

(Şekil 143)²

Ortaçağ ve Rönesans döneminde semt ölçeği

¹ P.Spreiregen. Urban Design: The Architecture Of Towns And Cities (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını. Kütüphane Kart No:65-25520. U.S.A., 1965). s:164.

² a.g.e., s:164.

Çağdaş devirde belirlenen semt biriminde;

- a) Konut alanları
- b) Ticaret alanları
- c) İlkokul
- d) Kültür, eğlence mekanları
- e) Yeşil alan ve parklar

yer almaktadır. Tüm bu alanlar arasında bir kentin yaşanan mekanları ve yine kenti yaşatan mekanlar "yaya yolları" ve "yaya alanları"dır. Yaya yolları yapılmış ve yapılanmamış doğal çevre ile bütünleşmiştir. KentSEL dış mekanların bütünleşmesi ile oluşan (Yapılanmış çevre + meydanlar + sokaklar + yeşil alanlar) semt ölçeğinde, mekanlar yaya yollarının yaya alanları ile bağlanması ile zenginleşir³. Dolayısıyla gerek yapılmış çevre olsun, gerekse yapıları bağlayan mekanlar olsun boyutuyla kişilik kazanır. Gerek eski çağlarda, gerekse günümüzde semt ölçeğini ve formunu oluşturan en önemli boyut nüfustur. 20.yy.da 5000 kişi olarak tanımlanan semt birimi; antik çağda dinî görevliler ve bunların etrafındaki kişilere bağlı olarak ölçek kazanmıştır. Ortaçağın semt ölçeğine baktığımızda ise feodal toplumun etkisini ve çoğunluğunu görüyoruz. Sonuçta semt biriminde insan boyutu açısından etkili faktörü nüfus olarak algılıyoruz. İnsanın ebatları (en-boy-yükseklik) görüş açısı, algılama mesafesi vb. boyutları ise semti oluşturan daha küçük ölçekte mekanlar üzerinde etkili olmuştur.

5.1.2. Meydan (Place) Ölçeğinde

Meydanlar, kentSEL dış mekanların en belirgin örneğidir. Meydanın durağan yapısı, "dinamik" bir yapısı olan sokak mekanının yanında "statik" bir mekan yaratılmasını sağlar⁴.

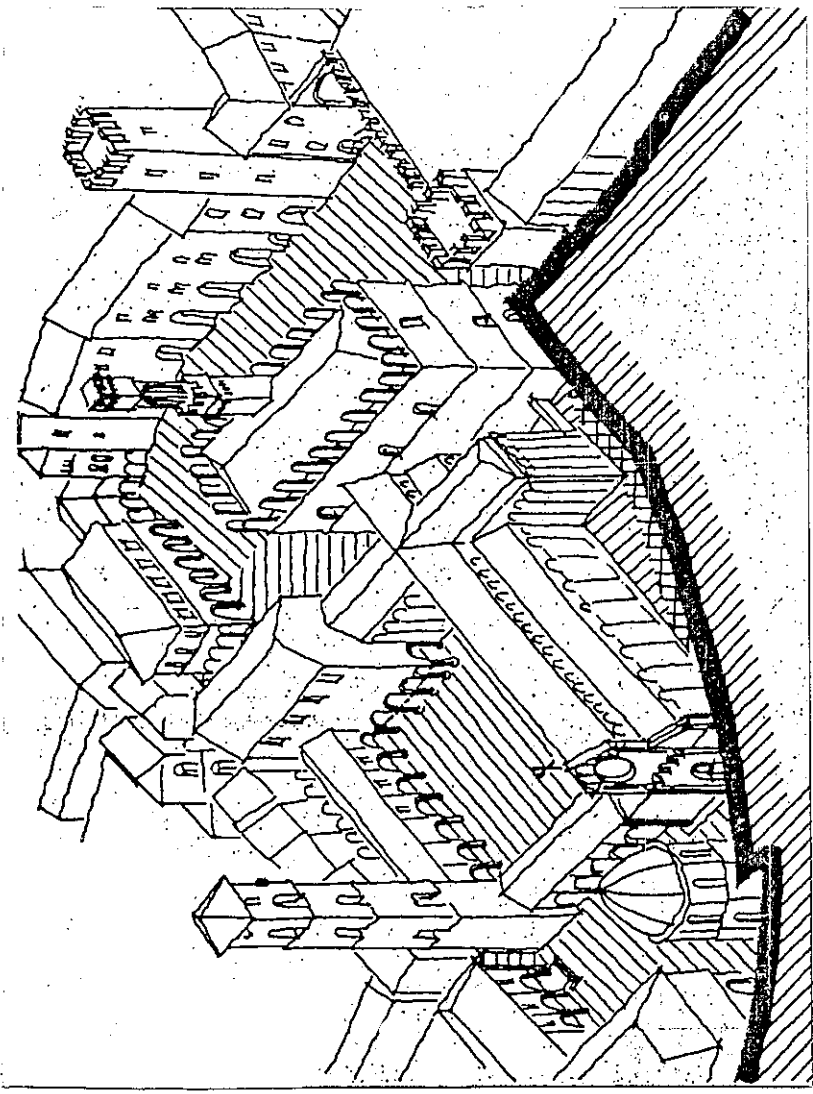
³ G.Konuk ve K.Bakan, Türkiye'de KentSEL Dış Mekanların Düzenlenmesi (TÜBİTAK Fotoğraf ve KİŞİ Laboratuvarı ve Ofset Tesisleri. Yayın No:U5. İstanbul, 1987). s:23-24.

⁴ a.g.e., s:63.

Tüm tarihi çağlar boyunca algılanan ilk kentsel mekan örneği meydanlardır. Genellikle konutların boş bir mekan etrafında gruplanmasıyla oluşur. Bu şekillenme, doğan mekanın kontrolüne imkan verir. Dış yüzeyler de korumaya hazırlık sağlar. Önceleri konutlarda oluşturulan bu çevrili mekan; tipolojik içerik yüklü bir mekan olarak geçmiş dönemlerde;

- o Agora
- o Forum
- o Manastır avlusu
- o Cami avlusu

işlevlerinde karşımıza çıkmaktadır⁵. İlerleyen dönemlerde

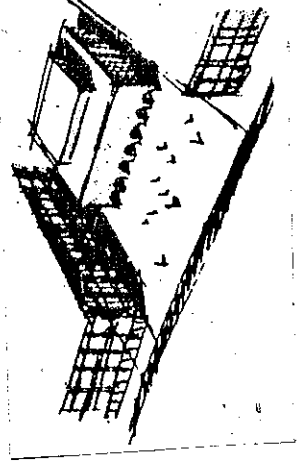
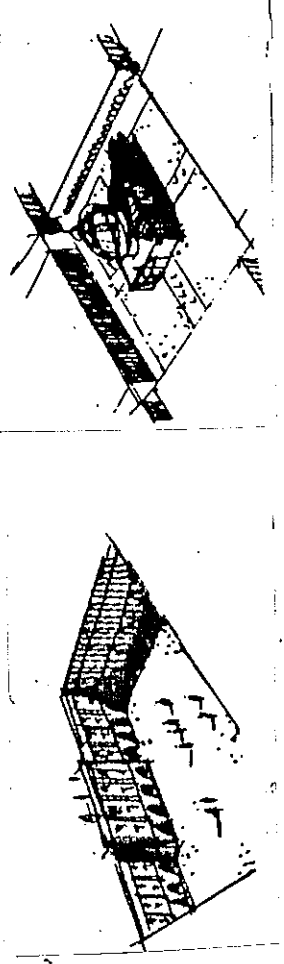
(Şekil 144)⁶

Ortaçağ meydan ölçeğinde bir örnek

⁵ M.Çubuk, "Şehircilik Planlama ve Fiziksel Çevre Düzenlemede Temel Yaklaşımlar" (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notu). İstanbul, 1986). s:40.

⁶ F.T.Hansen ve Stuttgart Üniversitesi Öğrencileri. Notation Räumlicher Stadtstrukturen In Unterschiedlichen Ausprägungen Seminar Architekturtheorie ss:77 (Stuttgart Üniversitesi, Stuttgart, 1977). s:96.

meydanlar gerek konaklama, gerek ticaret, gerek eğlence-din-
lence alanı olarak insanları çeken mekanlar haline gelmiştir.
İlkçağlarda konutlarla çevrilen bir mekan olarak algılanan
meydanlar, gelişen yüzyıllar boyunca insanlar tarafından ya-
pılan çeşitli şekillerde tasarlanmasıyla değişik formlarda
da görülebilmektedir.

(Şekil 145)⁷

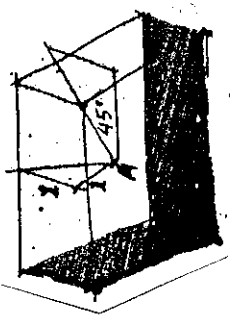
Yapıların çeşitli konularda tasarlanmasıyla elde edilen meydan ölççekleri

Meydanları algılamada en önemli faktör "boyut"tur.
Meydanları tanımlayabilmek için öncelikle mekana ölççek vere-
cek fiziksel boyutları ve oranları tanımlamak gerekir. Bunu
tanımlayabilmek için tek ölççek ise meydanın en önemli ögesi
olan insandır. Meydandaki tüm boyutlar insanın algılama ve
görüş açısına bağlı olarak tasarlanırsa ideale ulaşılır. Eski
dönemlerde meydanlar gelişigüzel yapıılıp, belli bir boyuta

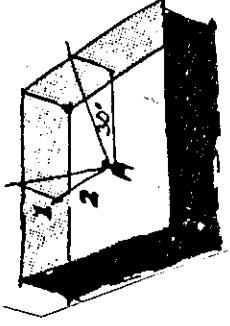
⁷ P.Spreiregen, Urban Design: The Architecture Of Towns And
Cities (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını. Kütüphane Kart No:65-25520.
U.S.A., 1965). s:77.

bağlı kalınıyordu. O dönemde tek ölçek meydana oluşturulan prestej yapısıydı (Tapınak veya saray gibi). Oysa günümüzde uyumlu bir mekan yaratmak istenirse, yapının yüksekliği ile mekanın derinliği arasındaki orana önem vermek gerekir. Duvarların yüksekliği yapılar arası mekanın üçte biri veya fazlası olursa mekan kapanmış demektir; oran dörtte bire indiği takdirde kapanma etkisi ortadan kalkar⁸.

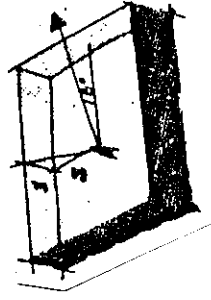
Mekanın tam bir meydana etkisi verebilmesi için insanın görüş açısı da önem taşır. İnsanın meydana içinde bulunduğu yerden binaya uzaklığı ile binanın yüksekliği eşit olduğu zaman (1:1) ki görüş açısı 45°'dir; meydana tam bir kapanma sağlanır(a). Oran (1:2) olduğunda açı 30° olacaktır; bu durumda mekanın kapanma sınırına ulaşmış olur(b). Mekanın kapanması için minimum sınır ise 1:3 oranı ve 18°'lik görüş açısıdır(c). Açının 14° ve altında, oranın ise 1:4 ve altında olması halinde ise mekanda kapanma algılanmaz(d).

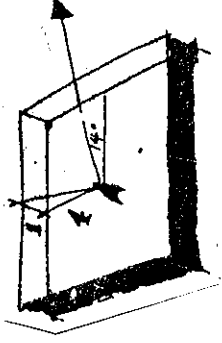
a. KAPALI MEKAN

b. MEKANIN KAPANMA SINIRI

c. MİNİMUM KAPANMA

d. KAPANMANIN KAYBOLMASI (Şekil 146)⁹

İnsanın mekanı algılama oranları

⁸ G. Konuk ve K. Bakan, Türkiye'de Kentleşme Dışı Mekanların Düzenlenmesi (TÜBİTAK Fotoğraf ve Klşe Laboratuvarı ve Ofset Tesisleri. Yayın No:U5. İstanbul, 1987). s:63.

⁹ P. Spreiregen, Urban Design: The Architecture Of Towns And Cities (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını. Kütüphane Kart No:65-25520. U.S.A., 1965). s:75.

Günümüzde kabul edilen bu ölçülere karşın; rönesans mimarları kentsel tasarımda meydana boyutlarında uzunluk/genişlik oranı için basit bir parmak metodu çıkarmışlardır. Buna göre cephe yüksekliğinin aynı seviyede olduğu mekanlarda uzunluk/genişlik oranı 1/3'ü aşamaz; eğer aşarsa duvarlar çok alçak olur ve mekan dışarı açık hale gelir, kapanmaz¹⁰.

Oranlar ve ölçükler değişse de gerek antik çağda, gerek ortaçağda, gerekse rönesans döneminde olsun günümüz meydan fikri ve insan boyutuna, görüş açısına göre ölçüler değişmemektedir. Belki eski dönemlerde boyutlar ve mekan kavramı düşünülmesi bu derece bilinçli değildi. Ama çaglar boyu insan gereksinmelerine ve boyutlarına göre mekan ve özelliklerle meydana oluşturma fikri hiç değişmemiştir.

5.1.1.3. Sokak Ölçeğinde

Sokaklar, sosyal yaşamın oluştuğu, konutların ya da kentsel yapıların açıldığı, yaya ve taşıtın ortaklaşa kullanıldığı kentsel mekanlardır¹¹. Tanımından da anlaşılacağı gibi; sokak mekanları kentle ve kentin ana ögesi olan insanla ilgili tüm olayları yaşayan bir omurga görünümündedir. İnsanların bir hareket ve yaşama mekanıdır. Mekansal oluşumuyla bir hareket akışı sağlar ve değişik fonksiyon akışlarına göre oluşur¹².

Sokak mekanı yalnızca taşıtların gelip geçtiği ya da insanların belli yapılara girebilmek için kullandığı alanlar değildir. Toplumun en küçük aktivite mekanı olan sokaklarda,

¹⁰ a.g.e., s:75.

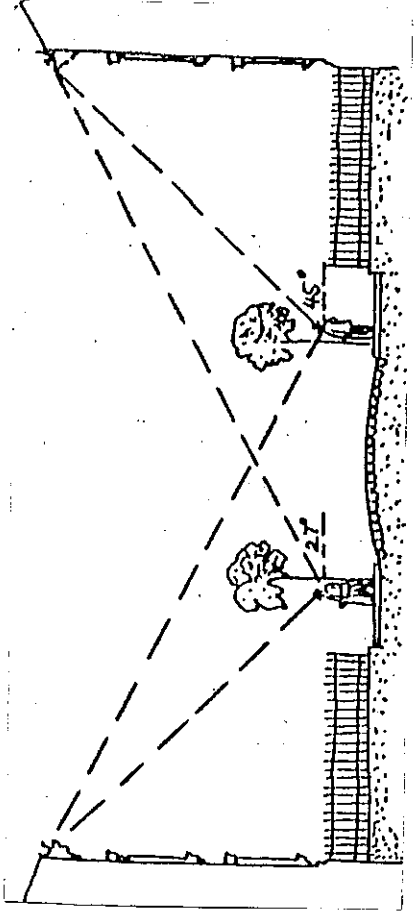
¹¹ G.Konuk ve K.Bakan, Türkiye'de Kentsel Dış Mekanların Düzenlenmesi (TÜBİTAK Fotoğraf ve Klişe Lab. ve Ofset Tesisleri. Yayın No:05, İstanbul, 1987). s:48.

¹² M.Çubuk, "Şehircilik Planlama ve Fiziksel Çevre Düzenlemede Temel Yaklaşımlar, Tasarımlıkları3 (M.S.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Ders Notu, İstanbul, 1986). s:41.

toplumsal eylemlerin yoğunlaşmasını bir olumlu etki olarak ele almak; ilişkileri canlandırmak, arttırmak, yoğunlaştırmak ve teşvik etmek gerekir¹³. Bu da ancak sokak mekanının en belirleyici ögesi olan insan ölçeğine bağlı olarak yapılan tasarım ile gerçekleştirilebilir.

A. İki tarafında yapılarla devam eden sokak mekanında yapı yükseklikleri insanın görüş açısına göre belirlenirse tasarım daha doğru ve estetik açıdan bilinçli olur. Buna göre insanın bulunduğu tarafta göz hizası ile yapı yüksekliği arasındaki açı 45° ; diğer kaldırımındaki yapı yüksekliği arasında ki açı 27° olursa mekanın algılanması daha kolay olur¹⁴.

(Şekil 147)¹⁵

Sokak mekanında insanın görüş açıları

B. Sokağın eni/yüksekliği oranı da mekanı algılama açısından önemlidir. 1/1 oranı sokak mekanı için normal 1/2 oranı ise sınırdır. Eğer sokağın eni artarsa mekan hissi

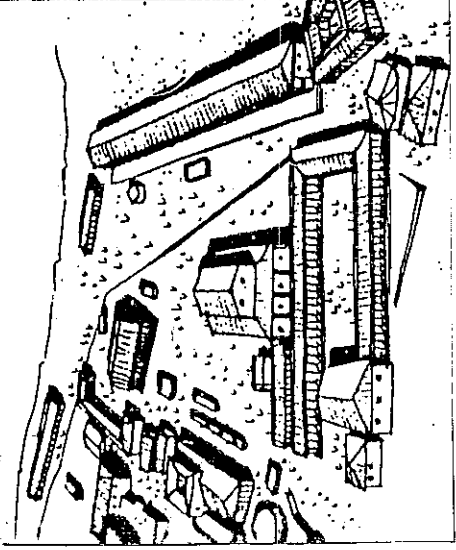
¹³ G.Konuk ve K.Bakan, Türkiye'de Kenttsel Dış Mekanların Düzenlenmesi (TÜBİTAK Fotoğraf ve Kılış Lab. ve Ofset Tesisleri. Yayın No:Ü5. İstanbul, 1987). s:49.

¹⁴ Arbeitsbericht 25, Grundlagen des Stadtgestalterischen Entwurfens (Stuttgart Üniversitesi, Kenttsel Yapı Enstitüsü Yayını. Stuttgart, 1977). s:15.

¹⁵ a.g.e., s:15.

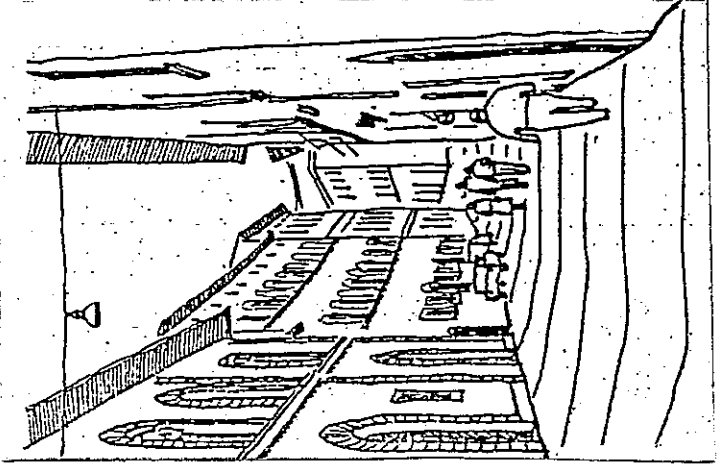
kaybolur. Tam tersi, yükseklik arttığı takdirde ise sokak mekan dar bir koridora dönüşür¹⁶.

Gerek eski çağlarda, gerekse günümüzde bu oranların korunup ta mekan hissini korunduğu söylenemez. Eski çağlarda genişliğin fazla tutulmasından dolayı mekan hisse kayboluyordu. Günümüzde ise gökdelen tipi yapılar yüzünden oran 1/10 hatta 1/15'e kadar ulaştığından, sokakları mekan olarak algılamak insanların görüş açısına bağlı olarak oldukça zorlaşmıştır. Ortaçağ ile çağdaş devir arasında sokak mekanı tam anlamıyla tasarlanmış; gerçek anlamda bir mekan olarak algılanmıştır.

(Şekil 148)¹⁷

Eskiçağ

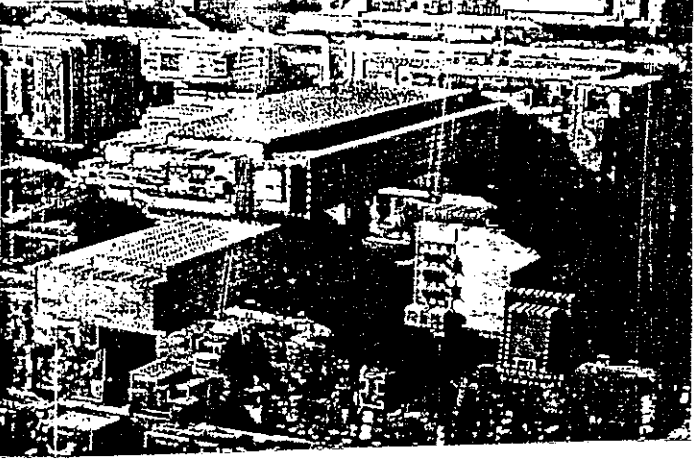
(Şekil 149)¹⁸

Ortaçağ

¹⁶ G.Konuk ve K.Bakan, Türkiye'de KentSEL Dış Mekanların Düzenlenmesi (TÜBİTAK Fotoğraf ve Klşe Lab. ve Ofset Tesisleri. Yayın No:05. İstanbul, 1987). s:51.

¹⁷ P.Spreiregen, Urban Design: The Architecture Of Towns And Cities (Amerika Mimarlar Enstitüsü Yayını. Kütüphane Kart No:65-25520. U.S.a., 1965). s:4.

¹⁸ F.T.Hansen ve Stuttgart Üniversitesi Öğrencileri. Notation Räumlicher Stadtstrukturen In Unterschiedlichen Ausprägungen Seminar Architekturtheorie ss 77 (Stuttgart Üniversitesi. Stuttgart, 1977). s:80.

(Şekil 150)¹⁹
Çağdaş devir

5.2. İNSAN - KENTSEL MEKAN İLİŞKİLERİ

İnsan çevresi, insanın motivasyon, çalışma, konut, sosyal ve kültürel faaliyetler, üretim vb. aktivitelerinden oluşan mekan olarak; yapay kent ve köylerden, yerleşim etki alanlarına, kırsal alanlara ve gerçek doğal (insan eli değmemiş) alanlara kadar değişik karakterler içerir. Arazi formu ve arazi örtüsünün doğal çevreyi oluşturması gibi; kültürel çevreyi de insanın doğayı kullandığı şekli ve bunun doğa üzerindeki etkileri belirler²⁰.

Tasarımcılara belirlenen çevrede, insanlar için olumlu

---

¹⁹ F.Gibberd, Town Design (W.S.Cowell Ltd. Ipswich-G.Britain, 1967).s:123.

²⁰ F.Yürekli, "Çevre Görsel Değerlendirmesine İlişkin Bir Yöntem Araştırması" (İ.T.Ü. Mim.Fak. Doktora Tezi. İstanbul, 1977). s:3.

olduğu kadar olumsuz gelişmeler de olmuştur. Çevresel değişimdeki hız bu gelişmeleri etkilemiştir. Çevresi ile sürekli etkileşim halinde olan insan, kültürel etkinlikleri doğurmuştur. Sonuçta da uygarlıklar ve kullanış araçları çevresi oluşmuştur. Değişmenin bilinçli ve düzenli oluşu, tasarımın da aynı özellikleri taşıması zorunluluğunu getirmiştir. Yaşamın oluşturduğu ilişkiler (maddesel + toplumsal ilişkiler) ortamın tümü olarak tanımlayabileceğimiz çevre²¹, esas itibariyle insan ve insan ilişkilerinin sout bir ürünüdür.

İnsan-mekan ilişkisi çift yönlüdür. İnsanların mekanı değiştirme uğraşları sırasında karşı çevresel etmenlerle karşılaşılırlar. Bu da amaçları ve yaşam biçimlerini değiştirir. Kültürel evrime bağlı olarak her toplumda değişik olarak belirlenen zaman, mekan ve araziyi kullanma şekli toplumun varlığının ve kişiliğinin uzantısıdır²².

Kentsel yapılanmada mekansal oluşumun en basit, en önemli ve çok boyutlu ilişkisi insan-mekan eylemsel modelidir. Gerek konut alanı, gerek sokak, gerek meydan, gerekse semt ölçeğinde olsun; tüm kentsel mekanlar insan eylemlerinin geçtiği ve bu eylemlerin algılandığı alanlar olarak biçim kazanmaktadır. İnsanın tarihsel geçmişi, kültürü, davranışı, amaçları ve varoluş nedeni bu mekanlarda algılanmaktadır. İnsanın mekan yaratması kadar, mekan da insanı ve toplumu yaratmaktadır.

Mekanın gerek sokak, gerek meydan, gerekse semt ölçeğinde insan ölçeğine göre tasarlanmasının nedeni; en önemli ögesinin insan olmasından kaynaklanmaktadır. Mekana sahip

---

²¹ C.Konuk ve K.Bakan, Türkiye'de Kentsel Dış Mekanların Düzenlenmesi (TÜBİTAK Fotoğraf ve Klişe Lab. ve Ofset Tesisleri. Yayın No:U5. İstanbul, 1987). s:1-2.

²² F.Yürekli, "Çevre Görsel Değerlendirmesine İlişkin Bir Yöntem Araştırması" (İ.T.Ü. Mim.Fak. Doktora Tezi. İstanbul, 1977). s:16.

çıkkan, onu belirleyen, boyut kazandıran; kısacası yaratan eleman insandır.

İnsanlar yapıların içine sahip oldukları kadar; dışına da sahiptirler. Bu açıdan düşünürsek; insan-mekan ilişkisini, insan-organizma ilişkisen benzetebiliriz. İnsan-organizma ilişkisi kurulmadığı zaman yaşam düzeninin bozulduğunu kabul edersek; insan-mekan ilişkisi bozulduğu zaman da toplum düzeninin işlemediği gerçeğini görebiliriz. Sonuç olarak kent tasarımı en önemli olay, tüm olumsuz etkilere rağmen insan-mekan ilişkisinin doğru olarak kurulabilmesidir²³.

5.3. KENTSEL FORMA ETKİSİ

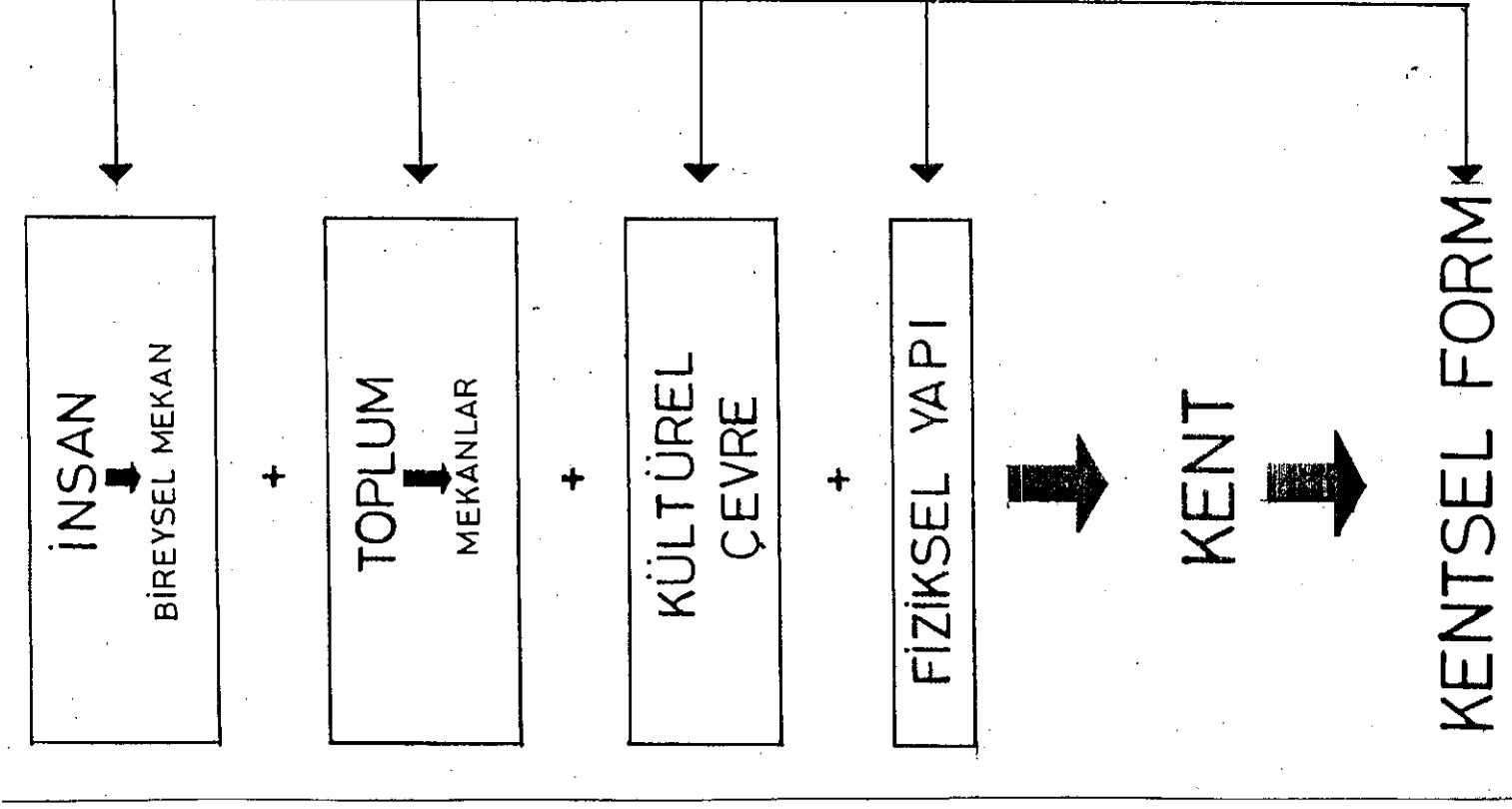
Günümüze kadar yapılan her kent tanımında; insan, insan ilişkileri, insan-mekan ilişkileri, insan ve toplum işlevleri ile karşılaşırız. Kent, bu kavramların toplamından daha farklı bir olgudur. Tüm beşerî faktörlerin bileşimi ile ortaya çıkar. Beşerî faktörlerin, fiziksel yapı ve doğal özellikleriyle bileşimi sonucu oluşan kentsel formu, bir genelme olarak "Zaman-gelişim-değişim" çerçevesinde değerlendirmek gerekir²⁴.

Zaman içerisinde çeşitli gelişmelere göre değişiklikler gösteren kent formunda; beşerî faktörler her zaman için sabit eleman olmuştur. Çünkü tek bir varlık olan insan, çeşitli gereksinmelere bağlı olarak ortak çıkarları olan toplumu ve kültürel çevreyi, dolayısıyla mekanları; toplumların bileşimi de yeni bir ortam olan kenti oluşturmuştur. Sonuçta da bütün bu elemanların biraraya gelmesiyle kentsel form olgusu kazanılmıştır.

---

²³ a.g.e., s:60.

²⁴ a.g.e., s:98.

(Şekil 151)

Kentsel Form-Beşerî Faktör İlişkileri

İnsanın;

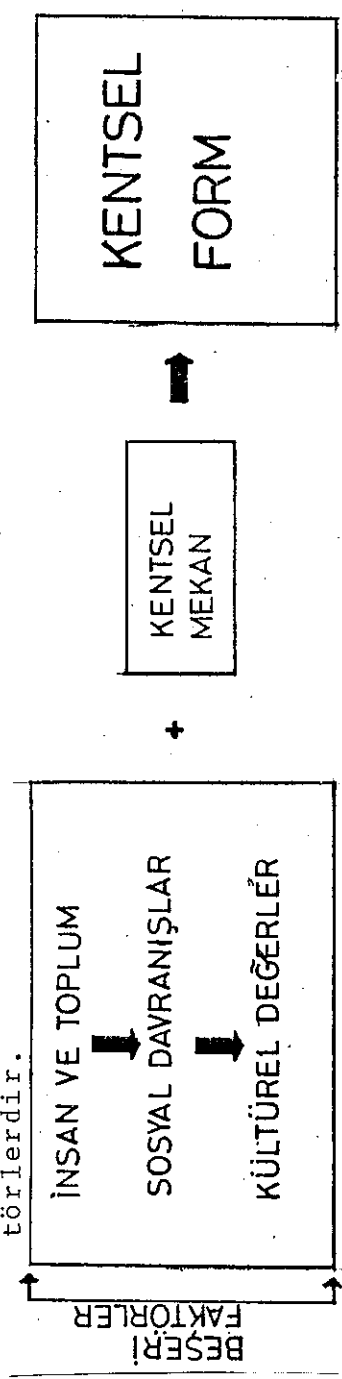
- a) Biyolojik gereksinimleri
- b) Algılama ve duyuları
- c) Ahlak değerleri
- d) Duyguları

ile

Toplumun;

- a) Nüfus yapısı
- b) Sınıfları
- c) Kültürel biçimlenişi (Tarihe bağlı olarak)
- d) Ekonomik gelişmesi
- e) Eğitim
- f) Sağlık ve yaşam niteliği²⁵

olarak belirleyebileceğimiz, kentsel formun beşerî yönleri, kentin fiziksel yapısı olan mekanlarla bütünleştiği zaman bir anlamkazanmaktadır. Tek başına mekanların ya da tek başına soyut faktörlerin bir anlamı yoktur. Gerçekte kentsel mekanlar (sokak, iç sokak, meydan, cadde, yaya yolu, yeşil alan, yapı adası vb.) insan v etoplumun soyut değerleri, sosyal ve kültürel davranışlarıyla algılanabilirler. Dolayısıyla kentsel form oluşumunda da en önemli belirleyiciler beşerî faktörlerdir.

(Şekil 152)

²⁵ H.Karabey, Kent Olgusu (İstanbul, 1980). s:31.

BÖLÜM 6

MEKANSAL İLİŞKİLERİN VE KENTSEL FORM BELİRLEYİCİLERİNİN BURSA KENTİ ÜZERİNDE İRDELENMESİ

6.1. GİRİŞ

Çağlar boyu incelediğimiz mekan teorilerini, buna bağlı olarak mekansal ilişkileri; kent oluşumunu ve kentsel form ile sonuçta belirlediğimiz kentsel formu etkileyen faktörleri somut bir örnek üzerinde gözlemlemek gerekir. Bu açıdan da inceleyeceğimiz kentin;

- Tüm tarihi yaşamış olması,
- Eski ve yeni kent dokusunu içinde barındırması,
- Konumu açısından da önemli bir mevkide olması

gerekir. Yapacağımız da Bursa kentini ele almamızın nedeni saydığımız niteliklere sahip olmasıdır.

Son 35 yıl içerisinde, mimari yapıtların biraraya gelmesinden oluşan "kentsel çevre" düzeni hakkında olumlu bir gelişme göremiyoruz. Özellikle son 25-30 yılda yapılan uygulamalar varolanı yok edici yönde bir gelişme göstermektedir. Kentsel dokunun bütünlüğünü oluşturan "tarihi kültürel miras" ve "doğal çevre"nin giderek yok olduğunu farkediyoruz¹. Bu gözlemler çerçevesinde genel dokusunu az da olsa kaybetmeyen,

---

¹ K.A.Arú, "Kentsel Çevredeki Genel Yerleşme Düzeni" (Türkiye Şehircilik Kongresi Bildirisi. İstanbul, 1989). s:1

yeni doku oluşturulurken, eski dokusunu da koruyan ve tüm yüzyıllar boyunca ayakta kalabilmiş, her çağdan izler taşıyan Bursa kentinin kent dokusunu, mekansal oluşumunu incelemek doğru olacaktır. Geleneksel mimari kültürümüzün, bize bıraktığı mimari mirasın örneklerinin birçoğunu bulabildiğimiz, inceleyebildiğimiz Bursa kenti, Anadolu'da benzerini yaşadığımız birçok kentten sadece birinin kimliğini taşımaktadır: Dolambaçlı sokaklarında, uzak, kuytu köşelerinde tarihi hazineler, türlü serüvenler gizli olan² kent; tepecikleri taçlandıran kubbelerin, minarelerin, selvi ağaçlarının altında güzel bir konuma sahiptir³.

Türkiye yüzölçümünün yaklaşık % 1.5'ini kaplayan ve toplam nüfusun %25 gibi önemli bir bölümünün yaşadığı Bursa, sosyo-ekonomik açıdan da Anadolu'nun en gelişmiş illerindedir⁴. Bu açıdan kent gelişimini, kent sel dokuyu ve kent formunu incelerken; Bursa gibi gelişimini hemen her yönde tamamlamış bir Anadolu kentini ele almak en doğrusu olacaktır.

6.2. KENT HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Yurdumuzun beşinci büyük kenti olan Bursa Marmara bölgesinin güneydoğusunda, denizden 30 km. uzaklıkta; Uludağ'ın kuzeybatı eteklerinin dik traverten taraçalarında uzanmaktadır⁵.

---

² S.Asımgil (Çev). Bursa Rehberi (B.Harrell. Redhouse Yayınevi. Birinci Baskı. İstanbul, 1980). s:7.

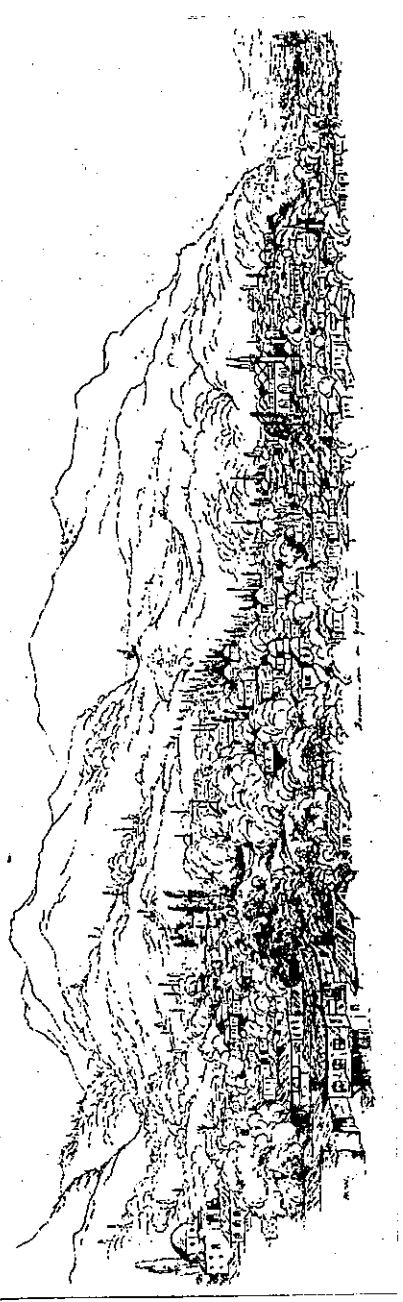
³ a.g.e., s:11.

⁴ Anadolu Yayıncılık A.Ş. Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3), (Anadolu Yayıncılık. İstanbul, 1982). s:1673.

⁵ B.Yalman. Bursa (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını. Yeni-lik Basımevi. İstanbul, 1984). s:1.

Tarihi değer taşıyan sayısız anıtlarıyla insanı etkileyen Bursa, aynı zamanda Osmanlılar'ın ilk gerçek başkentidir. Dolayısıyla gerek Türkler'in, gerekse sanatı ve mimarîsi ile Osmanlılar'ın gençlik döneminin birtemsalcisi gibidir. Osmanlılar zamanında belirlenen kent sınırlar; yeni binaların yapılmasıyla büyümüş, genişlemiş; birbiriyle kaynaşan yapılar sonucu, kent bütün haline gelmiştir. Yine de Bursa, tarihî sınırlarını halen korumaktadır⁶.

- Roma ve Bizans Kaleleri ➡ Antikçağ
- Hisar'ın altındaki ve doğusundaki ➡ Ortaçağ Türk Yapıları
- Batıya doğru yayılan fabrikalar ➡ Modern çağ stadyum ve oteller

(Şekil 153)⁷

Bursa'da soylu geçmişin göğe yükselttiği;

- 150 cami ve mescid
- 41 türbe
- 40 hamam ve kaplıca

⁶ S.Asımgil (Çev). Bursa Rehberi (B.Harrell. Redhouse Yayınevi. Birinci Baskı. İstanbul, 1980). s:10.

⁷ Anadolu Yayıncılık A.Ş. Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3), (Anadolu Yayıncılık. İstanbul, 1982). s:1631.